CORNELII NEPOTIS

VITÆ

EXCELLENTIUM

IMPERATORUM

JUXTA EDITIONEM STEREOTYPAM PARISIENSEM AN. 1816.

NEAPOLI

EX TYPOGRAPHIA MAXIMILIANI AVALLONE.

1828

CORNELII NEPOTIS

VITA

A Ger. Joan. Vossio concinnata.

Cornelius Nepos, *et ante Caesaris dictaturam, et eo dictatore, et postea, vixit. Hieronymus in Chronico Eusebiano refert illum ad annum Augusti quartum. Nec cuiquam repugnem, colligenti inde, tum demum divulgare ea coepisse opera, quibus maxime inclaruit. Padi erat accola, teste Plinio, lib.* III, *cap.* XVIII; *unde Catullo epigrammate primo Italus, Ausonio autem, epist.* XXIV, *Gallus vocatur: nempe quia Italia Transpadana diceretur Gallia Togata. De urbe patria quidquam se habere comperti negat Elias Vinetus in Auson. Idyll.* VII. *At Veronensem fuisse in Leandri Alberti talia lego: uti et in Cosmographia*

optimi atque amicissimi quondam viri, Pauli Merulae. Immo, ex Veronensium historicorum syllabo (quem doctissimus amplissimusque Alexander Becellus, Veronensis urbis Cancellarius, fecit, ac illustrissimus Comes Fernandus Nogarola, vir ut genere, ita litterarum studio, nobilissimus, cum Viro Cl. Laurentio Pignorio, atque is mecum communicavit), intelligo natum fuisse Nepotem in Hostilia, qui Veronensium vicus est, Tacito, Plinio, Cassiodoro, et Antonino in Itinerario memoratus, hodieque ecclesiasticae Veronensium jurisdictioni subditus. Historicus hic Ciceronis amicus familiaris a Gellio vocatur libro XV, *cap.* XXVIII. *Chronica scripsisse testis est idem Gellius, lib.* XXVII, *cap* XXI. *In his pro triplici tempore*, αιδηλω, μυθικω, και ιστορικω (*de quibus ex Varrone et aliis, libro de Arte historica diximus*) *tres videtur scripsisse libros, ac singulis unius temporis narrationem esse complexus. Sane tres libros fecisse Nepotem, quibus omne aevum comprehenderit, liquido*

testatur Catullus initio Hendecasyllaborum. Nec historicum tempus ab eo solum esse tractatum, indicio est illud Ausonii: Apologos Titiani, et Nepotis Chronica, quasi alios apologos (nam et ipsa instar fabularum sunt) ad nobilitatem tuam misi. *Item ex eo, quod Tertullianus in Apologetico adversus gentes (ubi eum inter antiquitatum commentatores disertim reponit) dicit, haud aliud Saturnum, quam hominem promulgasse. Quod etiam Lactantius tradit lib.* I., *cap.* XIII. *Reliquit praeterea libros illustrium virorum, quorum Gellius meminit lib.* II., *cap.* VIII, *et Servius in* I. *Æn. Eorum lib.* I, XV *et* XVI, *citat Charisius. Ex his habemus vinginti duos exterarum gentium Imperatores. Ceteris libris egisse de Romanis, haec ejus verba ostendunt in extrema Hannibalis vita:* Sed nos tempus est hujus libri finem facere, et Romanorum explicare Imperatores, quo facilius, collatis utrorumque factis, qui viri praeferendi sint, possit judicari. *Operis ejus genuina inscriptio patet ex ultimis hisce*

praefationis verbis : Quare ad propositum veniemus, et in hoc exponemus libro VITAS EXCELLENTIUM IMPERATORUM. *Præter Imperatores, seorsim exarasse librum de regibus, argumento haec erunt, quae Timoleontis vitae subdit :* Hi ferè fuerunt Graeciae gentis duces, qui memoria digni videantur, praeter reges. Namque eos attingere nolumus, quod omnium res gestae separatim sunt relatae. Neque tamen hi admodum sunt multi. *Exterini Imperatores, quos habèmus, Æmilii esse Probi a multis creduntur. Qui error inde provenit, quod librario id fuerit nomen, qui vitas eas partim sua, partim patris et matris manu, scriptas, Theodosio obtulit. Hoc ita esse ostendunt versiculi, qui vitis istis praemitti in MStis solent. Ac nec Æmilium, nec Theodosiani aevi quemquam eorum esse librorum auctorem, abunde arguit pura et Romana dictio. Opinetur aliquis, ut Trogus ab Justino, ita ab Æmilio, qui sub Theodosio vixit, in compendium esse redactum Nepotem. Sed aliud suadet operis concinnitas, et*

illa praefandi satio, quae est iu Epaminondae vita, ac in Pelopida in psimis, ubi brevtiatem justam pellicetur. Attamen sententia haes, licet erronea, minus periculi habeat, dum modo extra contraversiam maneat: Æmilium omnia de purissimis Nepotis fontibus hausisse. Sane Tulliani esse aevi scriptorem, neque alium quam Nepotem tum veterum aliquot librorum indicio cognoscitur, tum etiam, quod ad Pomponium Atticum (cujus idem rogatu de vita Catonis librum fecit) vitae istae scribantur: utcumque id in quarto miscellaneorum suorum neget Hieronymus Magius, qui ipsa Nepotis praefatione satis refellitur. Accedit et altera ratio. Nam in his libris ea legere est, quae opus hoc scriptum esse clamant, quo tempore Pompejus, et Cæsar plus poterant quam libera in republica expediret. Ea Labiaus loca congessit, ut nihil attineat illa hic reponere. Nec libris istis de viris illustribus solum persecutus est excellentes Imperatores, sententiam commentationibus claros. Quod argu-

mentum signat B. Hieronymus, præfatione de scriptoribus ecclesiasticis, ubi Nepotem inter eos refert, quorum exemplo acturus sit de iis qui scribendo claruerunt. Egit autem Nepos tum de Graecis auctoribus, tum de Latinis. De Graecis, colligo inde, quod in Dionis vita dicat librum se fecisse de illustribus historicis, in quo inter alia tractarit de Philisto historico. De Latinis argumento sunt plurima. Nam de Terentio egisse, ex Suetonio scimus in Terentii vita, Donato perperam tributa. Ad haec, primum de vita Ciceronis librum Gellius citat, lib. XV, *c.* XXVIII. *Eoque ex opere fragmentum Hieronymus adfert, epistola ad Pammachium. Immo verisimile est inde esse tum vita T. Pomponii Attici, quae extat, tum vitam Catonis, quam istis claudit verbis :* Hujus de vita et moribus plura in eo libro persecuti sumus, quem separatim de eo fecimus rogatu T. Pomponii Attici. Quare studiosos Catonis ad illud volumen relegamus. *Aperte indicat, eo nunc de Catone brevius se agere,*

quia separatim de eodem scripserit. Ergo vita illa Catonis, quam paucis perscriptam habemus, majoris est pars voluminis, in quo Romanorum complurium vitae continerentur. Reliquit etiam Exemplorum libros, quos citant Gellius lib. VII, *cap.* XVIII, *et Charisius, lib.* I. *Alia quoque ejusdem laudant veteres: sed non item quae ad historiam pertineant. Nam ex epistola ejus ad Ciceronem quaedam Lactantius adfert lib.* III. *Instit. Divin., cap* XV. *Quemadmodum et Ciceronis ad Nepotem epistolae meminit Tranquillus in Julio, c.* LV; *Ammianus Marcellinus, initio lib.* XXVI; *ac Priscianus, lib.* VIII. *Immo et secundum Ciceronis epistolarum librum ad Nepotem Macrobius citat, lib.* II *Saturn. cap.* I. *Quod si quis fragmenta omnia Nepotis desideret, longe iis colligendis priorum vicit industriam Andreas Schottus. Hermolaus Barbarus, castigationibus in Plinii lib.* XV, *cap.* XXIX, *censet libellum de viris illustribus, qui Plinio tribui solet, Cornelii Nepotis esse, haud Plinii; Atque id veteri-*

bus codicibus astrui posse asseverat. Etiam Jani haec Pharrasii sententia fuit. Utrius sit dubitari, ait Vinetus, nec ea de re statuere quidquam ausus est. Immo aliqui, aut Saetonium, aut Tacitum esse auctorem putarunt: aut indicat Gyraldus. dialogismo XXVI. *Sed omnino sunt Sexti Aurelii Victoris, ut satis nunc constat ex editione Andreae Schotti. Non dubito interim quia pleraque ex Nepote Victor desumpserit. Nam quod Luduvicus Vives, lib.* V. *de tradendis disciplinis: Nepotem, ait, de Graecis solum ducibus scripsisse, id satis refellitur verbis Nepotis antea adducit. Vir doctissimus, Jo: Maria Catanaeus, Commentario in Plinii lib.* IV, *ep.* XXVIII., *quae ad Severum scripta est, etiam Daretem Phrygium a Nepote translatum arbitratur. Nempe decepit eum vulgaris* επιγραφη. *Attamen et hic aqua hæret Vineto, notis in Ausonii Idyll.* VII. *Negat esse, qui certi aliquid de translatione hac ausit affirmare. Atqui omnes, quibus ullum in hisce litteris judicium est, satis*

vident, nec Daretem illum esse genuinum, nec dictionem ejus Augustaeam sapere aetatem, sed recentiorem multò. Nepotem autem Cæs. Augusti obiisse aevo Plinius testatur lib. XI., c. XXXXIX. *Atque hoc fortasse impulit Genebrardum, ut putaret eum nato jam Christo superstitem fuisse: qui et Jacobum Gualterium, quum primùm tabulas ederet chronographicas, in eam sententiam pertraxit. Sed Nepotem eò usque aetatem prorogasse nemo temerè dixerit, qui tanti eum in litteris nominis jam, Tullii, Attici, Catulli temporibus, fuisse cogitarit.*

AUCTORIS PRAEFATIO.

Non dubito fore plerosque, Attice, qui hoc genus scripturae leve, et non satis dignum summorum virorum personis judicent, quum relatum legent, quis musicam docuerit Epaminondam aut in ejus virtutibus commemorari, saltasse eum commodè, scienterque tibiis cantasse. Sed hi erunt ferè, qui, expertes litterarum Græcarum, nihil rectum, nisi quod ipsorum moribus conveniat, putabunt. Hi si didicerint non eadem omnibus esse honesta atque turpia, sed omnia majorum institutis judicari, non admirabuntur, nos in Grajorum virtutibus exponendis mores eorum secutos. Neque enim Cimoni fuit turpe, Atheniensium summo viro, sororem germanam habere in matrimonio, quippe quum cives ejus eodem uterentur instituto; at id quidem nostris moribus nefas habetur. Laudi in Graecia ducitur adolescentulis, quam plurimos habere amatores. Nulla Lacedæ-

moni tam est nobilis vidua, quae non ad scenam eat, mercede conducta. Magnis in laudibus tota fuit Græcia victorem Olympiæ citari, in scenam verò prodire, et populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini. Quae omnia apud nos partim infamia, partim humilia atque ab honestate remota, ponuntur. Contra ea pleraque nostris moribus sunt decora, quae apud illos turpia putantur. Quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in convivium? aut cujus materfamilias non primum locum tenet ædium, atque in celebritate versatur? Quod multò fit aliter in Graecia: nam neque in convivium adhibetur, nisi propinquorum; neque sedet, nisi in interiore parte ædium, quæ *gynaeconitis* appellatur, quò nemo accedit, nisi propinqua cognatione conjunctus. Sed plura persequi, tum magnitudo voluminis prohibet; tum festinatio, ut ea explicem, quae exorsus sum. Quare ad propositum veniemus, et in hoc exponemus libro *vitas excellentium Imperatorum.*

CORNELII NEPOTIS

DE VITA

EXCELLENTIUM IMPERATORUM

AD TITUM POMPONIUM ATTICUM.

LIBER PRIOR.

I. MILTIADES.

CAPUT I.

Militiades, dux colonorum, in itinere a Lemniis irridetur.

MILTIADES, Cimonis filius, Atheniensis, quum et antiquitate generis, et gloria majorum, et sua modestia, unus omnium maxime floreret, eaque esset aetate, ut non jam solùm de eo bene sperare, sed etiam confidere cives possent sui, talem futurum, qualem

cognitum judicarunt ; accidit ut Athenienses Chersonesum colonos vellent mittere. Cujus generis cum magnus numerus esset , et multi ejus demigrationis peterent societatem ; ex his delecti Delphos deliberatum missi sunt , qui consulerent Apollinem , quo potissimum duce uterentur : nam tum Thraces eas regiones tenebant , cum quibus armis erat dimicandum. His consulentibus nominatim Pythia praecepit, ut Miltiadem sibi imperatorem sumerent ; id si fecissent , incepta prospera futura. Hoc oraculi responso , Miltiades cum delecta manu classe Chersonesum profectus , quum accessisset Lemnum , et incolas ejus insulae sub potestatem redigere vellet Atheniensium , idque ut Lemnii sua sponte facerent postulasset , illi irridentes responderunt , tum id se facturos , quum ille , domo navibus proficiscens , vento aquilone venisset Lemnum ; hic enim ventus , a septemtrionibus oriens , adversum tenet Athenis proficiscentibus. Miltiades , morandi tempus non habens , cursum direxit quò ~~tenebat~~ tendebat , pervenitque Chersonesum.

CAPUT II.

Miltiades, Chersoneso potitus, Lemnum capit et Cycladas.

Ibi brevi tempore, barbarorum copiis disjectis, tota regione, quam petierat, potitus, loca castellis idonea communivit, multitudinem, quam secum duxerat in agris collocavit, crebrisque excursionibus locupletavit. Neque minus in ea re prudentia, quàm felicitate, adjutus est: nam quum virtute militum devicisset hostium exercitus, summa aequitate res constituit, atque ipse ibidem manere decrevit. Erat enim inter eos dignitate regia, quamvis carebat nomine; neque id magis imperio, quàm justitia consecutus. Neque eo seciùs Atheniensibus, a quibus erat profectus, officia praestabat. Quibus rebus fiebat, ut non minus eorum voluntate perpetuò imperium obtineret, qui miserant, quàm illorum, cum quibus erat profectus. Chersoneso tali modo constituta, Lemnum revertitur, et ex pacto postulat, ut sibi urbem tradant. Illi enim dixerant, quum ven-

to borea domo profectus eò perven-set, sese dedituros: se autem domum Chersonesi habere. Cares, qui tum Lemnum incolebant, etsi praeter opinionem res ceciderat, tamen non dicto, sed secunda fortuna adversariorum capti, resistere ausi non sunt, atque ex insula demigrarunt. Pari felicitate ceteras insulas, quae Cyclades nominantur, sub Atheniensium redegit potestatem.

CAPUT III.

Dario Scythis bellum inferente, Miltiades, pontis custos, consilium dat excutiendae dominationis Persicæ, sed ab Histiæo impeditur.

Iisdem temporibus, Persarum rex Darius, ex Asia in Europam exercitu trajecto, Scythis bellum inferre decrevit: pontem fecit in Istro flumine, quà copias traduceret; ejus pontis, dum ipse abesset, custodes reliquit principes, quos secum ex Jonia et Æolide duxerat, quibus singulis ipsarum urbium perpetua dederat im-

peria. Sic enim putavit facillime se Graeca lingua loquentes, qui Asiam incolerent, sub sua retenturum potestate, si amicis suis oppida tuenda tradidisset, quibus, se oppresso, nulla spes salutis relinqueretur. In hoc fuit tum numero Miltiades, cui illa custodia crederetur. Hic, quum crebri afferrent nuntii male rem gerere Darium, premique ab Scythis, Miltiades hortatus est pontis custodes, ne a fortuna datam occasionem liberandae Græciae dimitterent; nam si cum his copiis, quas secum transportaverat, interiisset Darius, non solum Europam fore tutam, sed etiam eos, qui Asiam incolerent Graeci genere, liberos a Persarum futuros dominatione et periculo: et id facile effici posse; ponte enim rescisso, regem vel hostium ferro, vel inopia, paucis diebus interiturum. Ad hoc consilium quum plerique accederent, Histiaeus Milesius, ne res conficeretur, obstitit, dicens, non idem ipsis, qui summas imperii tenerent, expedire et multitudini, quod Darii regno ipsorum niteretur dominatio; quo extincto, ipsos potestate expulsos civi-

bus suis poenas daturos. Itaque adeo se abhorrere a ceterorum consilio, ut nihil putet ipsis utilius, quam confirmari regnum Persarum. Hujus quum sententiam plurimi essent secuti, Miltiades, non dubitans, tam multis consciis, ad regis aures consilia sua perventura, Chersonesum reliquit, ac rursus Athenas demigravit; cujus ratio etsi non valuit, tamen magnopere est laudanda, quam amicior omnium libertati, quam suae fuerit dominationi.

CAPUT IV.

Dario rege in Graecos movente, auctor suis est Miltiades ut obviam hosti eant.

Darius autem quum ex Europa in Asiam rediisset, hortantibus amicis ut Graeciam redigeret in suam potestatem, classem quingentarum navium comparavit, eique Datim praefecit, et Artaphernem; hisque ducenta peditum millia et decem equitum dedit: caussam interserens se hostem esse Atheniensibus, quod eorum auxilio Jones Sardas expugnassem, suaque praesidia

interfecissent. Praefecti regii, classe ad Euboeam appulsa, celeriter Eretriam ceperunt, omnesque ejus gentis cives abreptos in Asiam ad regem miserunt. Inde ad Atticam accesserunt, ac suas copias in campum Marathona deduxerunt. Is abest ab oppido circiter millia passum decem. Hoc tumultu Athenienses tam propinquo, tamque magno permoti, auxilium nusquam, nisi a Lacedaemoniis petiverunt. Philippidemque, cursorem ejus generis, qui hemerodromi vocantur, Lacedaemonem miserunt, ut nuntiaret quam celeri opus esset auxilio. Domi autem creati decem Praetores, qui exercitui praeessent; in eis Miltiades: inter quos magna fuit contentio, utrum moenibus se defenderent, an obviam irent hostibus, acieque decernerent. Unus Miltiades maxime nitebatur, ut primo quoque tempore castra fierent. Id si factum esset, et civibus animum accessurum, quum viderent de eorum virtute non desperari, et hostes eadem re fore tardiores, si animadverterent auderi adversus se tam exiguis copiis dimicare.

CAPUT V.

Miltiades ante sociorum adventum Darium vincit Marathonia pugna.

Hoc in tempore nulla civitas Atheniensibus auxilio fuit praeter Plataeensium; ea mille misit militum. Itaque horum adventu decem millia armatorum completa sunt; quae manus mirabili flagrabat pugnandi cupiditate: quo factum est, ut plus, quàm collegae, Miltiades valuerit. Ejus enim auctoritate impulsi Athenienses copias ex urbe eduxerunt, locoque idoneo castra fecerunt; deinde postero die, sub montis radicibus, acie e regione instructa, nova arte, vi summa proelium commiserunt. Namque arbores multis locis erant rarae, hoc consilio, ut et montium tegerentur altitudine, et arborum tractu equitatus hostium impediretur, ne multitudine clauderentur. Datis, etsi non locum aequum videbat suis, tamen fretus numero copiarum suarum, confligere cupiebat; eoque magis, quod, priusquam Lacedaemonii subsidio veni-

rent, dimicare utile arbitrabatur. Itaque in aciem peditum centum, equitum decem millia produxit, procliumque commisit. In quo tanto plus virtute valuerunt Athenienses, ut decemplicem numerum hostium profligarent; adeoque perterruerunt, ut Persae non castra, sed naves, peterent. Qua pugna nihil adhuc est nobilius; nulla enim unquam tam exigua manus tantas opes prostravit.

CAPUT VI.

Miltiades victoriæ praemium accipit.

CUJUS victoriae non alienum videtur, quale praemium Miltiadi sit tributum docere, quò facilius intelligi possit eamdem omnium civitatum esse naturam. Ut populi nostri honores quondam fuerant rari et tenues, ob eamque caussam gloriosi, nunc autem effusi atque absoleti; sic olim apud Athenienses fuisse reperimus. Namque huic Miltiadi, qui Athenas totamque Graeciam liberavit, talis honos tributus est in porticu, quae Poecile voca-

tur, quum pugna depingeretur Marathonia, ut in decem praetorum numero prima ejus imago poneretur; isque hortaretur milites, proeliumque committeret. Idem ille populus, posteaquam majus imperium est nactus, et largitione magistratuum corruptus est, trecentas statuas Demetrio Phalereo decrevit.

CAPUT VII.

Miltiades, Pari oppugnatione omissa, damnatus, in vinculis moritur.

Post hoc proelium, classem septuaginta navium Athenienses eidem Miltiadi dederunt, ut insulas, quae barbaros adjuverant, bello persequeretur: quo imperio plerasque ad officium redire coegit, nonnullas vi expugnavit. Ex his Parum insulam, opibus elatam, quum oratione reconciliare non posset, copias e navibus eduxit, urbem operibus clausit, omnique commeatu privavit; deinde vineis ac testudinibus constitutis propius muros accessit. Quum jam in eo esset, ut oppido

potiretur, procul in continenti lucus, qui ex insula conspiciebatur, nescio quo casu, nocturno tempore incensus est: cujus flamma, ut ab oppidanis et oppugnatoribus est visa, utrisque venit in opinionem signum a classiariis regiis datum. Quo factum est, ut et Parii a deditione deterrerentur, et Miltiades, timens ne classis regia adventaret, incensis operibus, quae statuerat, cum totidem navibus atque erat profectus, Athenas magna cum offensione civium suorum rediret. Accusatus ergo proditionis, quod quum Parum expugnare posset, a rege corruptus, infectis rebus, a pugna discessisset. Eo tempore aeger erat vulneribus, quae in oppugnando oppido acceperat. Itaque, quoniam ipse pro se dicere non posset, verba pro eo fecit frater ejus Tisagoras. Caussa cognita, capitis absolutus, pecunia mulctatus est. Eaque lis quinquaginta talentis aestimata est, quantus in classem sumptus factus erat. Hanc pecuniam quod solvere non poterat, in vincula pubblica conjectus est, ibique diem obiit supremum.

CAPUT VIII.

Vera caussa damnationis Miltiadis, metus populi.

Hic etsi crimine Pario est accusatus, tamen alia fuit caussa damnationis. Namque Athenienses propter Pisistrati tyrannidem, quae paucis annis ante fuerat, omnium suorum civium potentiam extimescebant. Miltiades, multum in imperiis magistratibusque versatus, non videbatur posse esse privatus, praesertim quum consuetudine ad imperii cupiditatem trahi videretur. Nam Chersonesi omnes illos, quos habitarat annos perpetuam obtinuerat dominationem, tyrannusque fuerat appellatus, sed justus. Non erat enim vi consecutus, sed suorum voluntate, eamque potestatem bonitate retinuerat. Omnes autem et habentur et dicuntur tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea civitate, quae libertate usa est. Sed in Miltiade erat cum summa humanitas, tum mira comitas, ut nemo tam humilis es-

set, cui non ad eum aditus pateret: magna auctoritas apud omnes civitates, nobile nomen, laus rei militaris maxima. Haec populus respiciens, maluit eum innoxium plecti, quam se diutius esse in timore.

II. THEMISTOCLES.

CAPUT I.

Themistocles adolescentia ingenioque usus liberiore.

Themistocles, Neocli filius, Atheniensis. Hujus vitia ineuntis adolescentiae magnis sunt emendata virtutibus: adeo ut anteferatur huic nemo, pauci pares putentur. Sed ab initio est ordiendum. Pater ejus Neocles generosus fuit. Is uxorem Alicarnassiam civem duxit, ex qua natus est Themistocles. Qui quum minus esset probatus parentibus, quod et liberius vivebat, et rem familiarem negligebat, a patre exhaeredatus est. Quae contumelia non fregit eum, sed

erexit. Nam quum judicasset sine summa industria non posse eam extingui, totum se dedidit reipublicae, diligentius amicis, famaeque serviens. Multum in judiciis privatis versabatur, saepe in concionem populi prodibat; nulla res major sine eo gerebatur; celeriterque, quae opus erant, reperiebat, facile eadem oratione explicabat. Neque minus in rebus gerendis promptus, quam excogitandis, erat: quod et de *instantibus* (ut ait Thucidides) *verissime judicabat*, *et de futuris callidissime conjiciebat*. Quo factum est, ut brevi tempore illustraretur.

CAPUT II.

Themistocles bello clarus Corcyreo et Persico.

PRIMUS autem gradus fuit capessendae reipublicae bello Corcyraeo: ad quod gerendum praetor a populo factus, non solum praesenti bello, sed etiam reliquo tempore, ferociorem reddidit civitatem. Nam quum pecunia publica, quae ex metallis redibat, largitione magistratuum quotannis interiret, ille persuasit populo, ut ea pecunia classis centum navium aedificaretur. Qua

celeriter effecta, primum Corcyraeos fregit, deinde maritimos praedones consectando mare tutum reddidit. In quo cum divitiis ornavit, tum etiam peritissimos belli navalis fecit Athenienses. Id quantae saluti fuerit universae Greciae, bello cognitum est Persico. Nam quum Xerxes et mari et terra bellum universae inferret Europae, cum tantis eam copiis invasit, quantas neque ante neque postea habuit quisquam: hujus enim classis mille et ducentarum navium longarum fuit, quam duo millia onerariarum sequebantur; terrestres autem exercitus septingentorum millium peditum, equitum quadringentorum millium fuerunt. Cujus de adventu quum fama in Graeciam esset perlata, et maxime Athenienses peti dicerentur, propter pugnam Marathoniam miserunt Delphos consultum, quidnam facerent de rebus suis. Deliberantibus Pythia respondit, ut moenibus ligneis se muniret. Id responsum quo valeret quum intelligeret nemo, Themistocles persuasit consilium esse Apollinis, ut in naves se suaque conferrent eum enim a Deo significari murum ligneum. Tali consilio probato,

addunt ad superiores totidem naves trimeres: suaque omnia, quae moveri poterant, partim Salaminem, partim Troezenem asportant, arcem sacerdotibus, paucisque majoribus natu, ac sacra procuranda tradunt, reliquum oppidum relinquunt.

CAPUT III.

Themistocles pugnat secundo praelio ad Artemisium.

Hujus consilium plerisque civitatibus displicebat, et in terra dimicari magis placebat. Itaque missi sunt delecti cum Leonida Lacedaemoniorum rege, qui Thermopylas occuparent, longiusque barbaros progredi non paterentur. Hi vim hostium non sustinuerunt, eoque loco omnes interierunt. At classis communis Graeciae trecentarum navium, in qua ducentae erant Atheniensium, primum apud Artemisium, inter Euboeam continentemque terram, cum classiariis regis conflixit: angustias enim Themistocles quaerebat,

ne multitudine circumiretur. Hinc etsi pari proelio discesserant, tamen eodem loco non sunt ausi manere, quod erat periculum, ne, si pars navium adversariorum Euboeam superasset, ancipiti premerentur periculo. Quo factum est, ut ab Artemisio discederent, et adversum Athenas, apud Salamina, classem suam constituerent.

CAPUT IV.

Juxta Salaminem Astu vincitur Xerxes.

At Xerxes, Thermopylis expugnatis, protinus accessit Astu, idque, nullis defendentibus, interfectis sacerdotibus, quos in arce invenerat, incendio delevit. Cujus flamma perterriti classiarii, quum manere non auderent, et plurimi hortarentur ut domos suas quisque discederent, moenibusque se defenderent; Themistocles unus restitit, et universos esse pares ajebat, dispersos testabatur perituros. Idque Eurybiadi regi Lacedaemoniorum, qui tum summae imperii præerat, fore affirmabat. Quem quum minus quam vel-

let, moveret, noctu de servis suis, quem habuit fidelissimum, ad regem misit, ut ei nuntiarent suis verbis: *adversarios ejus in fuga esse, si discessissent, majore cum labore et longinquiore tempore bellum confecturum, quum singulos consectari cogeretur; quos si statim aggrederetur, brevi universos oppressurum*. Hoc eo valebat, ut ingratiis ad depugnandum omnes cogerentur. Hac re audita, barbarus nihil doli subesse credens, postridie alienissimo sibi loco, contra opportunissimo hostibus, adeo angusto mari conflixit, ut ejus multitudo navium explicari non potuerit. Victus ergo est magis consilio Themistoclis, quam armis Graeciae.

CAPUT V.

Xerxes Europa pellitur.

Hic barbarus, etsi male rem gesserat, tamen tantas habebat reliquias copiarum, ut etiam cum his opprimere posset hostes. Interim ab eodem gradu depulsus est. Nam Themistocles, verens ne bellare perseveraret, certio-

rem eum fecit, id agi, ut pons, quem ille in Hellesponto fecerat, dissolveretur, ac reditu in Asiam excluderetur. Idque ei persuasit. Itaque, qua sex mensibus iter fecerat, eadem minus diebus triginta in Asiam reversus est, seque à Themistocle non superatum, sed conservatum judicavit. Sic unius viri prudentia Graecia liberata est, Europaeque succubuit Asia. Haec altera victoria, quae cum Marathonio possit comparari trophaeo nam pari modo apud Salamina parvo numero navium maxima post hominum memoriam, classis est devicta.

CAPUT VI.

Confecto bello, Themistocles muros restituit.

Magnus in hoc bello Themistocles fuit, nec minor in pace. Quum enim Phalereo portu, neque magno, neque bono, Athenienses uterentur, hujus consilio triplex Piraeei portus constitutus est: isque moenibus circumdatus, ut ipsam urbem dignitate aequipararet, utilitate superaret. Idem-

que muros Atheniensium restituit præcipuo periculo suo. Namque Lacedaemonii, caussam idoneam nacti, propter barbarorum excursiones, qua negarent oportere extra Peloponnesum ullam urbem haberi, ne essent loca munita, quae hostes possiderent, Athenienses ædificantes prohibere sunt conati. Hoc longe alio spectabat atque videri volebant. Athenienses enim duabus victoriis, Marathonia et Salaminia, tantam gloriam apud omnes gentes erant consecuti, ut intelligerent Lacedaemonii de principatu sibi cum his certamen fore; quare eos quam infirmissimos esse volebant. Posquam audierunt muros instrui, legatos Athenas miserunt, qui id fieri vetarent. His praesentibus desierunt, ac se de ea re legatos ad eos missuros dixerunt. Hanc legationem suscepit Themistocles, et solus primo profectus est: reliqui legati ut tum exirent, quum satis altitudo muri exstructa videretur, praecepit: interim omnes servi atque liberi opus facerent, neque ulli loco parcerent, sive sacer esset, sive profanus, sive privatus, sive publicus: et undique quod idoneum ad muniendum

putarent, congererent. Quo factum est, ut Atheniensium muri ex sacellis sepulcrisque constarent.

CAPUT VII.

Spartanos arte elusos Themistocles acriter reprehendit.

Themistocles autem, ut Lacedaemonem venit, adire ad magistratus noluit, et dedit operam, ut quam longissime tempus duceret, caussam interponens se collegas expectare. Quum Lacedaemonii quererentur opus nihilominus fieri, eumque ea re conari fallere, interim reliqui legati sunt consecuti. A quibus quum audisset non multum superesse munitionis, ad Ephoros Lacedaemoniorum accessit, penes quos summum imperium erat, atque apud eos contendit falsa his esse delata; quare aequum esse, illos bonos viros nobilesque mittere, quibus fides haberetur, qui rem explorarent; interea se obsidem retinerent. Gestus est ei mos; tresque legati, functi summis honoribus, Athenas missi sunt.

Cum his collegas suos Themistocles jussit proficisci: eisque praedixit, ut ne prius Lacedaemoniorum legatos dimitterent, quam ipse esset remissus. Hos postquam Athenas pervenisse ratus est, ad magistratum senatumque Lacedaemoniorum adiit, et apud eos liberrime professus est, Athenienses, suo consilio, quod communi jure gentium facere possent, Deos publicos, suosque, patrios ac penates, quo facilius ab hoste possent defendere, muris sepsisse; neque eos, quod inutile esset Græciae, fecisse; nam illorum urbem ut propugnaculum, oppositam esse barbaris, apud quam jam bis classis regia fecisset naufragium: Lacedaemonios autem male et injuste facere, qui id potius intuerentur quod ipsorum dominationi, quam quod universae Graeciae utile esset. Quare, si suos legatos recipere vellent, quos Athenas miserant, se remitterent; aliter illos nunquam in patriam recepturi.

CAPUT VIII.

Themistocles, in exilium ejectus, varia fuga agitatur.

TAMEN non effugit civium suorum invidiam: namque ob eundem timorem, quo damnatus erat Miltiades, testularum suffragiis e civitate ejectus, Argos habitatum concessit. Hic quum propter multas ejus virtutes magna cum dignitate viveret, Lacedaemonii legatos Athenas miserunt, qui eum absentem accusarent, quod societatem cum rege Persarum, ad Graeciam opprimendam, fecisset. Hoc crimine absens proditionis est damnatus. Id ut audivit, quod non satis tutum se Argis videbat, Corcyram demigravit. Ibi quum ejus principes civitatis animadvertisset timere ne propter se bellum his Lacedaemonii et Athenienses indicerent, ad Admetum Molossorum regem, cum quo ei hospitium fuerat, confugit. Huc quum venisset, et in praesentiarum rex abesset, quo majore religione se receptum tueretur, filiam ejus parvulam arripuit, et cum ea se in sacrarium, quod summa colebatur coeremonia, conjecit.

Inde non prius egressus est, quam rex eum data dextera, in fidem reciperet, quam praestitit. Nam quum ab Atheniensibus et Lacedaemoniis exposceretur publice, supplicem non prodidit, monuitque ut consuleret sibi: difficile enim esse in tam propinquo loco tuto eum versari. Pydnam eum deduci jussit, et quod satis esset, praesidii dedit. Hac re audita, hic in navem omnibus ignotus ascendit: quae quum tempestate maxima Naxum ferretur, ubi tum Atheniensium erat exercitus, sensit Themistocles si eo pervenisset, sibi esse pereundum. Hac necessitate coactus, domino navis quis sit aperit, multa pollicens si conservasset. At ille, clarissimi viri captus misericordia, diem noctemque procul ab insula in salo navem tenuit in anchoris, neque quemquam ex ea exire passus est. Inde Ephesum pervenit, ibique Themistoclem exponit: cui ille pro meritis gratiam postea retulit.

CAPUT IX.

Themistoclis ad Artaxerxem litterae.

Scio plerosque ita scripsisse, Themistoclem Xerxe regnante in Asiam transiisse. Sed ego potissimum Thucydidi credo, quod aetate proximus erat his, qui illorum temporum historiam reliquerunt, et ejusdem civitatis fuit. Is autem ait, ad Artaxerxem eum venisse, atque his verbis epistolam misisse: *Themistocles veni ad te, qui plurima mala omnium Grajorum in domum tuam intuli quum mihi necesse fuit, adversus patrem tuum bellare, patriamque meam defendere. Idem multo plura bona feci, postquam in tuto ipse, et ille in periculo esse coepit. Nam quum in Asiam reverti nollet, proelio apud Salamina facto litteris eum certiorem feci; id egi ut pons, quem in Hellesponto fecerat dissolveretur, atque ab hostibus circumiretur; quo nuntio ille periculo est liberatus. Nunc autem confugi ad te exagitatus a cun-*

cta Graecia, tuam petens amicitiam: quam si ero adeptus, non minus me bonum amicum habebis, quam fortem inimicum ille expertus est. Ea autem rogo, ut de his rebus, de quibus tecum loqui volo, annum mihi temporis des, eoque transacto, me ad te venire patiaris.

CAPUT X.

Themistocles linguam Persicam discit; reditus quarumdam urbium accipit a rege; ejus mors et sepultura.

Huius rex animi magnitudinem admirans, cupiensque talem virum sibi conciliari, veniam dedit. Ille omne illud tempus litteris sermonique Persarum dedit: quibus adeo eruditus est, ut multo commodius dicatur apud regem verba fecisse, quam hi poterant, qui in Perside erant nati. Hic quum multa regi esset pollicitus, gratissimumque illud, si suis uti consiliis vellet, illum Graeciam bello oppressurum, magnis muneribus ab Artaxerxe donatus, in Asiam rediit, domicilium-

que Magnesiae, sibi constituit. Hanc urbem ei rex donaverat, his usus verbis, *quae ei panem praeberet*: ex qua regione quinquaginta ei talenta quotannis redibant: Lampsacum, *unde vinum sumeret*: Myuntem, *ex qua obsonium haberet*. Hujus ad nostram memoriam monumenta manserunt duo: sepulcrum prope oppidum, in quo est sepultus; statuae in foro Magnesiae. De cujus morte multis modis apud plerosque scriptum est, sed nos eumdem potissimum Thucydidem auctorem probamus, qui illum ait Magnesiae morbo mortuum: neque negat fuisse famam, venenum sua sponte sumpsisse, quum se, quae regi de Graecia opprimenda pollicitus esset, praestare posse desperaret. Idem, ossa ejus clam in Attica ab amicis esse sepulta, quoniam legibus non concederetur, quod proditionis esset damnatus, memoriae prodidit.

III. ARISTIDES.

CAPUT I.

Aristides justus propter virtutem mulctatur exilio.

ARISTIDES, Lysimachi filius, Atheniensis, aequalis fere fuit Themistocli. Itaque cum eoque de principatu contendit. Namque obtrectarunt inter se. In his autem cognitum est quanto antistaret eloquentia innocentiae. Quamquam enim adeo excellebat Aristides abstinentia, ut unus post hominum memoriam, quod quidem nos audiverimus, cognomine *Justus* sit appellatus; tamen a Themistocle collabefactus, testula illa, exilio decem annorum mulctatus est. Qui quidem quum intelligeret reprimi concitatam multitudinem non posse, cedensque animadverteret quemdam scribentem, ut patria pelleretur, quaesisse ab eo dicitur, quare id faceret, aut quid Aristides commisisset cur tanta poena di-

gnus duceretur. Cui ille respondit se ignorare Aristidem, sed sibi non placere quod cupide elaborasset, ut praeter ceteros justus appellaretur. Hic decem annorum legitimam poenam non pertulit. Nam postquam Xerxes in Graeciam descendit, sexto fere anno postquam erat expulsus, plebiscito in patriam restitutus est. Interfuit autem pugnae navali apud Salamina, quae facta est prius quam poena liberaretur.

CAPUT II.

Revocatus Aristides fit prætor; maris imperium Atheniensibus conciliat.

Idem praetor fuit Atheniensium apud Plataeas, in praelio, quo Mardonius fusus, barbarorumque exercitus est interfectus. Neque aliud est ullum hujus in re militari illustre factum, quam hujus imperii memoria. Justitiae vero, et aequitatis et innocentiae, multa. In primis, quod ejus aequitate factum est, quum in communi classe esset Graeciae simul cum Pausania, quo

duce Mardonius erat fugatus, ut summa imperii maritimi a Lacedaemoniis transferretur ad Athenienses. Namque, ante id tempus, et mari et terra duces erant Lacedaemonii: tum autem et intemperantia Pausaniae, et justitia factum est Aristidis, ut omnes fere civitates Graeciae ad Atheniensium societatem se applicarent, et adversus barbaros hos duces deligerent sibi, quo facilius repellerent, si forte bellum renovare conarentur.

CAPUT III.

Ærario præest Aristides; pauper moritur.

Ad classes aedificandas exercitusque comparandos, quantum pecuniae quaeque civitas daret, Aristides delectus est, qui constitueret. Ejus arbitrio quadringenta et sexaginta talenta quotannis Delum sunt collata. Id enim commune aerarium esse voluerunt. Quae omnis pecunia postero tempore Athenas translata est. Hic qua fuerit abstinentia nullum est certius indicium, quam quod, quum tantis

rebus praefuisset, in tanta paupertate decessit, ut qui efferretur vix reliquerit. Quo factum est ut filiae ejus publice alerentur, et de communi aerario dotibus datis collocarentur. Decessit autem fere post annum quartum, quam Themistocles Athenis erat expulsus.

IV. PAUSANIAS.

CAPUT I.

Pausanias, Mardonii victor, fit insolens.

Pausanias Lacedaemonius, magnus homo, sed varius in omni genere vitae fuit: nam ut virtutibus eluxit, sic vitiis est obrutus. Hujus illustrissimum est praelium apud plataeas. Namque illo duce Mardonius, satrapes regius, natione Medus, regis gener, in primis omnium Persarum, et manu fortis, et consilii plenus, cum ducentis millibus peditum, quos viritim legerat, et vinginti millibus equi-

tum, haud ita magna manu Graecia fugatus est, eoque ipse dux cecidit proelio. Qua victoria elatus, plurima miscere coepit, et majora concupiscere. Sed primum in eo est reprehensus, quod quum ex praeda tripodem aureum Delphis posuisset, epigrammate scripto, in quo erat haec sententia. *Suo ductu barbaros, apud Plataeas esse deletos, ejusque victoriae ergo Apollini donum dedisse.* Hos versus Lacedaemonii exsculpserunt, neque aliud scripserunt, quam nomina earum civitatum, quarum auxilio Persae erant victi.

CAPUT II.

Pausanias Byzantium capit; captivos regios remittit.

Post id proelium, eumdem Pausaniam cum classe communi Cyprum atque Hellespontum miserunt, ut ex his regionibus barbarorum praesidia depelleret. Pari felicitate in ea re usus, elatius se gerere coepit, majoresque appetere res. Nam quum, Byzantio expugnato, cepisset complures Persarum nobiles, atque in his nonnullos regis

propinquos, hos clam Xerxi remisit, simulans, ex vinculis publicis effugisse; et cum his Gongylum Eretriensem, qui litteras regi redderet, in quibus haec fuisse scripta Thucydides memoriae prodidit: *Pausanias, dux Spartae, quos Byzantii ceperat, postquam propinquos tuos cognovit, tibi muneri misit, seque tecum affinitate conjungi cupit. Quare, si tibi videtur, des ei filiam tuam nuptum. Id si feceris, et Spartam, et ceteram Graeciam sub tuam potestatem, se, te adjuvante, redacturum pollicetur. His de rebus si quid geri volueris, certum hominem ad eum mittas face, cum quo colloquatur.* Rex, tot hominum salutem tam sibi necessariorum magnopere gavisus, confestim cum epistola Artabazum ad Pausaniam mittit. In qua eum collaudat, ac petit ne cui rei pareat ad ea perficienda quae pollicetur. Si fecerit, nullius rei a se repulsam laturum. Hujus Pausanias voluntate cognita, alacrior ad rem gerendam factus, in suspicionem cecidit Lacedaemoniorum. In quo facto domum revocatus, accusatus capitis, ab

solvitur; mulctatur tamen pecunia: quam ob caussam ad classem remissus non est.

CAPUT III.

Pausaniæ peregrini mores et carcer: Helotes sollicitat.

At ille, post non multo sua sponte ad exercitum rediit, et ibi non callida, sed dementi ratione, cogitata patefecit. Non enim mores patrios solum, sed etiam cultum vestitumque mutavit. Apparatu regio utebatur, veste Medica: satallites Medi et Ægyptii sequebantur: epulabatur more Persarum, luxuriosius quam qui aderant perpeti possent: aditum petentibus conveniendi non dabat, superbe respondebat, et crudeliter imperabat. Spartam redire nolebat. Golonas, qui locus in agro Troade est, se contulerat: ibi consilia cum patriae tum sibi inimica capiebat. Id postquam Lacedaemonii resciverunt, legatos ad eum cum scytala miserunt, in qua, more illorum erat scriptum, *nisi domum reverteretur, se capitis eum damnatu-*

ros. Hoc nuntio motus, sperans se etiam pecunia et potentia instans periculum posse depellere, domum rediit. Huc ut venit, ab ephoris in vincula publica conjectus est. Licet enim legibus eorum cuivis ephoro hoc facere regi. Hinc tamen se expedivit: neque eo magis carebat suspicione; nam opinio manebat, eum cum rege habere societatem. Est genus quoddam hominum, quod *Helotes* vocatur, quorum magna multitudo agros Lacedæmoniorum colit, servorumque munere fungitur. Hos quoque sollicitare spe libertatis existimabatur. Sed quod harum rerum nullum erat apertum crimen, quo argui posset, non putabant de tali tamque claro viro suspicionibus oportere judicari, sed exspectandum, dum se ipsa res aperiret.

CAPUT IV.

Pausanias, Tænari in æde Neptuni observatus, se ipsum indicat.

Interim Argilius quidam adolescentulus, quem puerum Pausanias a-

more venereo dilexerat, quum epistolam ab eo ad Artabazum accepisset, eique in suspicionem venisset, aliquid in ea de se esse scriptum, quod nemo eorum redisset, qui super tali caussa eodem missi erant, vincula epistolae laceravit, signoque detracto cognovit, si pertulisset, sibi esse pereundum. Erant in eadem epistola, quae ad ea pertinebant, quae inter regem Pausaniamque convenerant. Has ille litteras ephoris tradidit. Non est praetereunda gravitas Lacedaemoniorum hoc loco: nam ne hujus quidem indicio impulsi sunt, ut Pausaniam comprehenderent; neque prius vim adhibendam putaverunt, quam se ipse indicasset. Itaque huic indici, quid fieri vellent, praeceperunt. Fanum Neptuni est Taenari, quod violari nefas putant Graeci. Eo ille index confugit: in ara consedit. Hanc juxta, locum fecerunt sub terra, ex quo posset audiri, si quis quid loqueretur cum Argilio. Huc ex ephoris quidam descenderunt. Pausanias, ut audivit Argilium confugisse in aram, perturbatus, eo venit: quem quum supplicem Dei videret in ara sedentem, quaerit

caussae quid sit tam repentini consilii. Huic ille, quid ex litteris comperisset, aperit. Tanto magis Pausanias perturbatus, orare coepit, ne enuntiaret, nec se, meritum de illo optime, proderet. Quod si eam veniam sibi dedisset, tantisque implicitum rebus sublevasset, magno ei praemio futurum.

CAPUT V.

Pausanias in Chalciaeco Minervae obstruitur, et mox interit.

His rebus ephori cognitis, satius putaverunt in urbe eum comprehendi. Quo quum essent profecti, et Pausanias, placato Argilio, ut putabat, Lacedaemonem reverteretur, in itinere quum jam in eo esset, ut comprehenderetur, a vultu cujusdam ephori, qui eum admonere cupiebat, insidias sibi fieri intellexit. Itaque paucis ante gradibus, quam qui sequebantur, in aedem Minervae, quae *Chalciaecus* vocatur, confugit. Hinc ne exire posset, statim ephori valvas ejus aedis obstruxerunt, tectumque sunt demoliti, quo facilius

sub dio interiret. Dicitur eo tempore matrem Pausaniæ vixisse, eamque jam magno natu, postquam de scelere filii comperit, in primis, ad filium claudendum, lapidem ad introitum aedis attulisse. Sic Pausanias magnam belli gloriam turpi morte maculavit. Hic quum semianimis de templo elatus esset, confestim animam efflavit. Cujus mortui corpus quum *eodem* nonnulli dicerent *inferri oportere, quo hi, qui ad supplicium essent dati*, displicuit pluribus: et procul ab eo loco infoderunt, in quo erat mortuus. Inde posterius, Dei Delphici responso erutus, atque eodem loco sepultus ubi vitam finierat.

V. CIMON.

CAPUT I.

Cimonem e vinculis paternis uxor liberat, mutato matrimonio.

Cimon, Miltiadis filius; Atheniensis, duro admodum initio usus est a-

dolescentiæ. Nam quum pater ejus litem æstimatam populo solvere non potuisset, ob eamque caussam in publicis vinculis decessisset; Cimon eadem custodia tenebatur, neque legibns Atheniensium emitti poterat, nisi pecuniam, qua pater mulctatus esset, solvisset. Habebat autem in matrimonio sororem suam germanam, nomine Epinicem, non magis amore, quam patrio more ductus. Nam Atheniensibus licet eodem patre natas uxores ducere. Hujns conjugii cupidus Callias quidam, non tam generosus, quam pecuniosus, qui magnas pecunias ex metallis fecerat, egit cum Cimone, ut eam sibi uxorem daret; id si impetrasset, se pro illo pecuniam soluturum. Is quum talem conditionem aspernaretur, Elpinice negavit se passuram Miltiadis progeniem in vinculis publicis interire; quoniamque prohibere posset, se Calliæ nuptnram, si ea, quæ polliceretur, præstitisset. Tali modo custudia liberatus Cimon, celeriter ad principatum pervenit.

CAPUT II.

Cimonis res gestæ ad Strymona, Amphipolim, Eurymedonta, et rebelles insulas.

HABEBAT enim satis eloquentiae, summam liberalitatem, magnam prudentiam, cum juris civilis, tum rei militaris, quod cum patre a puero in exercitu fuerat versatus. Itaque hic et populum urbanum in sua tenuit potestate, et apud exercitum plurimum valuit auctoritate. Primum, imperator, apud flumen Strymona magnas copias Thracum fugavit: oppidum Amphipolim constituit, eoque decem millia Atheniensium in coloniam misit. Idem iterum apud Mycalen Cypriorum et Phoenicum ducentarum navium classem devictam cepit: eodemque die pari fortuna in terra usus est; namque hostium navibus captis, statim ex classe copias suas eduxit, barbarorum uno concursu maximam vim prostravit. Qua victoria, magna praeda potitus, quum domum reverteretur, quod jam nonnul-

lae insulae propter acerbitatem imperii defecerant, bene animatas confirmavit, alienatas ad officium redire coegit. Scyrum, quam eo tempore Dolopes incolebant, quod contumacius se gessarat, vacuefecit, possessores veteres urbe insulàque ejecit, agros civibus divisit. Thasios opulentia fretos suo adventu fregit. His ex manubiis arx Athenarum, qua ad meridiem vergit, est ornata.

CAPUT III.

Ostracismo Cimon ejicitur; sed restitutus pace cum Spartanis conciliata, in oppugnatione Citii moritur.

Quibus rebus quum unus in civitate maxime floreret, incidit in eamdem invidiam, quam pater suus, ceterique Atheniensium principes: nam testarum suffragiis, quod illi *ostracismum* vocant, decem annorum exilio multatus est. Cujus facti celerius Athenienses, quam ipsum poenituit: nam quum ille forti animo invidiae ingratorum civium cessisset, bellumque Lacedaemonii Atheniensibus indixissent,

confestim notæ ejus virtutis desiderium consecutum est. Itaque, post annum quintum, quo expulsus erat, in patriam revocatus est. Ille, quod hospitio Lacedæmoniorum utebatur, satius existimans eos et cives suos inter se una voluntate consentire, quam armis contendere, Lacedæmonem sua sponte est profectus, pacemque inter duas potentissimas civitates conciliavit. Post neque ita multo in Cyprum cum ducentis navibus imperator missus, quum ejus majorem partem insulæ devicisset, in morbum implicitus, in oppido Citio est mortuus.

CAPUT IV.

Cimonis summa liberalitas.

Hunc Athenienses, non solum in bello, sed in pace diu desideraverunt. Fuit enim tanta liberalitate, quum compluribus locis prædia hortosque haberet, ut nunquam eis custodem imposuerit fructus servandi gratia, ne quis impediretur quominus ejus rebus, quibus vellet, frueretur. Semper eum pedissequi cum nummis sunt secuti, ut si

quis opis ejus indigeret, haberet quod statim daret, ne differendo videretur negare. Sæpe quum aliquem offensum fortuna videret minus bene vestitum, suum amiculum dedit. Quotidie sic cœna ei coquebatur, ut quos invocatos vidisset in foro, omnes convocaret; quod facere nullum diem prætermittebat. Nulli fides ejus, nulli opera, nulli res familiaris defuit. Multos locupletavit; complures pauperes mortuos, qui unde efferrentur non reliquissent, suo sumptu extulit. Sic se gerendo, minime est mirandum si et vita ejus fuit secura, et mors acerba.

VI. LYSANDER

CAPUT I.

Lysander bellum Peloponnesiacum conficit; decemviros civitatibus imponit.

LYSANDER Lacedæmonius magnam reliquit sui famam, magis felicitate, quam virtute partam. Athenienses enim

in Peloponnesios sexto et vicesimo anno bellum gerentes confecisse apparet. Id qua ratione consecutus sit, latet; non enim virtute sui exercitus, sed immodestia factum est adversariorum: qui, quod dicto audientes imperatoribus suis non erant, dispalati in agris, relictis navibus, in hostium venerunt potestatem. Quo facto, Athenienses se Lacedaemoniis dediderunt. Hac victoria Lysander elatus, quum antea semper factiosus audaxque fuisset, sic sibi indulsit, ut ejus opera in maximum odium Graeciae Lacedaemonii pervenerint. Nam quum hanc caussam Lacedaemonii dictitassent sibi esse belli, ut Atheniensium impotentem dominationem refringerent, postquam apud Ægos flumen Lysander classis hostium est potitus, nihil aliud molitus est, quam ut omnes civitates in sua teneret potestate, quum id se Lacedaemoniorum caussa facere simularet. Namque, undique, qui Atheniensium rebus studuissent ejectis, decem delegerat in unaquaque civitate, quibus summum imperium potestatemque omnium rerum committeret. Horum in numerum ne-

mo admittebatur, nisi qui, aut ejus hospitio contineretur, aut se illius fore proprium fide confirmaret.

CAPUT II.

Lysander in Thasios subdolus et crudelis.

ITA decemvirali potestate in omnibus urbibus constituta, ipsius natu omnia gerebantur: cujus de crudelitate ac perfidia satis est unam rem, exempli gratia, proferre, ne, de eodem plura enumerando, fatigemus lectores. Victor ex Asia quum reverteretur, Thasumque divertisset, quod ea civitas praecipua fide fuerat erga Athenienses, *proinde ac si iidem firmissimi solerent esse amici, qui constantes fuissent inimici*, eam pervertere concupivit. Vidit autem, nisi in eo occultasset voluntatem, futurum ut Thasii dilaberentur, consulerentque rebus suis.

CAPUT III.

Lysander Lacedæmoniorum reges tollere, et oracula corrumpere conatur. Occiditur a Thebanis, molitiones prodit.

Itaque decemviralem suam potestatem sui ab illo constitutam sustulerunt. Quo dolore incensus, iniit consilia, reges Lacedæmoniorum tollere; sed sentiebat, id se sine ope Deorum facere non posse, quod Lacedæmonii omnia ad oracula referre consueverant. Primum itaque Delphos corrumpere est conatus. Quum id non potuisset, Dodonam adortus est. Hinc quoque repulsus, dixit se vota suscepisse, quæ Jovi Ammoni solveret, existimans se Afros facilius corrupturum. Hac spe quum profectus esset in Africam, multum eum antistites Jovis fefellerunt. Nam non solum corrumpi non potuerunt, sed etiam legatos Lacedæmona miserunt, qui Lysandrum accusarent, quod sacerdotes fani corrumpere conatus esset. Accusatus hoc crimine, judicumque absolutus sententiis, Orcho-

meniis missus subsidio, occisus est a Thebanis apud Haliartum. Quam vere de eo foret judicatum, oratio indicio fuit, quæ post mortem in domo ejus reperta est, in qua suadet Lacedæmoniis, ut, regia potestate dissoluta, ex omnibus dux deligatur ad bellum gerendum; sed ita scripta, ut Deorum videretur congruere sententiæ, quam ille se habiturum, pecunia fidens, non dubitabat. Hanc ei scripsisse Cleon Halicarnasseus dicitur.

CAPUT IV.

Lysander semetipsum accusavit per suppositiitium libellum.

Atque hoc loco non est prætereundum factum Pharnabazi, satrapis regii. Nam quum Lysander, praefectus classis, in bello multa crudeliter avareque fecisset, deque his rebus suspicaretur ad cives suos esse perlatum, petiit a Pharnabazo, ut ad ephoros sibi testimonium daret, quanta sanctitate bellum gessisset, sociosque tractasset, deque ea re accurate scriberet: magnam enim ejus auctoritatem

in ea re futuram. Huic ille liberaliter pollicetur: librum gravem multis verbis conscripsit, in quo summis eum fert laudibus. Quem quum legisset probassetque, dum obsignatur, alterum pari magnitudine, ut discerni non posset, signatum subjecit, in quo accuratissime ejus avaritiam perfidiamque accusaret. Hinc Lysander domum quum rediisset, postquam de suis rebus gestis apud maximum magistratum, quæ voluerat dixerat, testimonii loco librum a Pharnabazo datum tradidit. Hunc, summoto Lysandro, quum ephori cognossent, ipsi legendum dederunt. Ita ille imprudens ipse suus fuit accusator.

VII. ALCIBIADES.

CAPUT I.

Alcibiades et vitiis et virtutibus celebris.

ALCIBIADES, Climæ filius, Atheniensis. In hoc natura, quid efficere possit, videtur experta. Constat enim

inter omnes, qui de eo memoriæ prodiderunt, nihil illo fuisse excellentius, vel in vitiis, vel in virtutibus. Natus in amplissima civitate, summo genere, omnium aetatis suæ multo formosissimus, ad omnes res aptus, consiliique plenus; namque imperator fuit summus mari et terra: disertus, ut in primis dicendo valeres; et tanta erat commendatio oris atque orationis, ut nemo ei dicende posset resistere: dives: quum tempus posceret, laboriosus, patiens, liberalis, splendidus non minus in vità, quam victu: affabilis, blandus, temporibus callidissime inserviens: idem, simul ac se remiserat, nec caussa suberat quare animi laborem perferret, luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intemperans reperiebatur: ut omnes admirarentur in uno homine tantam inesse dissimilitudinem, tamque diversam naturam.

CAPUT II.

Alcibiadis præceptores: adolescens amatus est, et ipse amavit.

Educatus est in domo Periclis (privignus enim ejus fuisse dicitur), eruditus a Socrate; socerum habuit Hipponicum, omnium Graecæ linguæ eloquentia ditissimum: ut si ipse fingere vellet, neque plura bona reminisci, neque majora posset consequi, quam vel fortuna, vel natura tribuerat. Ineunte adolescentia, amatus est a multis, more Græcorum: in eis a Socrate, de quo mentionem facit Plato in Symposio. Namque cum induxit commemoratem se pernoctasse cum Socrate, neque aliter ab eo surrexisse ac filius a parente debuerit. Posteaquam robustior est factus, non minus multos amavit, in quorum amore, quoad licitum est; odiosa multa delicate jocoseque fecit: quæ referremus, nisi majora potioraque haberemus.

CAPUT III.

Belli dux Alcibiades contra Syracusas in suspicionem venit.

BELLO Peloponnesiaco hujus consilio atque auctoritate Athenienses bellum Syracusanis indixerunt: ad quod gerendum ipse dux delectus est. Duo præterea collegae dati, Nicias, et Lamachus. Id quum appararetur, prius quam classis exiret, accidit, ut una nocte omnes Hermæ, qui in oppido erant Athenis, dejicerentur, præter unum, qui ante januam Andocidis erat, Andocidisque Hermes vocatus est. Hoc quum appareret non sine magna multorum consensione esse factum, quod non ad privatam, sed ad publicam rem pertineret, magnus multitudini timor est injectus, ne qua repentina vis in civitate existeret, quæ libertatem opprimeret populi. Hoc maxime convenire in Alcibiadem videbatur, quod et potentior et major, quam privatus, existimabatur. Multos enim liberalitate devinxerat, plures etiam opera forensi suos reddiderat. Quare fiebat, ut

omnium oculos, quotiescumque in publicum prodisset, ad se converteret, neque ei par quisquam in civitate poneretur. Itaque non solum in eo spem habebant maximam, sed etiam timorem, quod et obesse plurum, et prodesse poterat. Aspergebatur etiam infamia, quod in domo sua facere mysteria dicebatur; quod nefas erat more Atheniensium: idque non ad religionem, sed ad conjurationem, pertinere existimabatur.

CAPUT IV.

Alcibiades domum vocatus devovetur, ideoque Spartanis inservit.

Hoc crimine in contentionem ab inimicis compellabatur. Sed instabat tempus ad bellum proficiscendi. Id ille intuens, neque ignorans civium suorum consuetudinem, postulabat, ut, si quid de se agi vellent, potius de praesenti quæstio haberetur, quam absens invidiæ crimine accusaretur. Inimici vero ejus, quiescendum in præsenti, quia nocere se ei non posse intellige-

bant, et illud tempus exspectandum decreverunt, quo exisset, ut sic absentem aggrederentur: itaque fecerunt. Nam postquam in Siciliam eum pervenisse crediderunt, absentem, quod sacra violasset, reum fecerunt. Qua de re, quum ei nuntius a magistratu in Siciliam missus esset ut, domum ad caussam dicendam rediret, essetque in magna spe provinciæ bene administrandæ, non parere noluit, et in triremem, quæ ad eum deportandum erat missa, ascendit; ac Thurios in Italiam pervectus, multa secum reputans de immoderata civium suorum licentia, crudelitateque erga nobiles, utilissimum ratus impendentem evitare tempestatem, clam se a custodibus subduxit, et inde primum Elidem, deinde Thebas, venit. Postquam autem se capitis damnatum, bonis publicatis, audivit, et, id quod usu venerat, Eumolpidas sacerdotes a populo coactos, ut se devoverent, ejusque devotionis, quo testatior esset memoria, exemplum in pila lapidea incisum; esse positum in publico, Lacedaemonem demigravit. Ibi (ut ipse prædicare

consueverat) non adversus patriam, sed inimicos suos, bellum gessit, quod iidem hostes essent civitati: nam quum intelligerent se plurimum prodesse posse reipublicæ, ex ea ejecisse, plusque iræ suæ, quam utilitati communi paruisse. Itaque hujus consilio Lacedæmonii cum Persarum rege amicitiam fecerunt: deinde Deceliam in Attica munierunt, præsidioque perpetuo ibi posito, in obsidione Athenas tenuerunt. Ejusdem opera Ioniam a societate averterunt Atheniensium: quo facto, multo superiores bello esse cœperunt.

CAPUT V.

Spartanis suspectus Alcibiades ad Tissaphernem venit, et Atheniensium exercitui conciliatur.

Neque vero his rebus tam amici Alcibiadi sunt facti, quam timore ab eo alienati. Nam quum acerrimi viri præstantem prudentiam in omnibus rebus cognoscerent, pertimuerunt ne caritate patriæ ductus aliquando ab ipsis descisceret, et cum suis in gratiam

rediret. Itaque tempus ejus interficiendi quaerere instituerunt. Id Alcibiadi diutius celari non potuit; erat enim ea sagacitate, ut decipi non posset, praesertim quum animum attendisset ad cavendum. Itaque ad Tissaphernem praefectum regis Darii se contulit. Cujus quum in intimam amicitiam pervenisset, et Atheniensium, male gestis in Sicilia rebus, opes senescere, contra Lacedaemoniorum crescere, videret; initio cum Pisandro praetore, qui apud Samum exercitum habebat, per internuntios colloquitur, et de reditu suo facit mentionem. Erat enim eodem, quo Alcibiades, sensu, populi potentiae non amicus, et optimatum fautor. Ab hoc destitutus, primum per Thrasybulum Lyci filium, ab exercitu recipitur, praetorque, fit apud Samum. Post; suffragante Th[illegible]mene, plebiscito restituitur, pa[illegible]absens imperio praeficitur, sim[illegible]n Thrasybulo et Theramene. Horum imperio, tanta commutatio rerum facta, est, ut Lacedaemonii, qui paulo ante victores viguerant, perterriti, pacem peterent. Victi enim erant quinque proeliis ter-

×pariquè ×simul

restribus, tribus navalibus; in quibus ducentas naves triremes amiserant, quæ captæ in hostium venerant potestatem. Alcibiades simul cum collegis receperat Ioniam, Hellespontum, multas præterea urbes Græcas, quæ in ora sitæ sunt Asiæ, quarum expugnaverant complures: in his Byzantium. Neque minus multas consilio ad amicitiam adjunxerant, quod in captos clementia fuerant usi. Ita præda onusti e locupletato exercitu, maximis rebus gestis, Athenas venerunt.

CAPUT VI.

Alcibiades, bene domi exceptus, resecratur.

His quum obviam universa civitas in Piraeum descendisset, tanta fuit omnium exspectatio visendi Alcibiadis, ut ad ejus triremem vulgus conflueret, perinde ac si solus advenisset. Sic enim populo erat persuasum, et adversas superiores, et præsentes secundos res, accidisse ejus opera. Itaque et Siciliæ amissum, et Lacedæmoniorum victorias, culpæ suæ tribuebant,

quod talem virum é civitate expulissent. Neque id sine caussa arbitrari videbantur; nam postquam exercitui præesse cœperat, neque terra, neque mari hostes pares esse potuerant. Hic ut navi egressus est, quamquam Theramenes et Thrasybulus eisdem rebus præfuerant., simulque venerant in Piræum, tamen illum unum omnes prosequebantur; et, id quod nunquam antea usu venerat, nisi Olympiæ victoribus, coronis aureis æneisque vulgo donabatur. Ille lacremans talem benevolentiam civium suorum accipiebat, reminiscens pristini temporis acerbitatem. Postquam Astu venit, concione advocata, sic verba fecit, ut nemo tam ferus fuerit, quin ejus casum lacrymarit, inimicumque his se ostenderit, quorum opera patria pulsus fuerat: perinde ac si alius populus, non ille ipse qui tum flebat, eum sacrilegii damnasset. Restituta ergo huic sunt publice bona, iidemque illi Eumolpidæ sacerdotes rursus resecrare sunt coacti, qui eum devoverant: pilæque illæ,. in quibus devotio fuerat scripta, in mare præcipitatæ.

CAPUT VII.

Minus felix Alcibiades in invidiam recidit

Haec Alcibiadi lætitia minus fuit diuturna. Nam quum ei essent omnes honores decreti, totaque respublica domi bellique tradita, ut unius arbitrio gereretur, et ipse postulasset, ut duo sibi collegae darentur Thrasybulus et Adimantus, neque id negatum esset, classe in Asiam profectus, quod apud Cymen minus ex sententia rem gesserat, in invidiam recidit. Nihil enim eum non efficere posse ducebant. Ex quo fiebat, ut omnia minus prospere gesta ejus culpae tribuerent, quum eum aut negligenter aut malitiose fecisse loquerentur, sicut accidit; nam corruptum a rege capere Cymen noluisse, arguebant. Itaque huic maxime imputamus malo caussam fuisse nimiam opinionem ingenii atque virtutis; timebatur enim non minus, quam diligebatur; ne, secunda fortuna, magnisque elatus opibus, tyrannidem concupisceret. Quibus rebus factum est, ut absenti magi-

stratum abrogarent, et alium in ejus locum substituerent. Id ille ut audivit, domum reverti noluit, et se Perinthum contulit; ibique tria castella communivit, Bornos, Byziam, Macrontichos: manuque collecta, primus Græciæ in Thraciam introiit, gloriosius existimans barbarorum præda locupletari, quam Grajorum. Qua ex re creverat cum fama, tum opibus, magnamque amicitiam sibi cum quibusdam regibus Thraciæ pepererat.

CAPUT VIII.

Civibus, quantum potest, Alcibiades consulit.

NEQUE tamen a caritate patriæ potuit recedere. Nam quum apud Aegos flumen Philocles prætor Atheniensium classem constituisset suam, neque longe abesset Lysander prætor Lacedemoniorum, qui in eo erat occupatus ut bellum quam diutissime duceret, quod ipsis pecunia a rege suppeditabatur; contra Atheniesibus exhaustis, præter arma et naves nihil erat super: Alcibiades ad Athenien-

sium venit exercitum, ibique, praesente vulgo, agere coepit, si vellent, se coacturum Lysandrum aut dimicare aut pacem petere: Lacedaemonios eo nolle confligere classe, quod pedestribus copiis plus quam navibus valerent: sibi autem esse facile Seuthem regem Thracum deducere, ut eos terra depelleret: quo facto, necessario aut classe conflicturos, aut bellum composituros. Id etsi vero dictum Philocles animadvertebat, tamen postulata facere noluit, quod sentiebat, se, Alcibiade recepto, nullius momenti apud exercitum futurum: et si quid secundi evenisset, nullam in ea re suam partem fore: contra ea, si quid adversi accidisset, se unum ejus delicti futurum reum. Ab hoc discedens Alcibiades, *Quoniam*, inquit, *victoriae patriae repugnas, illud moneo: juxta hostes sastra habeas nautica; periculum est enim ne immodestia militum nostrorum occasio detur Lisandro nostri opprimendi exercitus*. Neque ea res illum fefellit: nam Lysander, quum per speculatores comperisset, vulgum Atheniensium in terram prædatum exisse, navesque pen e-

inanes relictas, tempus rei gerendæ non dimisit, eoque impetu totum bellum delevit.

CAPUT IX.

Alcibiades, spe patriæ orbatus, ad Pharnabazum se confert.

At Alcibiades, victis Atheniensibus, non satis tuta eadem loca sibi arbitrans, penitus in Thraciam se supra Propontidem abdidit, sperans ibi facillime suam fortunam occuli posse: falso. Nam Thraces postquam eum cum magna pecunia venisse senserunt, insidias ei fecerunt, qui ea, quæ apportavit, abstulerunt, ipsum capere non potuerunt. Ille cernens nullum locum sibi tutum in Græcia, [illegible]er potentiam Lacedæmoniorum, ad Pharnabazum in Asiam transiit. Quem quidem adeo sua cepit umanitate, ut eum nemo in amicitia antecederet. Namque ei Grunium dederat in Phrygia castrum, ex quo quinquaginta talenta vectigali capiebat. Qua fortuna Alcibiades non erat contentus, neque Athenas victas

Lacedæmoniis servire poterat pati. Itaque ad patriam liberandam omni ferebatur cogitatione. Sed videbat id sine rege Persarum non posse fieri, ideoque eum amicum sibi cupiebat adjungi. Neque dubitabat facile se consecuturum, si modo ejus conveniendi habuisset potestatem. Nam Cyrum fratrem ei bellum clam parare, Lacedæmoniis adjuvantibus, sciebat. Id si ei aperuisset, magnam se ab eo initurum gratiam videbat.

CAPUT X.

Apud Pharnabazum in insidiis Alcibiades conficitur

Haec quum moliretur, peteretque a Pharnabazo, ut ad regem mitteretur, eodem tempore Critias ceterique tyranni Atheniensium certos homines ad Lysandrum in Asiam miserunt, qui eum certiorem facerent nisi Alcibiadem sustulisset, nihil earum rerum fore ratum quas ipse Athenis constituisset: quare si suas res gestas manere vellet, illum persequeretur. His Lacon rebus commotus statuit accuratius sibi agen-

dum cum Pharnabazo. Huic ergo renuntiat societatem, quæ regi cum Lacedæmoniis esset stare non posse, foederaque irrita futura, nisi Alcibiadem vivum aut mortuum tradidisset. Non tulit hoc satrapes, et violare clementiam, quam regis opes minui, maluit. Itaque misit Sysamithren et Bagoam ad Alcibiadem interficiendum, quum ille esset in Phrygia, iterque ad regem pararet. Missi, clam vicinitati in qua tum Alcibiades erat dant negotium, ut eum interficiant. Illi quum eum ferro aggredi non auderent, nectu ligna contulerunt circa casam eam in qua quiescebat, eamque succenderunt, ut incendio conficerent, quam manu superari posse diffidebant. Ille autem, sonitu flammae excitatus, quod gladius ei erat subductus, familiaris sui subalare telum eripiut, namque erat cum eo quidam ex Arcadia hospes, qui nunquam dsicedere voluerat. Hunc sequi se jubet, et id quod in praesentia vestimentorum fuit, arripuit. His in ignem ejectis, flammae vim transit. Quem ut barbari incendium effugisse eminus viderunt, telis missis interfece-

runt, caputque ejus ad Pharnabazum retulerunt. At mulier, quae cum eo vivere consueverat, muliebri sua veste contectum aedificii incendio mortuum cremavit, quod ad vivum interimendum erat comparatum. Sic Alcibiades, annos circiter quadraginta natus, diem obiit supremum.

CAPUT XI.

Alcibiades infamatus, et laudatus.

Hunc, infamatum a plerisque, tres gravissimi historici summis laudibus extulerunt: Thucydides, qui ejusdem aetatis fuit; Theopompus, qui fuit post aliquanto natus, et Timaeus; qui quidem duo maledicentissimi, nescio quo modo in illo uno laudando consenserunt. Nam ea, quae supra diximus, de eo praedicarunt, atque hoc amplius, quum Athenis splendissima civitate natus esset, omnes Athenienses splendore ac dignitate vitae superasse. Postquam inde expulsus Thebas venerit, adeo studiis eorum inservisse, ut nemo eum labore, corporisque viribus posset

aequiparare: omnes enim Bœotii magis firmitati corporis, quam ingenii acumini inserviunt. Eumdem apud Lacedaemonios, quorum moribus summa virtus in patientia ponebatur, sic duritiei se dedidisse, ut parsimonia victus atque cultus omnes Lacedaemonios vinceret. Fuisse apud Thracas, homines vinolentos, rebusque venereis deditos; hos quoque in his rebus antecessisse. Venisse ad Persas, apud quos summa laus esset fortitier venari, luxuriose vivere; horum sic imitatum consuetudinem, ut illi ipsi eum in his maxime admirarentur. Quibus rebus effecisse ut, apud quoscumque esset, princeps poneretur, habereturque carissimus. Sed satis de hoc; reliquos ordiamur.

VIII. THRASYBULUS.

CAPUT. I.

Thrasybulus, virtute clarus, patriam a triginta tyrannis liberat.

THRASYBULUS, Lyci filius, Atheniensis. Si per se virtus sine fortuna ponderanda sit, dubito an hunc primum omnium ponam. Illi sine dubio neminem praefero fide, constantia, magnitudine animi, in patriam amore. Nam quod multi voluerunt, pauci potuerunt, ab uno tyranno patriam liberare: huic contigit, ut a triginta oppressam tyrannis, e servitute in libertatem vindicaret. Sed nescio quo modo, quum eum nemo anteiret his virtutibus, multi nobilitate praecucurrerunt. Primum Peloponnesio bello multa hic sine Alcibiade gessit, ille nullam rem sine hoc: quae ille universa naturali quodam bono fecit lucri. Sed illa tamen omnia communia imperatoribus cum militibus et fortuna; quod

in proelii concursu abit res a consilio ad vires, vimque pugnantium. Itaque jure suo, nonnulla ab imperatore miles, plurima vero fortuna, vindicat, seque his plus valuisse, quam ducis prudentiam, vere potest praedicare. Quare illud magnificentissimum factum proprium est Thrasybuli. Nam quum triginta tyranni, praepositi a Lacedaemoniis, servitute oppressas tenerent Athenas, plurimos cives, quibus in bello pepercerat fortuna, partim patria expulissent, partim interfecissent, plurimorum bona publicata inter se divisissent non solum princeps, sed et solus initio, bellum his indixit.

CAPUT II.

Thrasybulus Phylen confugit; Munychiam occupat, parcit civibus.

Hic enim quum Phylen confugisset (quod est castellum in Attica munitissimum), non plus habuit secum quam triginta de suis. Hoc initium fuit salutis Atticorum, hoc robur libertatis clarissimae civitatis. Neque vero hic con-

temptus est primo a tyrannis, sed ejus solitudo. Quae quidem res et illis contemnentibus perniciei, et huic despecto saluti, fuit. Haec enim illos ad persequendum segnes, hos autem, tempore ad comparandum dato, fecit robustiores. Quo magis praeceptum illud omnium in animis esse debet, *Nihil in bello oportere contemni.* Nec sine caussa dici, *matrem timidi flere non solere.* Neque tamen pro opinione Thrasybuli auctae sunt opes: nam jam tum illis temporibus fortius boni pro libertate loquebantur, quam pugnabant. Hinc in Piraeum transiit, Munychiamque munivit Hanc bis tyranni oppugnare sunt adorti: ab eaque turpiter repulsi, protinus in urbem, armis impedimentisque amissis, refugerunt. Usus est Thrasybulus non minus prudentia, quam fortudine; nam cedentes violari vetuit: *cives enim civibus parcere aequum* censebat, neque quisquam est vulneratus, nisi qui prior impugnare voluit. Neminem jacentem veste spoliavit: nil attigit nisi arma quorum indigebat, et quae ad victum pertinebant. In secondo proelio cecidit Criti-

as, dux tyrannorum, quum quidam adversus Thrasybulum fortissime pugnaret.

CAPUT III.

Thrasybulus, pace facta, legem fert oblivionis

Hoc dejecto, Pausanias venit Atticis auxilio, rex Lacedaemoniorum. Is, inter Thrasybulum et eos, qui urbem tenebant, fecit pacem his conditionibus: *Ne qui, praeter triginta tyrannos, et decem qui, postea praetores creati, superioris more crudelitatis erant usi, adficerentur exilio, neve bona publicarentur: reipublicœ procuratio populo redderetur.* Praeclarum hoc quoque Thrasybuli, quod reconciliata pace, quum plurimum in civitate posset, legem tulit: *Ne quis ante actarum rerum accusaretur, neve mulctaretur.* Eamque illi *legem oblivionis* appellarunt. Neque vero hanc tantum ferendam curavit, sed etiam, ut valeret, effecit. Nam quum quidam ex his qui simul cum eo in exilio fuerant, caedem eorum vellent cum quibus in

gratiam reditum fueat, pnblice prohibuit, et id quod pollicitus erat, praestitit.

CAPUT IV.

Thr sybulus corona olivae, non aliter ac Pittacus agello modico, contentus fuit. Interficitur.

Huic pro tantis meritis honoris corona a populo data est, facta duabus virgulis oleaginis. Quae, quod amor civium, non vis expresserat, nullam habuit invidiam, magnaque fuit gloria. Bene ergo Pittacus ille, qui septem Sapientum numero est habitus, quum ei Mitylenaei multa millia jugerum agri muneri darent: *Nolite, rogo vos*, inquit, *mihi dare quod multi invideant, plures etiam concupiscant. Quare ex istis nolo amplius quam centum jugera, quae et meam animi aequitatem, et vestram voluntatem indicent*: nam parva munera, diutina; locupletia, non propria esse consuerunt. Illa igitur corona contentus Thrasybulus, neque amplius requisivit, neque quemquam honore se antecessisse exi-

stimavit. Hic, sequenti tempore, quum praetor classem ad Ciliciam appulisset, neque satis diligenter in castris ejus agerentur vigiliae, a barbaris, en oppido noctu eruptione facta, in tabernaculo interfeetus est.

IX. CONON

CAPUT I.

Conon Peloponnesio bello egregius bellator.

Conon, Atheniensis, Peloponnesio bello accessit ad rempublicam, in eoque ejus opera magni fuit; nam et praetor pedestribus exercitibus praefuit, et praefectus classis res magnas mari gessit. Quas ob caussas praecipuus ei honos habitus est. Namque omnibus unus insulis praefuit, in qua potestate Pharas cepit, coloniam Lacedaemoniorum. Fuit etiam extremo Peloponnesio bello praetor, quum apud Aegos flumen copiae Atheniensium a Lisandro sunt devictae. Sed tum abfuit, eoque

pejus res administrata est: nam et prudens rei militaris et diligens erat imperator. Itaque nemini erat his temporibus dubium, si adfuisset, illam Athenienses calamitatem accepturos non fuisse.

CAPUT II.

Conon, adflictis patriae rebus, Pharnabazo contra Spartanos usui fuit.

Rebus autem adflictis, quum patriam obsideri audisset, non quaesivit, ubi ipse tuto viveret, sed unde praesidio esset civibus suis. Itaque contulit se ad Pharnabazum satrapen Ioniae et Lydiae, eumdemque generum regis et propinquum; apud quem ut multum gratia valeret, multo labore multisque effecit periculis. Nam quum Lacedaemonii, Atheniensibus devictis, in societate non manerent, quam cum Artaxerxe fecerant, Agesilaumque bellatum misissent in Asiam, maxime impulsi a Tissapherne, qui ex intimis regis ab amicitia ejus defecerat, et cum Lacedaemoniis coierat societatem, hunc

adversus Pharnabazus habitus est imperator: re quidem vera exercitui praefuit Conon, ejusque omnia arbitrio gesta sunt. Hic multum ducem summum Agesilaum impedivit, saepeque ejus consiliis obstitit. Neque vero non fuit apertum, si ille non fuisset, Agesilaum Asiam, Tauro tenus, regi fuisse erepturum. Qui posteaquam domum a suis civibus revocatus est, quod Boeotii et Athenienses Lacedaemoniis bellum indixerant, Conon nihilo secius apud praefectos regis versabatur, hisque omnibus maximo erat usui.

CAPUT III.

Conon, Tissaphernem accusaturus, per litteras agit cum Artexerxe.

DEFECERAT a rege Tissaphernes, neque id tam Artaxerxi quam ceteris erat apertum. Multis enim magnisque meritis apud regem, etiam quum in officio non maneret, valebat. Neque admirandum si non facile ad credendum inducebatur, reminiscens ejus se opera Cyrum fratrem superasse. Hujus

accusandi gratia Conon a Pharnabazo ad regem missus, posteaquam venit, primum, ex more Pesarum, ad chiliarchum, qui secundum gradum imperii tenebat, Tithraustem accessit, *seque ostendit* cum rege colloqui velle. Nemo enim sine hoc admittitur. Huic ille inquit: *Nulla mora est: sed tu delibera utrum colloqui malis, an per enim, si in conspectum veneris, venerari te regem, quod* προσκυνεῖν *illi vocant. Hoc si tibi grave est, per me nihilo secius, editis mandatis, conficies quod studes.* Tum Conon: *Mihi vero*, inquit, *non est grave quemvis honorem habere regi; sed veror ne civitati meae sit opprobrio, si, quum ex ea simprofectus, quae ceteris gentibus imperare consueveri, potius barbarorum, quam illius more fungar.* Itaque quae volebat huic scripta tradidit.

CAPUT II.

Spartani Conone duce vincuntur ad Cnidum: Graecia liberatur, et muri Athenarum reficiuntur.

Quibus cognitis, rex tantum auctoritate ejus motus est, ut Tissaphernem hostem judicarit, et Lacedaemonios bello persequi jusserit, et ei permiserit, quem vellet eligere, ad dispensandam pecuniam. Id arbitrium Conon *negavit sui esse consilii, sed ipsius, qui optime suos nosse deberet; sed se suadere, Pharnabazo id negotii daret.* Hinc, magnis muneribus donatus, ad mare est missus ut Cypriis et Phoenicibus, ceterisque civitatibus maritimis, naves longas imperaret, classemque, qua proxima aestate mare tueri posset, compararet, dato adjutore Pharnabazo, sicut ipse voluerat. Id ut Lacedaemoniis est nuntiatum, non sine cura administrarunt, quod majus bellum imminere arbitrabantur, quam si cum barbaro solum contenderent. Nam ducem fortem et prudentem, re-

gis opibus praefuturum, ac secum dimicaturum, videbant: quem neque consilio, neque copiis, superare possent. Hac mente magnam contrahunt classem, proficiscuntur Pisandro duce. Hos Conon apud Cnidum adortus magno proelio fugat, multas naves capit, complures deprimit. Qua victoria non solum Athenae, sed etiam cuncta Graecia, quae sub Lacedaemoniorum fuerat imperio, liberata est. Conon cum parte navium in patriam venit, muros dirutos a Lysandro, utrosque et Piraei et Athenarum, reficiendos curat, pecuniaeque quinquaginta talenta, quae a Pharnabazo acceperat, civibus suis donat.

CAPUT V.

Conon, Ioniam et Aeoliam Atheniensibus restituturus, a Teribazo in vincula conjicitur.

Accidit huic quod ceteris mortalibus, ut inconsideratior in secunda quam in adversa esset fortuna. Nam, classe Peloponnesiorum devicta, quum ultum se injurias patriae putaret, plu-

ra concupivit quam efficere potuit. Neque tamen ea non pia et probanda fuerunt, quod potius patriae opes augeri, quam regis maluit: nam quum magnam auctoritatem sibi pugna illa navali, quam apud Cnidum fecerat, constituisset, non solum inter barbaros, sed etiam inter omnes Graeciae civitates, clam dare operam coepit, ut Ioniam, et Aeoliam restitueret Atheniensibus. Id quum minus diligenter esset celatum, Teribazus, qui Sardibus praeerat, Cononem evocavit, simulans ad regem eum se mittere velle, magna de re. Hujus nuntio parens, quum venisset, in vincula conjectus; in quibus aliquandiu fuit. Nonnulli *eum ad regem abductum, ibique periisse*, scriptum reliquerunt. Contra ea, Dinon historicus, cui nos plurimum de Persicis rebus credimus, effugisse scripsit. Illud addubitat, *utrum Teribazo sciente, an imprudente, sit factum.*

X. DION.

CAPUT I.

Dion affinis Dionysiorum, intimus et legatus.

Dion, Hipparini filius, Syracusanus, nobili genere natus, utraque implicatus tyrannide Dionysiorum. Namque ille superior Aristomachen, sororem Dionis, habuit in matrimonio, ex qua duos filios, Hipparinum et Nysaeum, procreavit, totidemque filias, Sophrosynen et Areten, quarum priorem Dionysio filio, eidem cui regnum reliquit, nuptum dedit; alteram, Areten, Dioni. Dion autem, praeter nobilem propinquitatem generosamque majorum famam, multa alia a natura habuit bona. In his ingenium docile, come, aptum ad artes optimas; magnam corporis dignitatem, quae non minimum commendatur; magnas praeterea divitias a patre relictas, quas ipse tyranni muneribus auxerat. Erat intimus

Dionysio priori, neque minus propter mores quam affinitatem. Namque etsi Dionysii crudelitas ipsi displicebat, tamen salvum illum propter necessitudinem, magis etiam suorum caussa, esse studebat. Aderat in magnis rebus; ejusque consilio multum movebatur tyrannus, nisi qua in re major ipsius cupiditas intercesserat. Legationes vero omnes quae essent illustriores per Dionem administrabantur; quas quidem ille diligenter obeundo, fideliter administrando, crudelissimum nomen tyranni sua humanitate tegebat. Hunc a Dionysio missum, Carthaginienses suspexerunt, ut neminem unquam Graeca lingua loquentem magis sint admirati.

CAPUT II.

Dion impetrat ut Plato adducatur. Regni sperat divisionem.

Neque vero haec Dionysium fugiebant. Nam quanto esset sibi ornamento sentiebat; quo fiebat, ut uni huic maxime indulgeret, neque eum secus diligeret ac filium. Qui quidem, quum Platonem Tarentum venisse fa-

ma in Siciliam esset perlata, adolescenti negare non potuit quin eum arcesseret, quum Dion ejus audiendi cupiditate flagraret. Dedit ergo huic veniam, magnaque eum ambitione Syracusas perduxit. Quem Dion adeo admiratus est atque adamavit, ut se totum ei traderet. Neque vero minus Plato delectatus est Dione. Itaque cum a Dionysio tyranno crudeliter violatus esset, quippe quem venundari jussisset; tamen eodem rediit, ejusdem Dionis precibus adductus. Interim in morbum incidit Dionysius; quo quum graviter conflictaretur, quaesivit a medicis Dion *quemadmodum se haberet.* Simulque ab his petiit, *si forte majori esset periculo, ut sibi faterentur. Nam velle se cum eo colloqui de partiendo regno, quod sororis suae filios ex illo natos partem regni putabat debere habere.* Id medici non tacuerunt, et ad Dionysium filium sermonem retulerunt. Quo ille commotus, ne agendi cum eo esset Dioni potestas, patri soporem medicos dare coegit. Hoc aeger sumpto, somno sopitus, diem obiit supremum.

CAPUT III.

Dion offendit minorem Dionysium, Platonis reditum obtinet; ei Philistus adversatur.

Tale initium fuit Dionis et Dionysii simultatis; eaque multis rebus aucta est, sed tamen primis temporibus aliquandiu simulata inter eos amicitia mansint. Cumque Dion non desineret obsecrare Dionysium, ut *Platonem Athenis arcesseret, et ejus consiliis uteritur*, ille qui in aliqua re vellet patrem imitari, morem ei gessit. Eodemque tempore Philistum historicum Syracusas reduxit, hominem amicum non magis tyranno quam tyrannidi. Sed de hoc in eo meo libro plura sunt exposita, qui de historicis conscriptus est. Plato autem tantum apud Dionysium auctoritate potuit, valuitque eloquentia, ut ei persuaserit, tyrannidis facere finem, libertatemque reddere Syracusanis. A qua voluntate Philisti consilio deterritus, aliquanto crudelior esse coepit.

CAPUT IV.

Dion Corinthum deportatur, uxor traditur alii filius corrumpitur.

Qui quidem quum a Dione se superari videret ingenio, auctoritate, amore populi; verens ne, si enm secum haberet, aliquam occasionem sui daret opprimendi, navem ei triremem dedit, qua Corinthum deveheretur, ostendens *se id utriusque facere caussa, ne, quum inter se timerent, alteruter alterum praeoccuparet.* Id quum factum multi indignarentur, magnaeque esset invidiae tyranno, Dionysius omnia quae moveri poterant Dionis iu naves imposuit, ad eumque misit. Sic enim existimari volebat id se, non odio hominis, sed suae salutis fecisse caussa. Postea vero quam audivit cum Peloponneso manum comparare, sibique bellum facere conari: Aretem Dionis uxorem alii nuptum dedit, filiumque ejus sic educari jussit, ut, indulgendo, turpissimis imbueretur cupiditatibus. Nam puero, priusquam pubes es-

quam pubes esset, scorta adducebantur: vino epulisque obruebatur, neque ullum tempus sobrio relinquebatur. Is usque eo vitae statum commutatum ferre non potuit, postquam in patriam rediit pater (namque appositi erant custodes, qui eum a pristino victu deducerent), ut sese superiore parte aedium dejecerit, atque ita interierit. Sed illuc revertor.

CAPUT V.

Dion, Syracusis potitus, tyrannum ad pactionem adigit.

Postquam Corinthum pervenit Dion, et eodem perfugit Heraclides, ab eodem expulsus Dionysio, qui praefectus fuerat equitum, omni ratione bellum comparare coeperunt: sed non multum proficiebant, quod multorum annorum tyrannis magnarum opum putabatur. Quam ob causam pauci ad societatem periculi perducebantur. Sed Dion, fretus non tam suis copiis, quam odio tyranni, maximo animo, duabus onerariis navibus, quinquaginta annorum imperium, munitum, quingentis longis

navibus, decem equitum, centum peditum millibus, profectus oppugnatum, quod omnibus gentibus admirabile est visum, adeo facile perculit, ut, post diem tertium, quam Siciliam attigerat, Syracusas introierit. Ex quo intelligi potest, *nullum esse imperium tutum, nisi benevolentia munitum*. Eo tempore aberat Dionysius, et in Italia classem opperiebatur, adversariorum ratus neminem sine magnis copiis ad se venturum. Quae res eum fefellit. Nam Dion iis ipsis, qui sub adversarii fuerant potestate, regios spiritus repressit, totiusque ejus partis Siciliae potitus est, quæ sub Dionysii potestate fuerat; parique modo urbis Syracusarum, praeter arcem, et insulam adjunctam oppido. Eoque rem perduxit, ut talibus pactionibus pacem tyrannus facere vellet: *Siciliam Dion obtineret; Italiam Dionysius; Syracusas Apollocrates, cui maximam fidem uni habebat Dionysiu.*

CAPUT VI.

Dion morte filii tristatur. Heraclidis caede, populum a se alienat.

Has tam prosperas, tamque inopinatas res consecuta est subita commutatio, quod fortuna, sua mobilitate, quem paulo ante extulerat, demergere est adorta. Primum in filio, de quo commemoravi supra, suam vim exercuit. Nam quum uxorem reduxisset, quae alii fuerat tradita, filiumque vellet revocare ad virtutem a perdita luxuria, accepit gravissimum parens vulnus morte filii; deinde orta dissensione inter eum et Heraclidem: qui quidem Dioni principatum non concedens, factionem comparavit. Neque is minus valebat apud eptimates; quorum consensu præerat classi, quum Dion exercitum pedestrem teneret. Non tulit hoc animo æquo Dion, et versum illum Homeri retulit ex secunda Rhapsodia, in quo haec sententia est: *Non posse bene geri rempublicam multorum imperiis.* Quod dietum magna invidia consecuta est.

*

Namque aperuisse videbatur se omnia in sua potestate esse velle. Hanc ille non lenire obsequio, sed acerbitate opprimere studuit, Heraclidemque, quum Syracusas venisset, interficiendum curavit.

CAPUT VII.

Dion largitionibus militem conciliat, amittit optimates, tyrannus appellatur.

Quod factum omnibus maximum timorem injecit: nemo enim, illo interfecto, se tutum putabat. Ille autem, adversario remoto; licentius eorum bona, quos sciebat adversus se sensisse, militibus dispertivit. Quibus divisis, quum quotidiani maximi fierent sumptus, celeriter pecunia deesse cœpit: neque quo manus porrigeret, suppetebat, nisi in amicorum possessiones. Id ejusmodi erat, ut, quum milites reconciliasset, amitteret optimates. Quarum rerum cura frangebatur, et, insuetus male audiendi, non aequo animo ferebat, de se ab his male existimari, quorum paulo ante in coelum fuerat elatus

laudibus. Vulgus autem, offensa in eum militum voluntate, liberius loquebatur, *et tyrannum non ferendum* dictitabat.

CAPUT VIII.

Dion Callicratis insidiis decipitur.

Haec ille intuens, quum, quemadmodum sedaret, nesciret, et quorsum evaderent, timeret; Callicrates quidam, civis Atheniensis, qui simul cum eo ex Peloponneso in Siciliam venerat, homo et calidus et ad fraudem acutus, sine ulla religione ac fide, adit ad Dionem, et ait: eum in magno periculo esse, propter offensionem populi et odium militum; quod nullo modo evitare posset, nisi alicui suorum negotium daret, qui se simularet illi inimicum: quem si invenisset idoneum, facile omnium animos cogniturum, adversariosque sublaturum; quod inimici ejus dissidenti suos sensus aperturi forent. Tali consilio probato, excipit has partes ipsa Callicrates, et se armat imprudentia Dionis. Ad eum

interficiendum socios conquirit; adversarios ejus convenit, conjurationem confirmat. Res, multis consciis quae gereretur, elata, refertur ad Aristomachen, sororem Dionis, uxoremque Areten. Illae, timore perterritae, conveniunt cujus de periculo timebant. At ille negat a Callicrate fieri sibi insidias, sed illa, quae agerentur fieri praecepto suo. Mulieres nihilo secius Callicratem in aedem Proserpinae deducunt, ac jurare cogunt, *nihil ab illo periculi fore Dioni.* Ille hac religione non modo ab incepto non deterritus; sed ad maturandum concitatus est, verens, ne prius consilium aperietur suum, quam conata perfecisset.

CAPUT IX

Dion domi suae die festo occiditur.

Hac mente, proximo die festo, quum a conventu remotum se Dion domi teneret, atque in conclavi edito recubuisset; consciis loca munitiora oppidi tradidit, domum custodibus sepsit, a foribus qui non discederent certos prefecit. Na-

vem triremem armatis ornat, Philostratoque fratri suo tradit, eamque in portu agitari jubet, ut si exercere remiges vellet; cogitans, si forte consiliis obstisset fortuna, ut haberet, quo fugeret ad salutem. Suorum autem e numero Zacynthios adolescentes quosdam elegit, cum audacissimos, tum viribus maximis; hisque dat negotium, ut ad Dionem eant inermes; sic ut, conveniendi gratia, viderentur venire. Hi propter notitiam sunt intromissi. At illi, ut limen ejus intrarunt, foribus obseratis, in lecto cubantem invadunt, colligant, fit strepitus, adeo ut exaudiri posset foris. Hic, sicut ante saepe dictum est, quam invisa sit singularis potentia, et miseranda vita, qui se metui quam amari malunt, cuivis facile intellectu fuit. Namque illi ipsi custodes, si propitia fuissent voluntate, foribus effractis servare eum potuissent, quod illi inermes, telum foris flagitantes, vivum tenebant. Cui quum succurreret nemo, Lyco quidam Syracusanus per fenestras gladium dedit, quo Dion interfectus est.

CAPUT X.

Fit tumultus et caedes: desiderium mortui Dionis sequitur

Confecta caede, quum multitudo visendi gratia introiisset, nonnulli ab insciis pro noxiis conciduntur. Nam celeri rumore dilato, Dioni vim allatam, multi concurrerant, quibus tale facinus displicebat. Hi falsa suspicione ducti, immerentes, inermes, ut sceleratos occidunt. Hujus de morte ut palam factum est, mirabiliter vulgi immutata est voluntas. Nam qui vivum eum *tyrannum* vocitarant, eumdem *liberatorem patriæ, tyrannique expulsorum* praedicabant. Sic subito misericordia odio successerat, ut eum suo sanguine, si possent, ab Acheronte cuperent redimere. Itaque in urbe, celeberrimo loco elatus publice, sepulcri monumento donatus est. Diem obiit circiter annos quinquaginta quinque natus; quartum post annum, quam ex Peloponneso in Siciliam redierat.

XI. IPHICRATES.

CAPUT I.

Iphicrates nobilis disciplina militari.

IPHICRATES, Atheniensis, non tam magnitudine rerum gestarum, quam disciplina militari nobilitatus est. Fuit enim talis dux, ut non solum aetatis suae cum primis compararetur, sed ne de majoribus natu quidem quisquam anteponeretur. Multum vero in bello est versatus, saepe exercitibus praefuit, nusquam culpa male rem gessit, semper consilio vicit, tantumque eo valuit, ut multa in re militari partim nova attulerit, partim meliora fecerit. Namque ille pedestria arma mutavit, quum ante illum imperatorem maximis clypeis, brevibus hastis, minutis gladiis, uterentur; ille e contrario peltam pro parma fecit, a quo postea *peltastae* pedites appellantur, ut ad motus concursusque essent leviores. Hastae mo-

dum duplicavit: gladios longiores fecit. Idem genus loricarum mutavit, et, pro ferreis atque aeneis, lineas dedit. Quo facto expeditiores milites reddidit. Nam pondere detracto, quod aeque corpus tegeret, et leve esset, curavit.

CAPUT II.

Iphicrates bellum gessit cum Thracibus; Lacedaemonios fugavit; Persarum conductitiis praefuit; Epaminondam retardavit.

Bellum cum Tracibus gessit: Seuthen, socium Atheniensium in regnum restituit. Apud Corinthum tanta severitate exercitui praefuit, ut nullae umquam in Graecia neque exercitatiores copiae, neque magis dicto audientes fuerint duci; in eamque consuetudinem adduxit, ut quum proelii signum ab imperatore esset datum, sine ducis opera sic ordinatae consisterent, ut singuli a peritissimo imperatore dispositi viderentur. Hoc exercitu moram Lacedaemoniorum intercepit: quod maxime tota celebratum est Graecia. Ite-

rum eodem bello omnes copias eorum fugavit: quo facto magnam adeptus est gloriam. Quum Artaxerxes Aegyptio regi bellum inferre voluisset, Iphicratem ab Atheniensibus petivit ducem, quem praeficeret exercitui conductitio, cujus numerus duodecim millium fuit. Quem quidem sic omni disciplina militari erudivit, ut quemadmodum quondam Fabiani milites Romani appellati sunt, sic Iphicratenses apud Graecos in summa laude fuerint. Idem, subsidio Lacedaemoniis profectus, Epaminondae retardavit impetus; nam nisi ejus adventus appropinquasset, non prius Thebani Sparta abscessissent, quam captam incendio delessent.

CAPUT III.

Iphicratis dotes, et filii exprobratio de uxore barbara.

FUIT autem et animo magno, et corpore, imperatoriaque, ut ipso aspectu cuivis injiceret admirationem sui. Sed in labore remissus nimis, parumque patiens, ut Theopompus memoriae

prodidit; bonus vero civis, fideque magna. Quod cum in aliis rebus declaravit, tum maxime in Amyntae Macedonis liberis tuendis. Namque Eurydice, mater Perdiccae et Philippi, cum his duobus liberis, Amynta mortuo, ad Iphicratem confugit, ejusque opibus defensa est. Vixit ad senectutem, placatis in se suorum civium animis. Causam capitis semel dixit, bello sociali, simul cum Timotheo: eoque judicio est absolutus. Menesthea filium reliquit, ex Thressa natum, Coti regis filia. Is quum interrogaretur, *utrum pluris patrem matremne faceret*: *Matrem*, inquit. Id quum omnibus mirum videretur, at ille, *Merito*, inquit, *facio; nam pater, quantum in se fuit, Thracem me genuit, contra ea mater, Atheniensem.*

XII. CHABRIAS.

CAPUT I.

Chabrias, novo pugnandi modo invento, gloriam adeptus est.

Chabrias Atheniensis. Hic quoque in summis habitus est ducibus, resque multas memoria dignas gessit. Sed ex his elucet maxime inventum ejus in prœlio, quod apud Thebas fecit, quum Bœetiis subsidio venisset. Namque in ea victoria fidente summo duce Agesilao, fugatis jam ab eo conductitiis catervis, reliquam phalangem loco vetuit cedere, obnixoque genu scuto, projectaque hasta, impetum excipere hostium docuit. Id novum Agesilaus intuens, progredi non est ausus, suosque jam incurrentes tuba revocavit. Hoc usque eo in Graecia fama celebratum est, ut illo statu Chabrias sibi statuam fieri voluerit, quae publice ei ab Atheniensibus in foro constitute

est. Ex quo factum est, ut postea athletae ceterique artifices his statibus in statuis ponendis uterentur, in quibus victoriam essent adepti.

CAPUT II.

Res Chabriae cum Nectanebo Aegyptio, Evagora Cyprio, etc.

Chabrias autem multa in Europa bella administravit, quum dux Atheniensium esset: multa in Aegypto sua sponte gessit; nam Nectanebum adjutum profectus, regnum ei constituit. Fecit idem Cypri, sed publice, ab Atheniensibus Evagorae adjutor datus: neque prius inde discessit, quam totam insulam bello devinceret. Qua ex re Athenienses magnam gloriam sunt adepti. Interim bellum inter Aegyptios et Persas conflatum est: et Athenienses cum Artaxerxe societatem habebant: Lacedaemonii cum Aegyptiis, a quibus magnas praedas Agesilaus rex eorum faciebat. Id intuens Chabrias, quum in re nulla Agesilao cederet, sua sponte eos adjutum profectus, Aegyptiae classi praefuit; pedestribus copiis Agesilaus.

CAPUT III.

Chabrias[1] revocatur ex Aegypto domum: propter invidiam abest.

Tum praefecti regis Persiae legatos miserunt Athenas questum, quod Chabrias adversum regem bellum gereret cum Aegyptiis, Athenienses diem certam Chabriae praestituerunt, quam ante, domum nisi redisset, capitis se illum damnaturos denuntiarunt. Hoc ille nuntio Athenas rediit, neque ibi diutius est moratus, quam fuit necesse. Non enim libenter erat ante oculos civium suorum: quod et vivebat laute, et indulgebat sibi liberalius, quam ut invidiam vulgi posset effugere. Est enim hoc commune vitium in magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriae comes sit, et libenter de iis detrahant quos eminere videant altius; neque animo aequo pauperes alienam opulentium intuentur fortunam. Itaque Chabrias, quod ei licebat, plurimum aberat. Neque vero solus ille aberat Athenis libenter, sed omnes fere prin-

cipes fecerunt idem; quod tantum se ab invidia putabant abfuturos, quantum a conspectu suorum recessissent. Itaque Conon plurimum Cypri vixit, Iphicrates in Thracia, Timotheus Lesbi, Chares in Sigaeo. Dissimilis quidem Chares horum et factis et moribus, sed tamen Athenis et honoratus et potens.

CAPUT IV.

Chabrias periit bello desertus a suis.

Chabrias autem periit bello sociali, tali modo: oppugnabant Athenienses Chium; erat in classe Chabrias privatus, sed omnes, qui in magistratu erant auctoritate anteibat; eumque magis milites, quam qui praerant, aspiciebant. Quae res ei maturavit mortem. Nam dum primus studet portum intrare, et gubernatorem jubet eo dirigere navem, ipse sibi perniciei fuit. Quum enim eo penetrasset ceterae non sunt secutae. Quo facto, circumfusus hostium concursu, quum fortissime pugnaret, navis, rostro percussa, coepit sidere. Hinc

quum refugere non posset si se in mare dejecisset, quod suberat classis Atheniensium, quae exciperet natantem: perire maluit, quam, armis abjectis, navem relinquere in qua fuerat vectus. Id ceteri facere noluerunt, qui nando in tutum pervenerunt. At ille, praestare honestam mortem turpi vitae existimans, comminus pugnans, telis hostium interfectus est.

XIII. TIMOTHEUS.

CAPUT I.

Timotheus describitur. Ejus res gestae.

Timotheus, Cononis filius, Atheniensis. Hic a patre acceptam gloriam multis auxit virtutibus. Fuit enim disertus, impiger, laboriosus, rei militaris peritus, neque minus civitatis regendae. Multa hujus sunt praeclare facta, sed haec maxime illustria. Olynthios et Byzantios bello subegit; Samum cepit, in qua oppugnanda, su-

periori bello Athenienses mille et ducenta talenta consumpserant. Hanc ille sine ulla publica impensa populo restituit. Adversus Cotyn bella gessit, ab eoque mille et ducenta talenta praedae in publicum detulit. Cyzicum obsidione liberavit. Ariobarzani simul cum Agesilao auxilio profectus est; a quo quum Laco pecuniam numeratam accepisset, ille cives suos agro atque urbibus augeri maluit, quam id sumere, cujus partem domum suam ferre posset. Itaque accepit Erichthonem et Sestum.

CAPUT II.

Victis Lacedaemoniis, Timotheo statua posita.

Idem classi praefectus, circumvehens Peloponnesum, Laconicam populatus, classem eorum fugavit. Corcyram sub imperium Atheniensium redegit: sociosque idem adjunxit Epirotas, Athamanas, Chaonas, omnesque eas gentes, quae mare illud adjacent. Quo facto Lacedaemonii de diutina contentione destiterunt, et sua sponte Athe-

niensibus imperii maritimi principatum concesserunt, pacemque his legibus constituerunt, ut Athenienses mari duces essent. Quae victoria tantae fuit Atticis laetitiae, ut tum primum arae PACI publicae sint factae, eique deae pulvinar sit institutum. Cujus laudis ut memoria maneret, Timotheo publice statuam in foro posuerunt: qui honos huic uni ante hoc tempus contigit, ut quam patri populus statuam posuisset, filio quoque daret. Sic juxta posita recens filii, veterem patris renovavit memoriam.

CAPUT III.

Timotheus senex, Menestheo in consilium datus, accusatus, damnatus.

HIC quum esset magno natu, et magistratus gerere desisset, bello Athenienses undique premi sunt coepti. Defecerat Samus; descierat Hellespontus; Philippus jam tunc valens Macedo multa moliebatur; cui oppositus Chares quum esset, non satis in eo praesidii putabatur. Fit Menestheus praetor, fi-

lius Iphicratis, gener Timothei, et ut ad bellum proficiscatur, decernitur. Huic in consilium dantur duo, usu et sapientia praestantes, quorum consilio uteretur, pater et socer; quod in his tanta erat auctoritas, ut magna spes esset per eos amissa posse recuperari. Hi quum Samum profecti essent, et eodem Chares, eorum adventu cognito, cum suis copiis proficisceretur, ne quid absente se gestum videretur: accidit, quum ad insulam appropinquarent, ut magna tempestas oriretur: quam evitare duo veteres imperatores utile arbitrati, suam classem suppresserunt. At ille, temeraria usus ratione, non cessit majorum natu auctoritati: et, ut in sua navi esset fortuna, quo contenderat, pervenit; eodemque ut sequerentur, ad Timotheum, et Iphicratem nuntium misit. Hinc male re gesta, compluribus amissis navibus, eodem unde erat profectus, recepit, litterasque Athenas publice misit, sibi proclive fuisse Samum capere, nisi a Timotheo, et Iphicrate desertus esset. Ob eam rem in crimen vocabantur: populus acere, suspicax, mobilis, adversarius, invidus etiam potentiae, do-

mum revocat: accusantur prodionis. Hoc judicio damnatur Timotheus, lisque ejus aetimatur centum talentis. Ille, odio ingratae civitatis coactus, Chalcidem se contulit.

CAPUT IV.

Timothei filius muros reficere cogitur. Fides Jasonis.

Hujus post mortem, quum pupulum judicii sui pœniteret, mulctae novem partes detraxit, et decem talenta Cononem filium ejus, ad muri quamdam pastem reficiendam, jussit dare. In quo fortunae varietas est animadversa: nam quos avus Conon muros, ex hostium praeda, patriae restituerat, eosdem nepos, cum summa ignominia familiae, ex sua re familiari reficere coactus est. Timothei autem moderatae sapientisque vitae, quam pleraque possimus proferre testimonia, uno erimus contenti; quod ex eo facile conjici poterit, quam carus suis fuerit. Quum Athenis adolescentulus causam diceret, non solum amici privatique

hospites ad eum defendendum convenerunt; sed etiam in eis Jason tyrannus, qui illo tempore fuit omnium potentissimus. Hic quum in patria sine satellitibus se tutum non arbitraretur, Athenas sine ullo praesidio venit: tantique hospitem fecit, ut mallet se capitis periculum adire, quam Timotheo de fama demicanti deesse. Hunc adversus tamen Timotheus postea, populi jussu, bellum gessit: patriaeque sanctiora jura, quam hospitii, esse duxit. Haec extrema fuit aetas imperatorum Atheniensium, Iphicratis, Chabriae, Timothei: neque, post illorum obitum, quisquam dux in illa urbe fuit dignus memoria.

XIV. DATAMES

CAPUT I.

Datames, barbarorum clarissimus, bello Artaxerxis contra Cadosios paternam provinciam, Ciliciae partem, meruit.

Venio nunc ad fortissimum virum, maximique consilii, omnium barbarorum; exceptis duobus Carthaginiensibus, Hamilcare, et Hannibale, de quo hoc plura referemus: quod et obscuriora sunt ejus gesta pleraque, et ea, quae prospere ei cesserunt, non magnitudine copiarum, sed consilii, quo tantum non omnes superabat, acciderunt. Quorum nisi ratio explicata fuerit, res apparere non poterunt. Datames patre Camissare, natione Care, matre Scythissa natus, primum militum numero fuit apud Artaxerxem, eorum, qui regiam tuebantur. Pater ejus Camissares, quod et manu fortis, et bello strenuus, et regi multis locis fidelis erat

eique rei praefecit Datamen propinquum Paphlagonis; namque ex fratre et sorore erant nati. Quam ob causam, Datames omnia primum experiri voluit, ut, sine armis propinquum ad officium reduceret. Ad quem quum venisset sine praesidio, quod ab amico nullas vereretur insidias, pene interit: nam Thyus eum clam interficere voluit. Erat mater cum Datame, amita Paphlagonis: ea, quid ageretur, resciit, filiumque monuit. Ille fuga periculum evitavit, bellumque indixit Thyo. In quo, quum ab Ariobarzane, praefecto Lydiae et Ioniae, totiusque Phrygiae desertus esset, nihilo segnius perseveravit, vivumque Thyum cepit cum uxore et liberis.

CAPUT III.

Datames Thyum captum, insolito ornatu, regi adducit. Copiis contra Aegyptios praeficitur.

Cujus facti ne prius fama ad regem, quam ipse, perveniret, dedit operam. Itaque, omnibus insciis, eo, ubi erat rex, venit, posteroque die Thyum, ho-

minem maximi corporis, terribilique facie, quod et niger et capillo longo, barbaque erat prolixa, optima veste contexit, quam satrapae regii gerere consueverant. Ornavit etiam torque atque armillis aureis, ceteroque regio cultu. Ipse agresti duplicique amiculo circumdatus, hirtaque tunica, gerens in capite galeam venatoriam, dextra manu clavam, sinistra copulam, vinctum ante se Thyum agebat, ut si feram bestiam captam duceret. Quem quum omnes prospicerent propter novitatem ornatus, ignotamque formam, ob eamque rem magnus esset concursus; fuit nemo non qui agnosceret Thyum: regique nuntiaret. Primo non accredidit. Itaque Pharnabazum misit exploratum: a quo ut rem gestam comperit, statim admitti jussit, magnopere delectatus cum facto, tum ornatu: imprimis quod nobilis rex in potestatem inopinanti venerat. Itaque magnifice Datamen donatum ad exercitum misit, qui tum contrahebatur duce Pharnabazo et Tithrauste ad bellum Aegyptium, parique eum atque illos imperio esse jussit. Postea vero quam Phar-

nabazum rex revocavit, illi summa imperii tradita est.

CAPUT IV.

Datames revocatus Aspim Cappadocem capit.

Hic quum maximo studio compararet exercitum, Aegyptumque proficisci pararet, subito à rege litterae sunt ei missae, ut Aspim aggrederetur, qui Cataoniam tenebat; quae gens jacet supra Ciliciam, confinis Cappadociae. Namque Aspis saltuosam regionem castellisque munitam incolens, non solum imperio regis non parebat, sed etiam finitimas regiones vexabat, et quae regi portarentur, abripiebat. Datames, etsi longe aberat ab his regionibus, et a majore re abstrahebatur, tamen regis voluntati morem gerendum putavit. Itaque cum paucis, sed viris fortibus, navem conscendit; existimans, id quod accidit, facilius se imprudentem et imparatum parva manu oppressurum, quam paratum, quamvis magno exercitu. Hac delatus, in Ciliciam egressus, inde dies noctesque iter fa-

ciens, Taurum transiit, eoque quo studuerat, venit. Quaerit, quibus locis sit Aspis: cognoscit haud longe abesse, profectumque eum venatum; quem dum speculatur, adventus ejus causa cognoscitur. Pisidas, cum iis, quos secum habebat, ad restitendum Aspis comparat. Id Datames ubi audivit, arma capit, suos que sequi jubet, ipse equo concitato ad hostem vehitur. Quem procul Aspis conspiciens ad se ferentem, pertimescit, atque a conatu resistendi deterritus, sese dedit. Hunc Datames vinctum ad regem ducendum tradit Mithridati.

CAPUT V.

Datames, aulicorum insidias edoctus, Cappadociam sibi, et Paphlagoniam occupat.

HAEC dum geruntur, Artaxerxes, reminiscens a quanto bello ad quam parvam rem principem ducum misisset, se ipsum reprehendit, et nuntium ad exercitum Acen misit, quod nondum Datamen profectum putabat, qui ei diceret, ne ab exercitu discederet.

Hic, priusquam perveniret quo erat profectus, in itinere convenit, qui Aspim ducebant. Qua celeritate quum magnam benevolentiam regis Datames consecutus esset, non minorem invidiam aulicorum excepit, quod illum unum pluris quam se omnes fieri videbant. Quo facto, cuncti ad eum opprimendum consenserunt. Haec Pandates, gazae custos regiae, amicus Datami, perscripta ei mittit; in quibus docet *eum magno fore periculo, si quid, illo imperante in Aegypto, adversi accidisset. Namque eam esse consuetudinem regum, ut casus adversos hominibus tribuant, secundos fortunae suae: quo facile fieri ut impellantur ad eorum perniciem, quorum ductu res male gestae nuntientur: illum hoc majore fore in discrimine, quod quibus rex maxime obediat, eos habeat inimicissimos.* Talibus ille litteris cognitis, quum jam ad exercitum Acoeum venisset, quod non ignorabat ea vere scripta, desciscere a rege constituit. Neque tamen quidquam fecit quod fide sua esset indignum: nam Androclem Magnetem exercitui praefecit; ipse

cum suis in Cappadociam discedit; conjunctamque huic Paphlagoniam occupat; celans qua voluntate esset in regem. Clam cum Ariobarzane facit amicitiam; manum comparat; urbes munitas suis tuendas tradit.

CAPUT VI.

Datames filium in Pisidas amittit, quos soceri perfidiam ultus superat.

Sed haec propter hiemale tempus minus prospere succedebant. Audit Pisidas quasdam copias adversus se parare. Filium eo Arsideum cum exercitu mittit. Cadit in proelio adolescens: proficiscitur eo pater, non ita cum magna manu, celans quantum vulnus accepisset; quod prius ad hostem pervenire cupiebat, quam de male re gesta fama ad suos perveniret, ne, cognita filii morte, animi debilitarentur militum. Quo contenderat, pervenit, hisque locis castra ponit, ut neque circumveniri multitudine adversariorum posset, neque impediri, quominus ipse ad dimicandum manum haberet expe-

ditam. Erat cum eo Mithrobarzanes, socer ejus, praefectus equitum. Is, desperatis generi rebus, ad hostes transfugit. Id Datames, ut audivit, sensit, si in turbam exisset, ab homine tam necessario se relictum, futurum, ut ceteri consilium sequerentur. In vulgus edit: *Suo jussu Mithrobarzanem profectum pro perfuga, quo facilius receptus hostes interficeret. Quare relinqui eum non par esse, sed omnes confestim sequi. Quod si animo strenuo fecissent, futurum, ut adversarii non possent resistere, quum et intra vallum et foris caederentur.* Hac reprobata, exercitum educit: Mithrobarzanem persequitur; qui dum ad hostes pervenerat, Datames signa inferri jubet. Pisidae, nova re commoti, in opinionem adducuntur perfugas mala fide, compositoque fecisse, ut recepti, essent majori calamitati. Primum eos adoriuntur. Illi, quum quid ageretur, aut quare fieret, ignorarent, coacti sunt cum eis pugnare, ad quos transierant; ab hisque stare, quos relinquerant; quibus, quum neutri parcerent, celeriter sunt concisi. Reliquos Pisidas

resistentes Datames invadit: primo impetu pellit, fugientes persequitur, multos interficit, castra hostium capit. Tali consilio uno tempore et proditores perculit, et hostes profligavit; et quod ad suam perniciem fuerat cogitatum, id ad salutem convertit. Quo neque acutius ullius imperatoris cogitatum, neque celerius factum usquam legimus.

CAPUT VII.

Datames produr a filio.

Ab hoc tamen viro Schismas maximus natu filius desciit,, adque regem transiit, et de defectione patris detulit. Quo nuntio Artaxerxes commotus, quod intelligebat sibi cum viro forti ac strenuo negotium esse, qui, quum cogitasset, facere auderet, et prius cogitare, quam conari consuesset; Autophradatem in Cappadociam mittit. Hic ne intrare posset saltum, in quo Cilicae portae sunt sitae, Datames praeoccupare studuit. Sed tam subito copias contrahere non potuit; a qua re depulsus; cum ea manu, quam contraxerat, locum delegit talem, ut neque circumiretur ab hosti-

bus, neque praeteriret adversarius, quia ancipitibus locis premeretur; et si dimicare cum eo vellet, non multum obesse multitudo hostium suae paucitati posset.

CAPUT VIII.

Datames Autophradatem, contra se missum, vincit.

Haec etsi Autophradates videbat, satius tamen statuit congredi, quam cum tantis copiis refugere, aut tandiu in uno loco sedere. Habebat barbarorum equitum viginti, peditum centum millia, quos illi Cardaces appellant, ejusdemque generis tria funditorum; praeterea Cappadocum octo, Armeniorum decem, Paphlagonum quinque, Phrygum decem, Lydorum quinque, Aspendiorum, et Pisdarum circiter tria, Cilicum duo, Captianorum totidem, ex Graecia conductorum tria millia; levia armaturae maximum numerum. Has adversus copias spes omnis consistebat Datami in se, locique natura; namque hujus partem non habebat vigesimam militum. Quibus fretus conflixit, adversariorum-

que multa millia concidit; quum de ipsius exercitu non amplius hominum mille cecidissent. Quam ob causam postero die tropaeum posuit, quo loco pridie pugnatum. Hinc quum castra movisset, inferior copiis, superior omnibus procliis, discedebat, quod numquam manum consereret, nisi adversarios locorum angustiis clausisset; quod perito regionum callideque cogitanti saepe accidebat. Autophradates, quum bellum duci majore regis calamitate, quam adversariorum videret, ad pacem atque amicitiam hortatus est, ut cum rege in graziam rediret. Quam ille etsi non fidam fore putabat, tamen conditionem accepit, seque ad Artaxerxem legatos missurum dixit. Sic bellum, quod rex adversus Datamen susceperat sedatum; Autophradates in Phrgiam se recipit.

CAPUT IX.

Datames regis insidias callide declinat.

At rex, quod implacabile odium in Datamen susceperat, postquam bel-

lo eum opprimi non posse animadvertit; insidiis interficere studuit: quas ille plerasque vitavit. Sicut, quum nuntiatum esset, quosdam sibi insidiari, qui in amicorum erant numero; de quibus, *quod* inimici detulerant; *neque credendum neque negligendum* putavit; experiri voluit verum, falsumne sibi esset relatum. Itaque eo profectus est, in quo itinere futuras insidias illi dixerant: sed elegit corpore et statura simillimum suicique vestitum suum dedit, atque eo loci ire, quo ipse consueverat, jussit; ipse autem, ornatus vestitu militari, inter corporis custodes iter facere coepit. At insidiatores, postquam in eum locum agmen pervenit, decepti ordine atque vestitu, in eum faciunt impetum, qui suppositus erat. Praedixerat autem his Datames, cum quibus iter faciebat, *ut parati essent facere, quod ipsum vidisset.* Ipse, ut concurrentes insidiatores animadvertit, tela in eos conjecit. Hoc idem quum universi fecissent, priusquam pervenirent ad eum, quem aggredi volebant, confixi ciderunt.

CAPUT X.

Datames dolo Mithridatis deceptus.

Hic tamen tam callidus vir extremo tempore captus est Mithridatis, Ariobarzanis filii dolo; namque is pollicitus est regi, se eum interfecturum, si rex permitteret, ut quodcumque vellet liceret impune facere, fidemque de ea re, more Persarum, dextra dedisset. Hanc ut accepit, simulat se suscepisse cum rege inimicitiam, copias parat; et absens amicitiam cum Datame facit; regis provinciam vexat, castella expugnat, magnas praedas capit: quarum partem suis dispertit, partem ad Datamen mittit; pari modo complura castella ei tradit. Haec diu faciendo, persuasit homini, se infinitum adversus regem suscepisse bellum, quum nihilo magis, ne quam suspicionem illi praeberet insidiarum, neque colloquium ejus petivit, neque in conspectum venire studuit. Sic absens amicitiam gerebat, ut non beneficiis mutuis, sed odio communi, quod erga regem susceperant, contineri viderentur.

CAPUT XI.

Datames in colloquio per fraudem occiditur.

Id quum satis se confirmasse arbitratus est, certiorem facit Datamen, tempus esse majores exercitus parari, et bellum cum rege suscipi; de qua re, si ei videretur, quo vellet in colloquium veniret. Probata re, colloquendi tempus sumitur, locusque quo conveniretur. Huc Mithridates cum uno, cui maximam habebat fidem, ante aliquot dies venit, compluribusque locis separatim gladios obruit, eaque loca diligenter notat. Ipso autem colloquendi die, utrique, locum qui explorarent atque ipsos scrutarentur, mittunt: deinde ipsi sunt congressi. Hic quum aliquandiu in colloquio fuissent, et diversi discessissent, jamque procul Datames abesset; Mithridates, priusquam ad suos perveniret, ne quam suspicionem pareret, in eumdem locum revertitur, atque ibi, ubi telum erat positum resedit, ut si a lassitudine cuperet acquiescere; Datamenque revocavit,

simulans, se quiddam in colloquio esse oblitum. Interim telum, quod latebat, protulit, nudatumque vagina veste texit; ac Datami venienti ait, digredientem se animadvertisse, locum quemdam, qui erat in conspectu, ad castra ponenda esse idoneum. Quem quum digito monstraret, et ille conspiceret, aversum ferro transfixit: et prius quam quisquam posset succurrere, interfecit. Ita ille vir, qui multos consilio, neminem perfidia, ceperat, simulata captus est amicitia.

XV. EPAMINONDAS

CAPUT I.

Praefatio et dispositio.

EPAMINONDAS, Polymni, filius Thebanus. De hoc priusquam scribamus, haec praecipienda videntur lectoribus, ne alienos mores ad suos referant, neve ea, quae ipsis leviora sunt, pari modo apud ceteros fuisse arbitrentur. Scimus enim musicen nostris moribus abesse a principis persona, saltare etiam

in vitiis poni; quae omnia apud Graecos et gratia et laude digna ducuntur. Quum autem exprimere imaginem consuetudinis atque vitae velimus Epaminondae, nihil videmur debere praetermittere, quod pertineat ad eam declarandam. Quare dicemus primum de genere ejus; deinde quibus disciplinis, et a quibus sit eruditus; tum de moribus, ingeniique facultatibus; et si qua alia digna memoria erunt; postremo de rebus gestis, quae a plurimis omnium anteponuntur virtutibus.

CAPUT II.

Epaminondae pueritia, et adolescentia.

Natus igitur patre, quo diximus, honesto genere, pauper jam a majoribus relictus. Eruditus autem sic, ut nemo Thebanus magis: nam et citharizare, et cantare ad chordarum sonum doctus est a Dionysio: qui non minore fuit in musicis gloria, quam Damon, aut Lamprus; quorum pervulgata sunt nomina; carmina cantare tibiis ab Olym-

piodoro, saltare a Calliphrone. At philosophiae praeceptorem habuit Lysim Tarentinum, Pythagoreum; cui quidem sic fuit deditus, ut adolescens tristem et severum senem omnibus aequalibus suis in familiaritate anteposuerit: neque prius eum a se dimiserit, quam doctrinis tanto antecessit condiscipulos, ut facile intelligi posset, pari modo superaturum omnes in ceteris artibus. Atque haec ad nostram consuetudinem sunt levia, et potius contemnenda; at in Graecia utique olim magnae laudi erant. Postquam ephebus factus est, et palestrae dare operam coepit: non tam magnitudini virium servivit, quam velocitati: illam enim ad athletarum usum, hanc ad belli existimabat utilitatem pertinere: itaque exercebatur plurimum currendo et luctando, ad eum finem quoad stans complecti posset atque contendere. In armis plurimum studii consumebat.

CAPUT III.

Epaminondae animi virtutes; studium audiendi, paupertatis patientia, liberalitas.

Ad hanc corporis firmitatem plura etiam animi bona accesserant: erat enim modestus, prudens, gravis, temporibus sapienter utens, peritus belli, fortis manu, animo maximo; adeo veritatis diligens, ut ne joco quidem mentiretur; idem continens, clemens, patiensque admirandum in modum; non solum populi, sed etiam amicorum, ferens injurias, imprimisque commissa celans; quod interdum non minus prodest, quam diserte dicere. Studiosus audiendi; ex hoc enim facillime disci arbitrabatur. Itaque quum in circulum venisset, in quo aut de republica disputaretur, aut de philosophia sermo haberetur, numquam inde prius discessit quam, ad finem sermo esset deductus. Paupertatem adeo facile perpessus est, ut de republica nihil praeter gloriam ceperit. Amicorum in se tuendo caruit facultatibus, fide ad alios suble-

vandos saepe sic usus est, ut possit judicari omnia ei cum amicis fuisse communia: nam quum aut civium suorum aliquis ab hostibus fuisset captus, aut virgo amici nubilis propter paupertatem collocari non posset, amicorum consilium habebat, et quantum quisque daret, pro facultatibus imperabat; eamque summam quum faceret, priusquam acciperet pecuniam, adducebat eum, qui quaerebat, ad eos qui conferebant, eique ut ipsi numerarent, faciebat; ut ille, ad quem ea res perveniebat, sciret quantum cuique deberet.

CAPUT IV.

Epaminondae abstinentia tentata.

TENTATA autem ejus est abstinentia a Diomedonte Cyziceno: namque is rogatu Artaxerxis Epaminondam pecunia corrumpendum susceperat. Hic magno cum pondere auri Thebas venit, et Micythum adolescentulum quinque talentis ad suam perduxit voluntatem; quem tum Epaminondas plurimum diligebat. Micythus Epaminondam con-

venit, et causam adventus Diomedontis ostendit. At ille Diomedonte coram: *Nihil, inquit, opus pecunia est: nam si ea rex vult, quae Thebanis sunt utilia, gratis facere sum paratus; sin autem contraria, non habet auri atque argenti satis; namque orbis terrarum divitias accipere nolo, pro patriae caritate. Te, qui me incognitum tentasti, tuique similem existimasti, non miror; tibique ignosco: sed egredere propere, ne alios corrumpas, quum me non potueris. Tu, Micythe, argentum huic redde; aut nisi id confestim facis, ego te tradam magistratui.* Hunc Diomedon quum rogaret, *ut tuto exire, suaque, quae attulisset, liceret efferre. Istud*, inquit, *faciam: neque tua causa, sed mea; ne, si tibi sit pecunia adempta, aliquis dicat, ad me ereptum pervenisse, quod delatum accipere noluissem.* A quo quum quaesisset, quo se duci vellet, et ille Athenas diceret; praesidium dedit ut eo toto perveniret; neque vero id satis habuit, sed etiam, ut inviolatus in navem ascenderet, per Chabriam Atheniensem, de quo supra mentionem

fecimus, effecit. Abstinentiae erit hoc satis testimonium. Plurima quidem proferre possemus; sed modus adhibendus est; quoniam uno hoc volumine *vitam excellentium virorum complurium* concludere constituimus, quorum separatim multis millibus versuum complures scriptores ante nos explicarunt.

CAPUT V.

Epaminondae dicta arguta contra Meneclidem.

Fuit et disertus, ut nemo Thebanus ei par esset eloquentia! neque minus concinnus in brevitate respondendi, quam in perpetua oratione ornatus. Habuit obtrectatorem Meneclidem quemdam, indidem Thebis, adversarium in administranda republica, satis exercitatum in dicendo, ut Thebanum scilicet; namque illi genti plus inest virium, quam ingenii. Is, quod in re militari florere Epaminondam videbat, hortari solebat Thebanos, ut pacem bello anteferrent, ne illius imperatoris opera desideraretur. Huic ille: *Fallis*, inquit, *verbo cives*

tuos, quod hos a bello avocas, otii enim nomine servitutem concilias. Nam paritur pax bello. Itaque qui ea diutina volunt frui, bello exercitati esse debent. Quare si principes Graeciae esse vultis, castris est vobis utendum, non palaestra. Idem ille Meneclides, quum huic objiceret, *quod liberos non haberet, neque uxorem duxisset: maximeque insolentiam, quod sibi Agamemnonis belli gloriam videretur consecutus*: at ille, *desine*, inquit, *Meneclide, de uxore mihi exprobrare; nam nullius in ista re minus uti consilio volo.* Habebat enim Meneclides suspicionem adulterii. *Quod autem me Agamemnonem aemulari putas, fallis; namque ille cum universa Graecia vix decem annis unam cepit urbem, ego contra ex una urbae nostra, dieque uno, totam Graeciam, Lacedaemoniis fugatis, liberavi.*

CAPUT VI.

Epaminondae dicta contra Callistratum, maxime contra Spartanos.

Idem quum in conventum venisset Arcadum, petens, ut societatem cum Thebanis et Argivis facerent; contraque Callistratus, Atheniensium legatus, qui eloquentia omnes eo praestabat tempore, postularet, ut potius amicitiam sequerentur Atticorum; et in oratione sua multa invectus esset in Thebanos et Argivos, in eisque hoc posuisset, *animadvertere debere Arcadas, quales utraque civitas cives procreasset, ex quibus de ceteris possent judicare. Argivos enim fuisse Orestem et Alcmaeonem, matricidas; Thebis Oedipum natum, qui quum patrem suum interfecisset, ex matre liberos procreasset.* Hic in respondendo Epaminondas, quum de ceteris perorasset, postquam ad illa duo opprobria pervenit: *admirari se dixit stultitiam rhetoris Attici, qui non animadverteret innocentes illos natos, domi scelere admis-*

so, quum patria essent pulsi, receptos esse ab Atheniensibus. Sed maxime ejus eloquentia eluxit Spartae legati ante pugnam Leuetricam. Quo quum omnium sociorum convenissent legati, coram frequentissimo legationum conventu, sic Lacedaemoniorum tyrannidem coarguit, ut non minus illa oratione opes eorum concusserit, quam Leuetrica pugna. Tum enim perfecit, quod post apparuit, ut auxilio sociorum Lacedaemonii privarentur.

CAPUT VII.

Injuriarum oblivio: imperii diuturnior usurpatio.

Fuisse patientem, suorumque injurias ferentem civium, quod se patriae irasci nefas esse duceret, haec sunt testimonia. Quum eum, propter invidiam, cives perficere exercitui noluissent, duxque esset delectus belli imperitus, cujus errore eo esset deducta illa multitudo militum, ut omnes de salute pertimescerent, quod locorum angustiis clausi ab hostibus obsideban-

tur: desiderari coepta est Epaminondae diligentia; erat enim ibi privatus numero militum; a quo quum peterent opem, nullam adhibuit memoriam contumeliae, et exercitum obsidione liberatum, domum reduxit incolumem. Neque vero hoc semel fecit, sed saepius. Maxime autem fuit illustre, quum in Peloponnesum exercitum duxisset adversus Lacedaemonios, haberetque collegas duos, quorum alter erat Pelopidas, vir fortis ac strenuus. Hic quum criminibus adversariorum omnes in invidiam venissent, ob eamque rem imperium his esset abrogatum, atque in eorum locum alii praetores successissent; Epaminondas plebiscito non paruit, idemque ut facerent, persuasit collegis, et bellum, quod susceperat, gessit. Namque animadvertebat, ubi id fecisset, totum exercitum, propter praetorum imprudentiam inscitiamque belli, periturum. Lex erat Thebis, quae morte mulctabat, si quis imperium diutius retinuisset, quam lege praefinitum foret: hanc Epaminondas quum reipublicae conservandae causa latam videret, ad perniciem civitatis conferre

noluit; et quatuor mensibus, diutius quam populus jusserat, gessit imperium.

CAPUT VIII.

Epaminondae accusati defensio.

Postquam domum reditum est, collegae ejus hoc crimine accusabantur. Quibus ille permisit, omnem ut causam in se transferrent, suaque opera factum contenderent, ut legi non obedirent. Qua defensione illis periculo liberatis, nemo Epaminondam responsurum putabat, quod quid diceret, non haberet. At ille in judicium venit, nihil eorum negavit, quae adversarii crimini dabant, omniaque, quae collegae dixerant, confessus est, neque recusavit quominus legis poenam subiret; sed unum ab iis petivit, ut in periculo suo conscriberent: EPAMINONDAS A THEBANIS MORTE MULCTUS EST, QUOD EOS COEGIT APUD LEUCTRA SUPERARE LACEDAEMONIOS; QUOS ANTE SE IMPERATOREM, NEMO BOEOTICORUM AUSUS FUIT ADSPICERE IN ACIE, QUODQUE UNO PROELIO NON SOLUM THEBAS AB INTERITU RETRAXIT, SED ETIAM UNIVER-

SAM GRAECIAM IN LIBERTATEM VINDICAVIT; EOQUE RES UTRORUMQUE PERDUXIT, UT THEBANI SPARTAM OPPUGNARENT, LACEDAEMONII SATIS HABERENT SI SALVI ESSE POSSEN; TNEQUE PRIUS BELLARE DESTITIT QUAM, MESSENA CONSTITUTA, URBEM EORUM OBSIDIONE CLAUSIT. Haec quum dixisset, risus omnium cum hilaritate coortus est; neque quisquam judex ausus est de eo ferre suffragium. Sic a judicio capitis maxima discessit gloria.

CAPUT IX.

Ad Mantineam Epaminondæ invicti mors.

Hic extremo tempore imperator apud Mantineam, quum acie instruta audacius instaret hostibus, cognitus a Lacedæmoniis, quod in ejus unius pernicie, patriæ sitam putabant salutem, universi in unum impetum fecerunt, neque prius abscesserunt, quam magna cæde facta multisque occisis, fortissime ipsum Epaminondam pugnantem, sparo eminus percussum, concidere viderunt. Hujus casu aliquantum retardati sunt Bœotii: neque tamen prius pugna excesserunt, quam repugnantes

profligarunt. At Epaminondas, quum animadverteret, mortiferum se vulnus accepisse, simulque, si ferrum, quod ex hastili in corpore remanserant, extraxisset, animam statim amissurum, usque eo retinuit, quoad renuntiatum est, vicesse Bœotios. Id postquam audivit; *Satis*, inquit, *vixi; invictus enim morior.* Tum, ferro extracto, confestim exanimatus est.

CAPUT X.

Epaminondœ cœlibatus criminatio diluta: horror a civili victoria: Thebarum gloria.

Hic uxorem numquam duxit: in quo quum reprehenderetur a Pelopida, qui filium habebat infamem: maleque eum in eo patriae consulere diceret: quod liberos non relinqueret: *Vide*, inquit, *ne tu pejus consulas, qui talem ex te natum relicturus sis; neque vero stirps mihi potest deesse: namque ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, quae non modo mihi superstes, sed etiam immortalis sit necesse est.* Quo tempore, duce Pelopida, exu-

les Thebas occupaverunt, et præsidium Lacedaemoniorum ex arce expulerunt: Epaminondas, quamdiu facta est caedes civium domi se retinuit; quod neque malos defendere volebat, neque impugnare, ne manus suorum sanguine cruentaret; namque omnem civilem victoriam funestam putabat. Idemque, postquam apud Cadmeam pugnari cum Lacedaemoniis coepit, in primis stetit. Hujus de virtutibus vitaque satis erit dictum, si hoc unum adjunxero, quod nemo eat inficias, Thebas, et ante Epaminondam natum, et post ejusdem interitum, perpetuo alieno paruisse imperio; contra ea, quamdiu ille praefuerit reipublicae, caput fuisse totius Graeciae: ex quo intelligi potest unum hominem pluris, quam civitatem fuisse.

XVI. PELOPIDAS.

CAPUT I.

Pelopidas Cadmeam occupat: in exilium ejicitur.

Pelopidas, Thebanus, magis historiis, quam vulgo notus. Cujus de virtutibus dubito quemadmodum exponam, quod vereor, ne si res explicare incipiam, non vitam ejus enarrare, sed historiam videar scribere; si tantummodo summas attigero, ne rudibus litterarum graecarum minus lucide appareat, quantus fuerit ille vir. Itaque utrique rei occurram, quantum potero; et medebor cum satietati tum ignorantiae lectorum. Phœbidas, Lacedaemonius, quum exercitum Olynthum duceret, iterque per Thebas faceret, arcem oppidi, quae Cadmea nominatur, occupavit impulsu perpaucorum Thebanorum, qui, adversariae factioni quo facilius resisterent, Laconum rebus studebant; idque suo privato, non

publico, fecit consilio. Quo facto cum Lacedæmonii ab exercitu removerunt, pecuniaque mulctarunt; neque eo magis arcem Thebanis reddiderunt, quod, susceptis inimicitiis, satius ducebant eos obsideri, quam liberari. Nam post Peloponnesium bellum, Athenasque devictas, cum Thebanis sibi rem esse existimabant, et eos esse solos, qui adversus resistere auderent. Hac mente amicis suis summas potestates dederant, alterius factionis principes partim interfecerant, alios in exilium ejecerant: in quibus Pelopidas hic, de quo scribere exorsi sumus, pulsus, patria carebat.

CAPUT II.

Pelopidas cum duodecim Thebas redit.

Hi omnes fere Athenas se contulerant, non quo sequerentur otium, sed, ut quemque ex proximo locum fors obtulisset, eo patriam recuperare niterentur. Itaque, quum tempus est visum rei gerendae, communiter cum his, qui Thebis idem sentiebant, diem delegerunt, ad inimicos opprimendos,

civitatemque liberandam, eum, quo maximi magistratus simul consueverant epulari. Magnae saepe res non ita magnis copiis sunt gestæ; sed profecto numquam aptam tenui initio tantæ opes sunt profligatæ. Nam duodecim adolescentuli coierunt, ex his, qui exilio erant mulctati, quum omnino non essent amplius centum, qui tanto se offerrent periculo: qua paucitate perculsa est Lacedæmoniorum potentia. Hi enim non magis adversariorum factioni, quam Spartanis, eo tempore bellum intulerunt: qui principes erant totius Græciæ, quorum imperiosa majestas, neque ita multo post, Leuctrica pugna, ab hoc initio perculsa, cecidit. Hi igitur duodecim, quorum erat dux Pelopidas, quum Athenis interdiu exissent, ut vesperascente cœlo Thebas possent pervenire, cum canibus venaticis exierunt, retia ferentes, vestitu agresti, quo minore suspicione facerent iter: qui quum tempore ipso, quo studuerant, pervenissent, domum Charonis devenerunt, a quo et tempus et dies erant datus.

CAPUT III.

Pelopidas restituit libertatem, interfectis tyrannis, et Spartanum praesidium ex arce deturbat.

Hoc loco libet interponere, etsi sejunctum a re proposita est, nimia fiducia quantae calamitati soleat esse. Nam magistratum Thebanorum statim ad aures pervenit, exules in urbem devenisse. Id illi, vino epulisque dediti, usque eo despexerunt, ut ne quaerere quidem de tanta re laborarint. Accessit etiam, quod magis aperiret eorum dementiam. Allata est enim epistola Athenis, ab Archia hierophante, Archiae, qui tum maximum magistratum Thebis obtinebat, in qua omnia de profectione exulum perscripta erant, quae quum jam accubanti in convivio esset data, sicut erat signata, in pulvinum subjiciens: *In crastinum*, inquit, *differo res severas*. At illi omnes, quum jam nox processisset, vinolenti ab exulibus, duce Pelopida, sunt interfecti. Quibus rebus confectis, vulgo ad arma libertatemque vocato, non solum qui in urbe erant, sed etiam undique ex agris

concurrerunt, praesidium Lacedaemoniorum ex arce pepulerunt, patriam obsidione liberaverunt, auctores Cadmeae occupandae partim occiderunt, partim in exilium ejecerunt.

CAPUT IV.

Prior expeditio propria fuit Pelopidae; altera communis cum Epaminonda, quemadmodum et reliquae.

Hoc tam turbido tempore (sicut supra diximus) Epaminondas, quoad cum civibus dimicatum est, domi quietus fuit. Itaque haec liberandarum Thebarum propria laus est Pelopidae; ceterae fere omnes communes cum Epamiuonda. Namque in Leuctrica pugna, imperatore Epaminonda, hic fuit dux delectae manus, quae prima phalangem prostravit Laconum. Omnibus praeterea periculis adfuit: sicut, Spartam quum oppugnavit, alterum tenuit cornu; quoque Messena celerius restitueretur, legatus in Persas est pro-

fectus. Denique hæc fuit altera persona Thebis, sed tamen secunda, ita ut proxima esset Epaminondæ.

CAPUT V.

Pelopidas, adversa fortuna conflictatus, cadit in prœlio.

Conflictatus autem est eum adversa fortuna: nam et initio (sicut ostendimus) exul patria caruit; et quum Thessaliam in potestatem Thebanorum cuperet redigere, legationisque jure satis tectum se arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuesset, a tyranno Alexandro Pheræo, simul cum Ismenia comprehensus, in vincula conjectus est. Hunc Epaminondas recuperavit, bello persequens Alexandrum. Post id factum, numquam si animo placari potuti in eum, a quo erat violatus. Itaque persuasit Thebanis, ut subsidio Thessaliæ proficiscerentur, tyrannosque ejus expellerent. Cujus belli quum ei summa esset data, eoque cum exercitu profectus esset, non dubitavit, simul ac conspexit hostem, confligere. In quo prœlio Alexandrum ut animadver-

tit, incensus ira, equum in eum concitavit, proculque digressus a suis, conjectu telorum confessus, cecidit. Atque hoc secunda victoria accidit; nam jam inclinatæ erant tyrannorum copiæ. Quo facto omnes Thessaliæ civitates interfectum Pelopidam coronis aureis, et statuis æneis, liberosque ejus multo agro, donaverunt.

XVII. AGESILAUS.

CAP. I.

Agesilaus de regno contendit cum fratris filio.

Agesilaus, Lacedæmonius, cum a ceteris scriptoribus, tum eximie a Xenophonte Socratico, collaudatus est; enim usus est familiarissime. Hic primum de regno cum Leotychide, fratris filio, habuit contentionem. Mos est enim a majoribus Lacedæmoniis traditus, ut duos haberent semper reges, nomine magis quam imperio, ex duabus fami-

liis Proclis et Eurysthenis, qui principes ex progenie Herculis Spartae reges fuerunt. Harum ex altera, in alterius familiae locum fieri non licebat. Itaque utraque suum retinebat ordinem. Primum ratio habebatur, qui maximus natu esset ex liberis ejus, qui regnans decessisset: sin is virilem sexum non reliquisset, tum deligebatur, qui proximus esset propinquitate. Mortuus erat Agis rex, frater Agesilai: filium reliquerat Leotychidem, quem ille vivens non agnorat; eumque moriens suum esse dixerat. Is de honore regni cum Agesilao suo patruo contendit: neque id quod petivit consecutus est; nam Lysandro suffragante, homine (ut ostendimus supra) factioso, et his temporibus potente, Agesilaus antelatus est.

CAPUT II.

Agesilaus in Asia pactus cum Tissapherne inducias servat.

Hic, simul atque imperii potitus est, persuasit Lacedaemoniis, ut exercitum emitterent in Asiam, bellumque regi

facerent; docens, satius esse in Asia, quam in Europa dimicare. Namque fama exierat, Artaxerxem comparare classem, pedestresque exercitus, quos in Graeciam mitterent. Data potestate, tanta celeritate usus est, ut prius in Asiam cum copiis pervenerit, quam regii satrapae eum scirent profectum; quo factum est, ut omnes imparatos imprudentesque offenderet. Id ut cognovit Tissaphernes, qui summum imperium tum inter praefectos habebat regios, inducias a Lacone petivit, simulans se dare operam, ut Lacedaemoniis cum rege conveniret: re autem vera adcopias comparandas: easque impetravit trimestres. Juravit autem uterque, se sine dolo inducias conservaturum: in qua pactione summa fide mansit Agesilaus; contra ea Tissaphernes nihil aliud quam bellum comparavit. Id etsi sentiebat Laco, tamen jusjurandum servabat, multumque in eo consequi se dicebat, quod Tissaphernes perjurio suo, et homines suis rebus abalienaret, et deos sibi iratos redderet, se autem servata religione confirmare exercitum, quum animadverteret deorum numen facere

secum, hominesque sibi conciliari amiciores, quod his studere consuessent, quos servare fidem viderent.

CAPUT III.

Agesilaus Phrygiam depopulatur: Ephesi militem exercet: alio it, alio se iturum simulat.

Postquam induciarum præteriit dies, barbarus, non dubitans, quod ipsius erant plurima domicilia in Caria, et ea regio his temporibus multo putabatur locupletissima, eo potissimum hostes impetum facturos: omnes suas copias eo contraxerat. At Agesilaus in Phrygiam se convertit, eamque prius depopulatus est, quam Tissaphernes usquam se moveret. Magna præda militibus locupletatis, Ephesum hiematum exercitum reduxit: atque ibi officinis armorum institutis, magna industria bellum apparavit; et quo studiosius armarentur, insigniusque ornarentur, praemia proposuit, quibus donarentur, quorum egregia in ea re fuisset industria. Fecit idem exercitationum generibus, ut, qui ceteris praestitissent, eos ma-

gnis afficeret muneribus. His igitur rebus effecit, ut eo ornatissimum et exercitatissimum haberet exercitum. Huic quum tempus esset visum, copias extrahere ex hibernaculis: vidit, si, quo esset iter facturus, palam pronuntiasset, hostes non credituros, aliasque regiones praesidiis occupaturos, nec dubitaturos aliud esse facturum ac pronuntiasset. Itaque quum ille Sardeis se iturum dixisset, Tissaphernes eamdem Cariam defendendam putavit. In quo quum eum opinio fefellisset, victumque se vidisset consilio: sero suis praesidio profectus est: nam quum illo venisset, jam Agesilaus, multis locis expugnatis, magna erat praedas potius. Loco autem, quum videret hostes equitatu superare, numquam in campo sui fecit potestatem, et his locis manum conseruit, quibus plus pedestres copiae valerent. Pepulit ergo, quotiescumque congressus est, multo majores adversariorum copias; et sic in Asia versatus est, ut omnium opinione victor duceretur.

CAPUT IV.

Agesilaus, revocatus contra Boeotios, vincit apud Coronam, et parcit supplicibus.

Hic quum animo meditaretur proficisci in Persas, et ipsum regem adoriri, nuntius ei domo venit, ephorum jussu, bellum Athenienses et Boeotios indixisse Lacedaemoniis; quare venire non dubitaret. In hoc non minus ejus pietas suspicienda est, quam virtus bellica: qui quum victori praeesset exercitui, maximamque haberet fiduciam regni Persarum potiundi, tanta modestia dicto audiens fuit jussis absentium magistratuum, ut si privatus in comitio esset Spartae. Cujus exemplum utinam imperatores nostri sequi voluissent! Sed illuc redeamus. Agesilaus opulentissimo regno praeposuit bonam existimationem, multoque gloriosius duxit si institutis patriae paruisset, quam si bello superasset Asiam. Hac igitur mente Hellespontum copias trajecit, tantaque usus est celeritate, ut quod iter Xerxes anno vertente confe e at hic

transierit triginta diebus. Quum jam haud longe abesset a Peloponneso, obsistere ei conati sunt Athenienses et Boeotii, ceterique eorum socii apud Coroneam; quos omnes gravi proelio vicit. Hujus victoriae vel maxima fuit laus, quod quum plerique ex fuga se in templum Minervae conjecissent, quaerereturque ab eo, quid his fieri vellet; etsi aliquot vulnera acceperat eo prœlio, et iratus videbatur omnibus, qui adversus arma tulerant; tamen antetulit irae religionem; et eos vetuit violari. Neque hoc solum in Graecia fecit, ut templa deorum sancta haberet: sed etiam apud barbaros summa religione omnia simulacra, arasque conservavit. Itaque praedicabat mirari se, non sacrilegorum numero haberi, qui supplicibus eorum nocuissent: aut non gravioribus pœnis affici, qui religionem minuerent, quam qui fana spoliarent.

CAPUT V.

Agesilaus, bello circa Corinthum collato, hac urbe abstinet.

Post hoc proelium, collatum est omne bellum circa Corinthum: ideoque Corinthium est appellatum. Hic quum una pugna decem millia hostium, Agesilao duce, cecidissent: eoque facto opes adversariorum debilitatae viderentur; tantum abfuit ab insolentia gloriae, ut commiseratus sit fortunam Graeciae, quo tam multi a se victi vitio adversariorum concidissent: namque illa multitudine, si sana mens esset, Graeciae supplicium Persas dare potuisse. Idem quum adversarios intra moenia compulisset, et ut Corinthum oppugnaret, multi hortarentur: negavit id suæ virtuti convenire. Se enim eum esse dixit, qui ad officium peccantes redire cogeret, non qui urbes nobilissimas expugnaret Graeciae. Nam si, inquit, eos extinguere voluerimus, qui nobiscum adversus barbaros steterunt, nosmetipsi nos expugnaverimus, illis quiescentibus, quo facto, sine negotio, quum voluerint, nos oppriment.

CAPUT VI.

Agesilaus ad Leuctricam pugnam ire noluit: Spartam a Thebanis oppugnatam singulari servat commento.

Interim accidit illa calamitas apud Leuctra Lacedaemoniis: quo ne proficisceretur, quum a plerisque ad exeundum permeretur, ut si de exitu divinaret, exire noluit. Idem quum Epaminondas Spartam oppugnaret, essetque sine muris oppidum, talem se imperatorem praebuit, ut eo tempore omnibus apparuerit, nisi ille fuisset, Spartam futuram non fuisse. In quo quidem discrimine celeritas ejus consilii saluti fuit universis: nam quum quidam adolescentuli, hostium adventu perterriti, ad Thebanos transfugere vellent, et locum extra urbem editum cepissent, Agesilaus, qui perniciosissimum fore videret, si animadversum esset, quemquam ad hostes transfugere conari, cum suis eo venit, atque, ut si bono animo fecissent, laudavit consilium eorum, quod eum lo-

eum occupassent, et se id quoque fieri debere animadvertisse. Sic adolescentulos simulata laudatione recuperavit, et adjunctis de suis comitibus locum tutum reliquit: namque illi, aucto numero eorum, qui expertes erant consilii, commovere se non sunt ausi, eoque libentius, quod latere arbitrabantur, quae cogitarant.

CAPUT VII.

Agesilaus pecunia patriam sublevat: munera sibi missa confert in publicum.

Sine dubio post Leuctricam pugnam Lacedaemonii se numquam refecerunt, neque pristinum imperium recuperarunt. Quum interim Agesilaus non destitit, quibuscumque rebus posset, patriam juvare: nam quum praecipue Lacedaemonii indigerent pecunia: ille omnibus, qui a rege defecerant praesidio fuit; a quibus magna donatus pecunia, patriam sublevavit. Atque in hoc illud imprimis fuit admirabile, quum maxima munera ei ab regibus, et dynastis, civitatibusque; conferrentur, nihil unquam in domum

suam contulit, nihil de victu, nihil de vestitu Laconum mutavit. Domo eadem fuit contentus, qua Eurysthenes progenitor majorum suorum fuerat usus: quam qui intrarat, nullum signum libidinis, nullum luxuriae videre poterat; contra, plurima patientiae atque abstinentiae: sic enim erat instructa, ut nulla in re differret a cujusvis inopis atque privati.

CAPUT VIII.

Agesilaus, corpore deformis apparatuque utens vulgari, contemnitur a barbaris; in portu Menelai moritur.

Atque hic tantus vir, ut naturam fautricem habuerat in tribuendis animi virtutibus, sic maleficam nactus est in corpore; exiguus, et claudus altero pede. Quae res etiam nonnullam afferebat deformitatem: atque ignoti, faciem ejus quum intuerentur, contemnebant; qui autem virtutem noverant non poterant admirari satis. Quod ei usu venit, quum, annorum octoginta, subsidio Thaco in Aegyptum ivisset,

et in acta cum suis accubuisset sine ullo tecto: stratumque haberet tale, ut terra tecta esset stramentis: neque huc amplius, quam pellis esset injecta: eodemque comites omnes accubuissent, vestitu humili, atque obsoleto, ut eorum ornatus non modo in his regem neminem significaret; sed hominis non beatissimi suspicionem praeberet. Hujus de adventu fama quum ad regios esset perlata, celeriter munera eo cujusque generis sunt allata. His quaerentibus Agesilaum, vix fides facta est, unum esse ex his, qui tum accubabant. Qui quum regis verbis, quae attulerant dedissent, ille, praeter vitulina, et hujusmodi genera obsonii, quae praesens tempus desiderabat, nihil accepit; unguenta, coronas, secundamque mensam servis dispertiit; cetera referri jussit. Quo facto eum barbari magis etiam contempserunt, quod eum, ignorantia bonarum rerum, illa potissimum sumpisse arbitrabantur. Hic quum ex Aegypto reverteretur, donatus a rege Nectanebe ducentis viginti talentis, quae ille muneri populo suo daret; venissetque in portum, qui Menelai vocatur, jacens inter Cyrenas et Aegyptum: in

morbum implicitus decessit. Ibi eum amici, quo Spartam facilius perferre possent, quod mel non habebant, cera circumfuderunt: atque ita domum retulerunt.

XVIII. EUMENES.

CAPUT I.

Eumenes primum Philippi et Alexandri scriba; postea praefectus equitum.

Eumenes Cardianus. Hujus si virtuti par data esset fortuna, non ille quidem major, sed multo illustrior, atquê etiam honoratior: quod magnos homines virtute metimur, non fortuna. Nam quum aetas ejus incidisset in ea tempora quibus Macedones florerent, multum ei detraxit, inter eos viventi, quod alienae erat civitatis; neque aliud huic defuit, quam generosa stirps. Etsi ille domestico summo genere erat, tamen Macedones eum sibi aliquando

anteponi indigne ferebant: neque tamen non patiebantur. Vincebat enim omnes cura, vigilantia, patientia, calliditate, et celeritate ingenii. Hic peradolescentulus ad amicitiam accessit Philippi, Amintae filii, brevique tempore in intimam pervenit familiaritatem: fulgebat enim jam in adolescentulo indoles virtutis. Itaque eum habuit ad manum scribae loco: quod multo apud Grajos honorificentius est, quam apud Romanos: nam apud nos re vera, sicut sunt, mercenarii scribae existimantur; at apud illos contrario, nemo ad id officium admittitur, nisi honesto loco, et fide, et industria cognita, quod necesse est omnium consiliorum eum esse participem. Hunc locum tenuit amicitiae apud Philippum annos septem. Illo interfecto, eodem gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. Novissimo tempore, praefuit etiam alteri equitum alae, quae Hetaerice appellabatur. Utrique autem consilio semper adfuit, et omnium rerum habitus est particeps.

CAPUT II.

Eumenes, Cappadociam sortitus, carus Perdiccae fuit et fidus.

ALEXANDRO Babylone mortuo, quum regna singulis familiaribus dispertirentur, et summa rerum tradita esset tuenda eidem cui Alexander moriens annulum suum dederat Perdiccae; ex quo omnes conjecerunt eum regnum ei commendasse, quoad liberi ejus in suam tutelam pervenisset (aberant enim Craterus et Antipater, qui antecedere hunc videbantur; mortuus erat Hephaestio, quem unum Alexander, quod facile intelligi posset, plurimi fecerat): hoc tempore data est Eumeni Cappadocia, sive potius dicta; nam tum in hostium erat potestate. Hunc sibi Perdiccas adjunxerat magno studio, quod in homine fidem, et industriam magnam videbat; non dubitans, si eum pellexisset, magno usui fore sibi in his rebus, quas apparabat. Cogitabat enim (quod fere omnes in magnis imperiis concupiscunt) omni-

um partes corripere, atque amplecti. Neque vero hoc solus fecit, sed ceteri quoque omnes, qui Alexandri fuerant amici. Primus Leonatus Macedoniam præoccupare destinaverat. Is multis magnis pollicitationibus persuadere Eumeni studuit, ut Perdiccam desereret, ac secum faceret societatem. Quum perducere eum non posset, interficere conatus est; et fecisset, nisi ille clam noctu ex præsidiis ejus effugisset.

CAPUT III.

Eumenes a Perdicca oppositus Europæis adversariis.

INTERIM conflata sunt illa bella, quæ ad intercionem, post Alexandri mortem, gesta sunt; omnesque concurrerunt ad Perdiccam opprimendum. Quem etsi infirmum videbat, quod unus omnibus resistere cogebatur, tamen amicum non deseruit, neque salutis, quam fidei, fuit cupidior. Præfecerat eum Perdiccas ei parti Asiæ, quæ inter Taurum montem jacet, atque Hellespontum, et illum unum opposuerat Europæis adversariis: ipse Aegyptum

oppugnatum adversus Ptolemæum erat profectus. Eumenes quum neque magnas copias, neque firmas haberet, quod inexercitatæ, et non multo ante erant contractæ; adventare autem dicerentur, Helespontumque transiisse, Antipater, et Craterus magno cum exercitu Macedonum, viri cum claritate tum usu belli præstantes (Macedones vero milites ea tunc erat fama, qua nunc Romani feruntur, etenim semper habiti sunt fortissimi, qui summam imperii potirentur), Eumenes intelligebat, si copiæ suæ cognoscerent adversus quos ducerentur, non modo non ituras, sed simul cum nuntio dilapsuras. Itaque hoc ejus fuit prudentissimum consilium, ut deviis itineribus milites duceret, in quibus vera audire non possent, et his persuaderet se contra quosdam barbaros proficisci. Itaque tenuit hoc propositum, et prius in aciem exercitum eduxit prœliumque commisit, quam milites sui scirent cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud, locorum præoccupatione, ut equitatu potius dimicaret, quo plus valebat, quam peditatu, quo erat deterior.

CAPUT IV.

Eumenes vincit Neoptolemum singulari pugna: Craterum amplo funere effert.

Quorum acerrimo concursu quum magnam partem diei esset pugnatum, cadit Craterus dux, et Neoptolemus, qui secundum locum imperii tenebat. Cum hoc concurrit ipse Eumenes; qui quum inter se complexi in terram ex equis decidissent, ut facile intelligi posset inimica mente contendisse, animoque magis etiam pugnasse quam corpore, non prius distracti sunt, quam alterum anima reliquerit. Ab hoc aliquot plagis Eumenes vulneratur; neque eo magis ex proelio excessit, sed acrius hostibus institit. Hic, equitibus profligatis, interfecto duce Cratero, multis praeterea, et maxime nobilibus captis, pedestris exercitus, quod in ea loca erat deductus, ut invito Eumene elabi non posset, pacem ab illo petiit. Quam quum impetrasset, in fide non mansit, et se, simul ac potuit, ad Antipatrum recepit. Eumenes Craterum ex acie semivivum elatum re-

creare studuit. Quum id non potuisset, pro hominis dignitate proque pristina amicitia (namque illo usus erat, Alexandro vivo, familiariter), amplo funere extulit, ossaque in Macedoniam uxori ejus, ac liberis remisit.

CAPUT V.

Eumenes, ab Antigono damnatus, victus et obsessus, callido invento evadit.

Haec dum apud Hellespontum geruntur, Perdiccas apud flumen Nilum interficitur a Seleuco, et Antigono; rerumque summa ad Antipatrum defertur. Hic, qui deseruerant, exercitu suffragium ferente, capitis absentes damnantur: in his Eumenes. Hac ille percussus plaga non succubuit, neque eo secius bellum administravit. Sed exiles res animi magnitudinem, etsi non frangebant, tamen imminuebant. Hunc persequens Antigonus, quum omni genere copiarum abundaret, saepe in itineribus vexabatur, neque unquam ad manum accedere licebat; nisi his lo-

cis, quibus multis possent pauci resistere. Sed extremo tempore, quum consilio capi non posset, multitudine circumventus est. Hic tamen, multis suis amissis, se expedivit, et in castellum Phrygiæ, quod *Nora* appellatur, confugit: in quo quum circumsederetur, et vereretur, ne uno loco manens equos militares perderet; quod spatium non esset agitandi; callidum fuit ejus inventum, quemadmodum stans jumentum calefieri exercerique posset, quo libentius et cibo uteretur, et a corporis motu non removeretur. Substringebat caput loco altius, quam ut prioribus pedibus plane terram posset attingere. Deinde post verberibus cogebat exultare, et calces remittere: qui motus non minus sudorem excutiebat, quam si in spatio decurreret. Quo factum est, quod omnibus mirabile est visum, ut jumenta æque nitida ex castello educeret, quum complures menses in obsidione fuisset, ac si in campestribus ea locis habuisset. Ea conclusione, quotiescumque voluit, et apparatum et munitiones Antigioni alias incendit, alias disjecit. Tenuit autem se uno loco, quam-

diu fuit, quod castra subsidia habere non poterat. Ver appropinquabat: simulata deditione, dum de conditionibus tractat, præfectis Antigoni imposuit, seque ac suos omnes extraxit incolumes.

CAPUT VI.

Eumenes Olympiadi consulit, et liberis Alexandri.

Ad hunc Olympias, mater, quæ fuerat Alexandri, quum litteras et nuntios misisset in Asiam, consultum utrum repetitum iret Macedoniam (nam tum in Epiro habitabat), et eas res occuparet: huic ille primum suasit, ne se moveret, et exspectaret, quoad Alexandri filius regnum adipisceretur; sin aliqua cupiditate raperetur in Macedoniam, *omnium injuriarum oblivisceretur, et in neminem acerbiore uteretur imperio.* Horum nihil ea fecit; nam et in Macedoniam profecta est, et ibi crudelissime se gessit. Petivit autem ab Eumene absente, ne pateretur Philippi domus et familiae inimicissimos stirpem quoque interimere, ferretque opem li-

beris Alexandri: quam veniam si daret, quamprimum exercitus pararet, quos sibi subsidio adduceret. Id quo facilius faceret, se omnibus praefectis, qui in officio manebant misisse litteras, ut ei parerent ejusque consiliis uterentur. His verbis Eumenes permotus satius duxit, si ita tulisset fortuna, perire bene meritis referentem gratiam, quam ingratum vivere.

CAPUT VII.

Eumenes contra Antigonum Alexandri auspicia in castris fingit.

Itaque copias contraxit, bellum adversum Antigonum comparavit. Quod una erant Macedones complures nobiles (in his Peucestes, qui corporis custos fuerat Alexandri, tum autem obtinebat Persidem; et Antigenes, cujus sub imperio phalanx erat Macedonum); invidiam verens, quam tamen effugere non potuit, si potius ipse alienigena summi imperii potiretur,

quam alii Macedonum, quorum ibi erat multitudo : *in principiis* nomine Alexandri statuit tabernaculum, in eoque sellam auream cum sceptro, ac diademate jussit poni, eoque omnes quotidie convenire, ut ibi de summis rebus consilia caperentur, credens minore se invidia fore, si specie imperii nominisque simulatione Alexandri bellum videretur administrare. Quod et fecit : nam quum non ad Eumenis *principia*, sed ad regia conveniretur, atque ibi de rebus deliberaretur, quodam modo latebat, quum tamen per eum unum gererentur omnia.

CAPUT VIII.

Eumenes, Antigoni victor, veteranorum licentia impeditur.

Hic in Paraetacis cum Antigono conflixit, non acie instructa, sed in itinere; eumque male acceptum in Mediam hiematum coegit redire. Ipse in finitima regione Persidis hiematum copias divisit, non ut voluit; sed

militum id cogebat voluntas. Namque illa phalanx Alexandri magni, quae Asiam peragraverat, deviceratque Persas, inveterata cum gloria, tum etiam licentia, non parere se ducibus, sed imperare postulabat, ut nunc veterani faciunt nostri. Itaque periculum est, ne faciant, quod illi fecerunt sua intemperantia nimiaque licentia, ut omnia perdant, neque minus eos cum quibus steterint, quam adversus quos fecerint. Quod si quis illorum veteranorum legat facta, paria horum cognoscat, neque rem ullam, nisi tempus, interesse judicet. Sed ad illos revertar. Hiberna sumpserant, non ad usum belli, sed ad ipsorum luxuriam; longeque inter se discesserant. Hoc Antigonus quum comperisset, intelligeretque se parem non esse paratis adversariis, statuit aliquid sibi consilii novi esse capiendum. Duae erant viae, qua ex Medis, ubi ille hiemabat, ad adversariorum hibernacula posset perveniri: quarum brevior per loca deserta, quae nemo incolebat propter aquae inopiam; ceterum dierum erat fere decem: illa autem, qua omnes commea-

bant, altero tanto longiorem habebat anfractum, sed erat copiosa, omniumque rerum abundans. Hac si proficisceretur, intelligebat prius adversarios rescituros de suo adventu, quam ille tertiam partem confecisset itineris sui: sin per loca sola contenderet, sperabat se imprudentem hostem oppressurum. Ad hanc rem conficiendam imperavit quam plurimos utres atque etiam culeos comparari; post haec pabulum; praeterea cibaria cocta dierum decem; utque quam minime fieret ignis in castris. Iter, quod habebat, omnes celat.

CAPUT IX.

Eumenes callido consilio hostem deludit.

Sic paratus, qua constituerat proficiscitur. Dimidium fere spatium confecerat, quum ex fumo castrorum ejus suspicio allata est ad Eumenem, hostem appropinquare. Conveniunt duces: quaeritur, *quid opus sit facto.* Intelligebant omnes tam celeriter co-

niam imprudentes adoriri non posse, flectit iter suum, et illum anfractum longiorem copiosae viae capit, ibque diem unum opperitur ad lassitudinem sedandam militum, ac reficienda jumenta, quo integriore exercitu decernere.

CAPUT X.

Eumenes a suis proditur: victor victo in custodiam traditur.

SIC Eumenes callidum imperatorem vicit consilio, celeritatemque impedivit ejus: neque tamen multum profecit; nam invidia ducum cum quibus erat, perfidiaque militum Macedonum veteranorum, quum superior proelio discessisset, Antigono est deditus, quum exercitus ei ter ante, separatis temporibus, jurasset se eum defensurum, nec umquam deserturum. Sed tanta fuit nonnullorum virtutis obtrectatio, ut fidem amittere mallent, quam eum non prodere. Atque hunc Antigonus, quum ei fuisset infestissimus, conservasset, si per suos esset licitum, quod ab nullo se plus ad-

juva i posse intelligebat in his rebus, quas impendere jam apparebat omnibus. Imminebant enim Seleucus, Lysimachus, Ptolemaeus, opibus jam valentes, cum quibus ei de summis rebus erat dimicandum. Sed non passi sunt ii, qui circa erant; quod videbant, Eumene recepto, omnes prae illo parvi futuros. Ipse autem Antigonus adeo erat incensus, ut nisi magna spe maximarum rerum, leniri non posset.

CAPUT XI.

Eumenes impatiens supplicium postulat.

Itaque quum eum in custodiam dedisset, et praefectus custodum quaesisset, *quemadmodum servari vellet? Ut acerrimum*, inquit, *leonem, aut ferocissimum elephantum.* Nondum enim statuerat, eum conservaret, nec ne. Veniebat autem ad Eumenem utrumque genus hominum; et qui, propter odium, fructum oculis ex ejus casu capere vellent; et qui, propter veterem amicitiam, colloqui consolarique cuperent; multi

etiam, qui ejus formam cognoscere studebant, qualis esset, quem tamdiu, tamque valde timuissent, cujus in pernicie positam spem habuissent victoriae. At Eumenes, quum diutius in vinculis esset, ait Onomarcho, penes quem summa imperii erat custodiae, *se mirari, quare jam tertium diem sic teneretur; non enim hoc convenire Antigoni prudentiae ut sic deuteretur victo; quin, aut interfici, aut missum fieri juberet.* Hic quum ferocius Onomarcho loqui videretur: *Quid? tu*, inquit, *animo si isto eras, cur non in praelio occidisti potius, quam in potestatem inimici venires?* Huic Eumenes, *Utinam quidem istud convenisset!* inquit: *sed eo non accidit, quod numquam cum fortiore sum congressus; non enim cum quoquam arma contuli quin is mihi succubuerit. Non enim virtute hostium, sed amicorum perfidia, decidi.* Neque id falsum; nam et dignitate fuit honesta, et viribus ad loborem ferendum firmis, neque tam magno corpore, quam figura venusta.

CAPUT XII.

Eumenes, de consilii sententia, inedia tentatus, ferro consumitur.

De hoc Antigonus, quum solus constituere non auderet, ad consilium retulit. Hic, quum plerique omnes primo perturbati admirarentur, non jam de eo sumptum esse supplicium, a quo tot annos adeo essent male habiti, ut saepe ad desperationem forent adducti, quique maximos duces interfecisset; denique in quo uno esset tantum, ut quoad ille viveret, ipsi securi esse non possent; interfecto nihil habituri negotii essent; postremo, si illi redderet salutem, quaerebant quibus amicis esset usurus? Sese enim cum Eumene apud eum non futuros: hic, cognita consilii voluntate, tamen usque ad septimum diem deliberandi sibi spatium reliquit. Tum autem, quum vereretur, ne qua seditio exercitus oriretur, vetuit ad eum quemquam admitti, et quotidianum victum amoveri jussit. Nam negabat, se ei vim allaturum, qui aliquando fuisset

amicus. Hic tamen non amplius quam triduum fame fatigatus, quum castra moverentur, insciente Antigono, jugulatus est a custodibus.

CAPUT XIII.

Eumene vivo, nemo ducum regis nomen sumpsit. Honestum ejus funus.

Sic Eumenes annorum quinque et quadraginta, quum ab anno vigesimo (ut supra ostendimus) septem annos Philippo apparuisset; et tredecim apud Alexandrum eumdem locum obtinuisset, in his uni equitum alae praefuiset; post autem Alexandri magni mortem imperator exercitus duxisset, summosque duces partim repulisset, partim interfecisset; captus non Antigoni virtute, sed Macedonum perjurio, talem habuit exitum vitae. De quo quanta fuerit omnium opinio eorum, qui post Alexandrum magnum reges sunt appellati, ex hoc facile potest judicari, quod nemo, Eumene vivo, rex appellatus est, sed praefectus. Iidem post hujus occasum statim

regium ornatum, nomenque sumpserunt: neque quod initio praedicarant, se Alexandri liberis regnum servare, id praestare voluerunt, et uno propugnatore sublato, quid sentirent, aperuerunt. Hujus sceleris principes fuerunt Antigonus, Ptolemaeus, Seleucus, Lysimachus, Cassander. Antigonus autem Eumenem mortuum propinquis ejus sepeliendum tradidit. Hi militari, honestoque funere, comitante toto exercitu, humaverunt, ossaque ejus in Cappadociam ad matrem atque uxorem liberosque ejus deportanda curarunt.

XIX. PHOCION.

CAPUT I.

Phocion bonus et pauper; repudiat munera.

Phocion Atheniensis. Etsi saepe exercitibus praefuit, summosque magistratus cepit, tamen multo ejus notior integritas est vitae, quam rei militaris labor. Itaque hujus memoria est nulla, illius

autem magna fama: ex quo cognomine Bonus est appellatus. Fuit enim perpetuo pauper, quum ditissimus esse posset propter frequentes delatos honores, potestatesque summas, quae ei a populo dabantur. Hic quum a rege Philippo munera magnae pecuniae repudiaret, legatique hortarentur accipere, simulque admonerent, si ipse his facile careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summa paupertate tantam paternam tueri gloriam, his ille: *Si mei similes erunt, idem hic, inquit agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit; sin dissimiles sunt futuri, nolo, meis impensis illorum ali augerique luxuriam.*

CAPUT II.

Phocion senex in invidiam incurrit ob tradendam Antipatro urbem: exilium Demosthenis: proditum Piraeum.

Eidem quum prope ad annum octagesimum prospera mansisset fortuna,

extremis temporibus magnum in odium pervenit suorum civium. Primo cum Demade, de urbe tradenda Antipatro, consenserat; ejusque consilio Demosthenes cum ceteris, qui bene de republica mereri existimabantur plebiscito in exilio erant expulsi. Neque in eo solum offenderat, quod patriae male consuluerat, sed etiam, quod amicitiae fidem non praestiterat: namque auctus adjutusque a Demosthene, eum, quem tenebat ascenderat gradum quum adversus Charetem eum subornaret; ab eodem in judiciis, quum capitis causam diceret; defensus aliquoties, liberatus discesserat. Hunc non solum in periculis non defendit, sed etiam prodidit. Concidit autem maxime uno crimine: quia, quum apud eum summum esset imperium populi, et Nicanorem, Cassandri praefectum, insidiari Piraeo Atheniensium a Dercyllo moneretur, idemque postularet, ut provideret, ne commeatibus civitas privaretur; hic, audiente populo, Phocion negavit esse periculum, seque ejus rei obsidem fore pollicitus est. Neque ita multo post Nicanor Piraeo est potitus. Ad quem recuperandum, sine

quo Athenae omnino esse non possunt, quum populus armatus concurrisset, ille non modo neminem ad arma vocavit, sed ne armatis quidem præesse voluit.

CAPUT III.

Phocion exilio mulctatur, et causam dicit apud Philippum.

Erant eo tempore Athenis duae factiones; quarum una populi causam agebat, altera optimatum. In hac erant Phocion et Demetrius Phalereus: harum utraque Macedonum patrociniis nitebatur; nam populares Polyperchonti favebant, optimates cum Cassandro sentiebant. Interim a Polyperchonte Cassander Macedonia pulsus est. Quo facto populus superior factus, statim duces adversariae factionis capitis damnatos, patria pepulit; in his Phocionem et Demetrium Phalereum: deque ea re legatos ad Polyperchontem misit, qui ab eo peterent, ut sua decreta confirmaret. Hic eodem profectus est Phocion. Quo ut

venit, causam apud Philippum regem verbo, re ipsa quidem apud Polyperchontem, jussus est dicere; namque is tum regis rebus praerat. Hic quum ab Agnonide accusatus esset, quod Piraeum Nicanori prodidisset, ex consimili sententia in costodiam conjectus, Athenas deductus est, ut ibi de eo legibus fieret judicium.

CAPUT IV.

Phocion damnatus, et ad supplicium datus, sepelitur a servis.

Huc ubi perventum est, quum propter aetatem pedibus jam non valeret, vehiculoque portaretur, magni concursus sunt facti, quum alii, reminiscentes veteris famae, aetatis misererentur; plurimi vero ira exacuerentur propter proditionis suspicionem Piraei, maximeque, quod adversus populi commoda in senectute steterat, Qua de re ne perorandi quidem ei data est facultas, et dicendi causam. Inde judicio, legitimis quibusdam confectis, damnatus, traditus est undecim viris, quibus ad supplicium, more Atheniensium, publice damnati tradi solent.

Hic quum ad mortem duceretur, obvius ei fuit Emphyletus, quo familiariter fuerat usus. Is quum lacrymans dixisset, *O quam indigna perpeteris, Phocion!* huic ille, *At non inopinata*, inquit, *hunc enim exitum plerique clari viri habuerunt Athenienses.* In hoc tantum fuit odium multitudinis, ut nemo ausus sit eum liber sepelire. Itaque a servis sepultus est.

XX. TIMOLEON.

CAPUT I,

Timoleon, patria liberata, fratrem sustulit tyrannum.

TIMOLEON Corinthius. Sine dubio magnus, omnium judicio, hic vir extitit; namque huic uni contigit, quod nescio an ulli, ut patriam, in qua erat natus, oppressam a tyranno liberaret, et a Syracusanis, quibus auxilio erat missus, inveteratam servitutem depelle

ret, totamque Siciliam multos annos bello vexatam, a barbarisque oppressam, suo adventu in pristinum restitueret. Sed in his rebus non simplici fortuna conflictatus est, et, id quod difficilius putatur, multo sapientius tulit secundam quam adversam fortunam. Nam, quum frater ejus Timophanes, dux a Corinthiis delectus, tyrannidem per milites mercenarios occupasset, particepsque regni posset esse, tantum abfuit a societate sceleris, ut antetulerit suorum civium libertatem fratris saluti, et patriae legibus obtemperare sactius duxerit, quam imperare patriae. Hac mente, per haruspicem, communemque affinem, cui soror, ex eisdem parentibus nata, nupta erat, fratrem tyrannum interficiendum curavit. Ipse non modo manus non attulit, sed ne adspicere quidem fraternum sanguinem voluit; nam dum res conficeretur procul in praesidio fuit, ne quis satelles posset succurrere. Hoc praeclarissimum ejus facinus non pari modo probatum est ab omnibus; nonnulli enim laesam ad eo pietatem putabant, et invidia laudem virtutis obterebant. Mater vero post id factum neque aspe-

xit, quin eum fratricidam impiumque detestans compellaret. Quibus verbis adeo est commotus, ut nonnumquam vitae finem facere voluerit, atque ex ingratorum hominum conspectu morte decedere.

CAPUT II.

Timoleon Dionysium depulsum Sicilia Corinthum misit: Icetam vicit; Pœnos fudit; Mamercum cepit.

INTERIM Dione Syracusis interfecto, Dionysius rursus Syracusarum potitus est: cujus adversarii opem a Corinthiis petiverunt, ducemque, quo in bello uterentur, postularunt. Huc Timoleon missus incredibili felicitate Dionysium tota Sicilia depulit. Quum interficere posset, noluit, tutoque ut Corinthum perveniret, effecit, quod utrorumque Dionysiorum opibus Corinthii saepe adjuti fuerant. Cujus benignitatis memoriam volebat exstare, eamque praeclaram victoriam ducebat, in qua plus

esset clementiae quam crudelitatis; postremo ut non solum auribus acciperetur, sed etiam oculis cerneretur, quem et ex quanto regno, ad quam fortunam detrusisset. Post Dionysii decessum cum Iceta bellavit, qui adversatus fuerat Dionysio; quem non odio tyrannidis dissensisse, sed cupiditate, incidio fuit, quod ipse, expulso Dionysio, imperium dimittere noluit. Hoc superato, Timoleon maximas copias Carthaginiensium apud Crimessum flumen fugavit, ac satis habere coegit si liceret Africam obtinere, qui jam complures annos possessionem Siciliae tenebant. Cepit etiam Mamercum, italicum ducem, hominem bellicosum et potentem, qui tyrannos adjutum in Siciliam venerat.

CAPUT III.

Timoleon, instauratis insulae rebus, imperium deponit.

Quibus rebus confectis, quum, propter diuturnitatem belli, non solum regiones sed etiam urbes desertas videret, conquisivit, quos potuit; primum

Siculos, deinde Corintho arcessivit colonos, quod ab his initio Syracusae erant conditae. Civibus veteribus sua restituit, novis bello vacuefactas possessiones divisit; urbium moenia disjecta, fanaque deleta, refecit; civitatibus leges libertatemque reddidit; ex maximo bello tantum otium toti insulae conciliavit, ut hic conditor urbium earum, non illi qui initio deduxerant, videretur. Arcem Syracusis, quam muniverat Dionysius ad urbem obsidendam, a fundamentis disjecit; cetera tyrannidis propugnacula demolitus est, deditque operam ut quam minime multa vestigia servitutis manerent. Quum tantis esset opibus ut etiam invitis imperare posset, tantum autem haberet amorem omnium Siculorum, ut nullo recusante regnum obtineret, maluit se diligi quam metui. Itaque cumprimum potuit, imperium deposuit, et privatus Syracusis, quod reliquum vitae fuit, vixit. Neque vero id imperite fecit: nam quod ceteri reges imperio vix potuerunt, hic benevolentia tenuit. Nullus honos huic defuit, neque postea

Syracusis res ulla gesta est pubblica de qua prius sit decretum, quam Timoleontis sententia cognita: nullius umquam consilium non modo antelatum, sed ne comparatum quidem est. Neque id magis benevolentia factum est quam prudentia.

CAPUT IV.

Timoleon, oculis captus, vehiculo fertur; Fortunæ Sacellum constituit.

Hic quum ætate jam provectus esset, sine ullo morbo lumina oculorum amisit: quam calamitatem ita moderate tulit, ut neque eum querentem quisquam audierit, neque eo minus privatis publicisque rebus interfuerit. Veniebat autem in theatrum, quum ibi concilium populi haberetur, propter valetudinem vectus jumentis junctis, atque ita de vinculo quæ videbantur, dicebat. Neque hoc illi quisquam tribuebat superbia; nihil enim umquam neque insolens neque gloriosum ex ore ejus exiit; qui quidem, quum suas laudes audiret prædicari, numquam

aliud dixit quam *se in ea re maximas diis gratias agere, atque habere, quod quum Siciliam recreare constituisset, tum se potissimum ducem esse voluisset.* Nihil enim rerum humanarum sine deorum numine agi putabat: itaque suæ domi sacellum Αυτοματίας constituerat, idque sanctissime colebat. Ad hanc hominis excellentem bonitatem mirabiles acceserunt casus. Nam prœlia maxima natali die suo fecit omnia: quo factum est ut ejusdem natalem festum haberet universa Sicilia. Huic quidam Laphystius, homo petulans et ingratus, vadimonium quum vellet imponere, quod cum illo se lege agere diceret, et complures concurrissent qui procacitatem hominis manibus coercere conarentur, Timoleon oravit omnes ne id facerent: *Namque id ut Laphystio ceterisque liceret se maximos labores summaque adiisse pericula: hanc enim speciem libertatis esse si omnibus quod quisque vellet legibus experiri liceret.* Idem, quum quidam, Laphystii similis, nomine Demænetus, in concione populi, dere-

nus gestis ejus detrahere cœpisset, ac bonnulla inveheretur in Timoleonta, dixit, *Nunc demum se voti esse damnatum, namque hoc a diis immortalibus semper precatum ut talem libertatem restituerent Syracusanis, in qua cuivis liceret de quo vellet impune dicere.* Hic quum diem supremum obiisset, publice a Syracusanis in gymnasio, quod Timoleonteum appellatur, tota celebrante Sicilia, sepultus est.

XXI. DE REGIBUS.

CAPUT I.

Reges nomine Spartani; potestate clariores, Cyrus, Darius, Xerxes, duo Artaxerxes; reges Persarum.

Hi fere fuerunt Græciae gentis duces qui memoria digni videantur, præter reges. Namque eos attingere noluimus, quod omnium res gestæ separatim sunt relatæ: neque tamen

hi admodum sunt multi. Lacedæmonius autem Agesilaus nomine, non potestate, fuit rex, sicut ceteri Spartani. Ex his vero qui dominatum imperio tenuerunt, excellentissimi fuerunt, ut nos judicamus, Persarum Cyrus, et Darius Hystaspis filius; quorum uterque privatus, virtute regnum est adeptus. Prior horum apud Massagetas in prælio cecidit; Darius senectute diem obiit supremum. Tres sunt præterea ejusdem generis, Xerxes, et duo Artaxerxes, Macrochir et Mnemon. Xerxi maxime est illustre, quod maximis post hominum memoriam exercitibus terra marique bellum intulit Græcie. At Macrochir præcipuam habet laudem amplissimæ pulcherrimæque corporis formæ, quam incredibili ornavit virtute belli; namque illo Persarum nemo fuit manu fortior. Mnemon autem justitiæ fama floruit, nam quum matris sue scelere amisisset uxorem, tantum indulsit dolori ut eum pietas vinceret. Ex his duo eodem nomine morbo naturæ debitum reddiderunt tertius ab Artabano præfecto ferro interfectus est.

CAPUT II.

Philippus, Alexander, Pyrrhus, Dionysius.

Ex Macedonum autem genere duo multo ceteros antecesserunt rerum gestarum gloria; Philippus Amyntae filius, et Alexander magnus. Horum alter Babylone morbo consumptus est. Philippus Aegis a Pausania, quum spectatum ludos iret, juxta theatrum occisus est. Unus Epirotes Pyrrhus, qui cum populo Romano bellavit. his quum Argos oppidum oppugnaret in Peloponneso: lapide ictus interiit. Unus item Siculus, Dionysius prior, nam et manu fortis et belli peritus fuit, et id, quod in tyranno non facile reperitur, minime libidinosus, non luxuriosus, non avarus, nullius rei denique cupidus, nisi singularis perpetuique imperii, ob eamque rem crudelis, nam dum id studuit munire, nullius pepercit vitae quem ejus insidiatorem putaret. Hic quum virtute tyrannidem sibi peperisset, magna retinuit felicitate: majorque annos sexan-

ginta notus, decessi, florente regno. Neque, in tam multis annis, cujusquam ex sua stirpe funus vidit, quum ex tribus uxoribus liberos procreasset, multique ei nati essent nepotes.

CAPUT III.

Ex Alexandri amicis, Antigonus Demetrius Lysimachus, Seleucus, Ptolemoeus, etc.

FUERUNT praeterea multi reges ex amicis Alexandri magni, qui post obitum ejus imperia ceperunt. In his Antigonus, et hujus filius Demetrius; Lysimachus, Seleucus, Ptolemaeus, Ex his Antigonus, quum adversus Seleucum Lysimachumque dimicaret, in proelio occisus est. Pari lcto affectus est Lysimachus a Seleuco: nam, societate dissoluta, bellum inter se gesserunt. At Demetrius, quum filiam suam Seleuco in matrimonium dedisset, neque eo magis fida inter eos amicitia manere potuisset, captus bello, in custodia socer generi periit morbo. Neque ita multo post Seleucus a

Ptolomæo Ceranno dolo interfectus est; quem ille a patre expulsum Alexandria, alienarum opum indigentem, receperat: ipse autem Ptolemæus quum vivus filio regnum tradidisset, ab illo eodem vita privatus dicitur. De quibus quoniam satis dictum putamus, non incommodum videtur non præterire Hamilcarem et Hannibalem, quos et animi magnitudine et calliditate omnes in Africa natos prestitisse constat.

XXII. HAMILCAR.

CAPUT. I.

Hamilcar fortunam Carthaginiensium in melius convertit.

Hamilcar, Hannibalis filius, cognomine Barcas, Carthaginiensis. Primo Punico bello, sed temporibus extremis, admodum adolescentulus, in Sicilia præesse cœpit exercitui. Quum ante ejus adventum et mari et terra male res gererentur Carthaginiensium; ipse ubi

affuit numquam hosti cessit, neque locum nocendi dedit, sæpeque e contrario, occasione data, lacessivit, semperque superior discessit. Quo facto quum pene omnia in Sicilia Pœni amisissent, ille Erycem sic defendit, ut bellum eo loco gestum non videretur. Interim Carthaginienses, classe, apud insulas Aegates, a C. Lutatio consule Romanorum superati, statuerunt belli finem facere, eamque rem arbitrio permiserunt Hamilcaris. Ille, etsi flagrabat belli cupiditate, tamen paci serviendum putavit, quod patriam, exhaustam sumptibus, diutius calamitatem belli ferre non posse intelligebat; sed ita ut statim mente agitaret, si paululum modo res essent refectæ, bellum renovare, Romanosque armis persequi, donicum aut virtute vicissent, aut victi manum dedissent. Hoc consilio pacem conciliavit: in qua tanta fuit ferocia, ut, quum Catulus negaret se bellum compositurum, nisi ille cum suis, qui Erycem tenuerant, armis relictis, Sicilia decederent, succumbente patria, ipse periturum se potius dixerit, quam cum tanto flagitio domum

rediret: non enim suae esse virtutis arma a patria accepta adversus hostes adversariis tradere. Hujus pertinaciae cessit Catulus.

CAPUT II.

Hamilcar, pace facta, ferro rebelles afflixit, et otium patriae restituit.

At ille, ut Carthaginem venit, multo aliter ac sperabat rempublicam se habentem cognovit: namque, diuturnitate externi mali, tantum exarsit intestinum bellum, ut numquam pari periculo fuerit Carthago, nisi quum deleta est. Primo mercenarii milites, qui adversus Romanos fuerant, desciverunt; quorum numerus erat viginti milium. Hi totam abalienarunt Africam, ipsam Carthaginem oppugnarunt. Quibus malis adeo sunt Poeni perterriti, ut auxilia etiam a Romanis petiverint, eaque impetraverint. Sed extremo, quum prope jam ad desperationem pervenisset, Hamilcarem imperatorem fecerunt. Is non solum hostes a muris Carthaginis removit, quum amplius centum milia facta essent arma-

torum, sed etiam eo compulit ut, locorum angustiis clausi, plures fame quam ferro interirent. Omnia oppida abalienata, in his Uticam atque Hipponem, valentissima totius Africae, restituit patriae. Neque eo fuit contentus, sed etiam fines imperii propagavit. Tota tantum otium reddidit, ut nullum in ea bellum videretur multis annis fuisset.

CAPUT III.

Hamilcar, in Hispaniam missus, Hannibalem filium secum duxit, et Hasdrubalem, cui filiam despondit.

Rebus his ex sententia peractis, fidenti animo atque infesto Romanis, quo facilius causa bellandi reperiretur, effecit ut imperator cum exercitu in Hispaniam mitteretur, eoque secum duxit filium Hannibalem annorum novem. Erat praetarea cum eo adolescens illustris et formosus, Hasdrubal, quem nonnulli diligi turpius quam par erat ab Hamilcare, loquebantur: non enim

maledici tanto viro deesse poterant. Quo factum est ut, a praefecto morum, Hardrubal cum eo vetaretur esse. Huic ille filiam suam in matrimonium dedit, quod moribus eorum interdici non poterat socero gener. De hoc ideo mentionem fecimus, quod, Hamilcare occiso, ille exercitui praefuit, resque magnas gessit, et princeps largitione vetustos pervertit mores Carthaginiensium, ejusdemque post mortem Hannibal ab exercitu accepit imperium. At Hamilcar, posteaquam mare transiit, in Hispaniamque venit, magnas res secunda gessit fortuna; maximas bellicosissimasque gentes subegit, equis, armis, viris, pecunia, totam locupletavit Africam. Hic quum in Italiam bellum inferre meditaretur, nono anno postquam in Hispaniam venerat, in proelio pugnans adversus Vettones, occisus est. Hujus perpetuum odium erga Romanos maxime concitasse videtur secundum bellum Punicum. Namque Hannibal, filius ejus, assiduis patris obtestationibus eo est perductus, ut interire, quam Romanos non experiri, mallet.

XXIII. HANNIBAL

CAPUT I.

Hannibal, omnibus ducibus major, suorum debilitatur invidia.

Hannibal, Hamilcaris filius, Carthaginiensis. Si verum est, quod nemo dubitat, ut populus Romanus omnes gentes virtute superarit, non est inficiandum Hannibalem tanto praestitisse ceteros imperatores prudentia, quanto populus Romanus antecedebat fortitudine cunctas nationes: nam quotiescumque cum eo congressus est in Italia, semper discessit superior; quod, nisi domi civium suorum invidia debilitatus esset, Romanos videtur superare potuisse. Sed multorum obtrectatio devicit unius virtutem. Hic autem velut haereditate relictum odium paternum erga Romanos sic confirmavit, ut prius animam quam id deposuerit; qui quidem quum patria pulsus esset, et alienarum opum indige-

ret, numquam destiterit animo bellare cum Romanis.

CAPUT II.

Hannibal contra Romanos concitat Philippum et Antiochum, ob hæreditarum in eos odium.

Nam, ut omittam Philippum, quem absens hostem reddidit Romanis, omnium his temporibus potentissimus rex Antiochus fuit. Hunc tanta cupiditate incendit bellandi, ut usque a rubro mari arma conatus sit inferre Italiæ. Ad quem quum legati venissent Romani, qui de ejus voluntate explorarent, darentque operam consiliis clandestinis ut Hannibalem in suspicionem regi adducerent, tamquam ad ipsis corruptum, alia atque antea sentire, neque id frustra fecissent; idque Hannibal comperisset, seque ad interioribus consiliis segregari vidisset: tempore dato adiit ad regem, eique quum multa de fide sua et odio in Romanos commemorasset, hoc adjunxit: *Pater*, inquit, *meus Hamilcar*, puerulo me,

utpote non amplius novem annos nato, in Hispaniam imperator proficiscens Carthagine, Jovi optimo maximo hostias immolavit. Quæ divina res dum conficiebatur, quæsivit a me vellemne secum in castra proficisci. Id quum libenter accepissem, atque ab eo petere cæpissem ne dubitaret ducere; tum ille, *Faciam*, inquit, *si fidem mihi quam postulo, dederis*; simulque ad aram adduxit, apud quam sacrificare instituerat, eamque, ceteris remotis, tenentem jurare jussit numquam me in amicitia cum Romanis fore. Id ego jusjurandum patri datum usque ad hanc diem ita conservavi, ut nemini dubium esse debeat quin reliquo tempore eadem mente sim futurus. Quare, si quid amice de Romanis cogitabis, non imprudenter feceris si me celaris; quum quidem bellum parabis, et ipsum frustraberis si non me in eo principem posueris.

CAPUT III.

Hannibal imperator Hispaniam subigit, Saguntum expugnat, per Pyrenœum saltum et Alpes in Italiam transit.

Hac igitur ætate cum patre in Hispaniam profectus est. Cujus post obitum. Hasdrubale imperatore suffecto, equitatui omni praefuit. Hoc quoque interfecto, exercitus summam imperii ad eum detulit. Id Carthaginem delatum publice comprobatum est. Sic Hannibal minor quinque et viginti annis natus, imperator factus, proximo triennio omnes gentes Hispaniae bello subegit; Suguntum, foederatam civitatem; vi expugnavit; tres exercitus maximos comparavit. Ex his unum in Africam misit, alterum cum Hasdrubale fratre in Hispania reliquit; tertium in Italiam secum duxit. Saltum Pyrenaeum transiit: quacumque iter fecit, cum omnibus incolis conflixit: neminem nisi victum dimisit. Ad Alpes posteaquam venit, quae Italiam ab Gallia sejungunt, quas nemo umquam cum exercitu an-

te eum, praeter Herculem Graium, transierat (quo facto is hodie saltus Graius appellatur); Alpicos, conantes prohibere transitum, concidit, loca patefecit, itinera muniit, effecitque ut ea elephantus ornatus ire posset, qua antea unus homo inermis vix poterat repere. Hac copias traduxit, in Italiamque pervenit.

CAPUT IV.

Hannibal apud Rhodanum, Padum, Trebiam, Thrasymenum et Cannas, Romanos vincit.

Conflixerat apud Rhodanum cum P. Cornelio Scipione consule, eumque pepulerat. Cum hoc eodem de Clastidio apud Padum decernit, sancium inde ac fugatum dimittit. Tertio, idem Scipio cum collega Tiberio Longo apud Trebiam adversus eum venit; cum his manum conseruit, utrosque profligavit. Inde per Ligures Apenninum transiit, petens Hetruriam. Hoc itinere adeo gravi morbo afficitur oculorum, ut postea numquam dextro

aeque bene usus sit. Qua valetudine quum etiam premeretur, lecticaque ferretur, C. Flaminium consulem apud Thrasymenum cum exercitu insidiis circumventum occidit neque multo post, C. Centenium praetorem, cum delecta manu saltus occupantem. Hinc in Apuliam pervenit. Ibi obviam ei venerunt duo consules, C. Terentius Varro et L. Paullus Aemilius. Utriusque exercitus uno proelio fugavit: L. Paullum consulem occidit, et aliquot praeterea consulares; in his Cn. Servilium Geminium, qui anno superiore fuerat consul.

CAPUT V.

Hannibal Fabio verba dat: Rufum Gracchum, Marcellum superat.

Hac pugna, pugnata, Romam profectus et nullo resistente: in propinquis urbis montibus moratus est. Quum aliquot ibi dies castra habuisset, et reverteretur Capnam, Q. Fabius Maximus, dictator Romanus, in agro Falerno ei se objecit. Hinc, clau-

sus locorum angustiis, noctu sine ullo detrimento exercitus se expedivit. Fabio, callidissimo imperatori, dedit verba; namque obducta nocte sarmenta in cornibus jumentorum deligata incendit, ejusque generis multitudinem magnam dispalatam immisit. Quo repentino objectu viso, tantum terrorem injècit exercitui Romanorum, ut egredi exstra vallum nemo sit ausus. Hanc post rem gestam, non ita multis diebus, M. Minucium Rufum, magistrum equitum, pari ac dictatorem imperio, dolo perductum in proelium fugavit. Tiberium Sempronium Gracchum iterum consulem in Lucanis absens in insidias inductum sustulit; Marcum Claudium Marcellum, quinquies consulem, apud Venusiam pari modo interfecit. Longum est enumerare proelia: quare hoc unum satis erit dictum, ex quo intelligi possit quantus ille fuerit. Quamdiu in Italia fuit, nemo ei in acie réstitit, nemo adversus eum, post Cannensem pugnam, in campo castra posuit.

CAPUT. VI.

Hannibal in patria vincitur a Scipione.

Hic invictus, patriam defensum revocatus, bellum gessit adversus P. Scipionis filium, quem ipse primum apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertio apud Trebiam, fugaverat. Cum hoc, exhaustis jam patriae facultatibus, cupivit impraesentiarum bellum componere, quo valentior postea congrederetur. In colloquium convenit: conditiones non convenerunt. Post id factum paucis diebus, apud Zamam cum eodem conflixit. Pulsus, incredibile dictu, biduo et duabus noctibus Adrumentum pervenit, quod abest a Zama circiter millia passuum trecenta. In hac fuga Numidae, qui simul cum eo acie excesserant, insidiati sunt ei; quos non solum effugit, sed etiam ipsos oppressit. Adrumenti reliquos ex fuga collegit; novis delectibus, paucis diebus, multos contraxit.

CAPUT VII.

Hannibal, pace facta, metuens tradi Romanis, ad Antiochum profugit.

Quum in apparando acerrime esset occupatus, Carthaginienses bellum cum Romanis composuerunt. Ille nihilo secius exercitui postea præfuit, resque in Africa gessit: itemque Mago frater ejus, usque ad P. Sulpicium et C. Aurelium consules. His enim magistratibus, legati Cartaginiensies Romam venerunt, qui senatui populoque Romano gratias agerent quod cum his pacem fecissent; ob eamque rem corona aurea eos donarent, simulque peterent ut obsides eorum Freggellis essent, captivique redderentur. His ex senatus consulto responsum est, munus eorum gratum acceptumque esse; obsides quo loco rogarent futuros; captivos non remissuros, quod Hannibalem, cujus opera susceptum bellum foret, inimicissimum nomini Romano, et nunc cum imperio apud exercitum habereat, itemque fratrem ejus Magonem. Hoc

responso Carthaginienses cognito Hannibalem domum Magonemque revocarunt. Huc ut rediit, praetor factus est, postquam rex fuerat anno secundo et vigesimo; ut enim Romae consules, sic Carthagine quotantis annui bini reges creabantur. In eo magistratu pari diligentia se Hannibal praebuit ac fuerat in bello; namque effecit, ex novis vectigalibus, non solum ut esset pecunia quae Romanis ex fœdere penderetur, sed etiam superesset quae in aerario poneretur. Deinde anno post praeturam, M. Claudio, L. Furio coss., Romani legati Carthaginem venerunt. Hos Hannibal sui exposcendi gratia missos ratus, priusquam his senatus daretur, navem conscendit clam, atque in Syriam ad Antiochum profugit. Hac re palam facta, Pœni naves duas, quae eum comprehenderent, si possent consequi, miserunt; bona ejus publicarunt, domum a fundamentis disjecerunt; ipsum exulem judicarunt.

CAPUT VIII.

Hannibal frustra Pœnos tentat; fratrem amittit; adversus Rhodios pugnat.

At Hannibal anno tertio, postquam domo profugerat, L. Cornelio, Q. Minucio Coss., cum quinque navibus Africam accessit in finibus Cyrenaeorum, si forte Carthaginienses ad bellum, Antiochi spe fiduciaque inducere posset: cui jam persuaserat, ut cum exercitibus in Italiam proficisceretur. Huc Magonem fratrem excivit. Id ubi Pœni resciverunt, Magonem eadem qua fratrem poena, affecerunt. Illi desperatis rebus quum solvissent naves, ac vela ventis dedissent, Hannibal ad Antiochum pervenit. De Magonis interitu duplex memoria prodita est; namque alij naufragio, alii a servis ipsius interfectum eum, scriptum reliquerunt. Antiochus autem, si tam in agendo bello parere voluisset consiliis ejus, quam in suscipiendo instituerat, proprius Tiberi quam Thermophylis de summa imperii dimicasset.

Quem, etsi multa stulte conari videbat, tamen nulla deseruit in re. Praefuit paucis navibus, quas ex Syria jussus erat in Asiam ducere, hisque adversus Rhodiorum classem in Pamphylio mari conflixit. Quo quum multitudine adversariorum sui superarentur, ipse quo cornu rem gessit, fuit superior.

CAPUT IX.

Hannibal, Antiocho fugato, Cretenses avaros eludit.

Antiocho fugato, verens ne dederetur (quod sine dubio accidisset si sui fecisset potestatem), Cretam ad Gortynios venit, ut ibi, quo se conferret, consideraret. Vidit autem vir omnium callidissimus magno se fore periculo, nisi quid providisset, propter avaritiam Cretensium: magnam enim secum pecuniam portabat, de qua sciebat exisse famam. Itaque capit tale consilium: amphoras complures complet plumbo summas operit auro et argento; has, praesentibus principibus, deponit in templo Dianae, simulans, se suas fortunas il-

lorum fidei credere. His in errorem ductis, statuas aeneas, quas secum portabat, omnes sua pecunia complet, easque in propatulo domi abjicit. Gortynii templum magna cura custodiunt, non tam a ceteris, quam ab Hannibale, ne quid ille inscientibus his, tolleret, secumque asportaret.

CAPUT X.

Hannibal Prusiam concitat adversus Romanos.

Sic conservatis suis rebus, Poenus, illusis Cretensibus omnibus, ad Prusiam, in Pontum pervenit: apud quem eodem animo fuit erga Italiam; neque aliud quidquam egit, quam regem armavit et excitavit adversus Romanos. Quem quum videret domesticis rebus minus esse robustum, conciliabat ceteros reges, adjungebatque bellicosas nationes. Dissidebat ab eo Pergamenus rex Eumenes, Romanis amicissimus; bellumque inter eos gerebatur et mari et terra: quo magis cupiebat eum Hannibal opprimi. Sed utrobique Eumenes plus valebat propter Romanorum

societatem: quem si removisset, faciliora sibi cetera fore arbitrabatur. Ad hunc interficiendum talem iniit rationem. Classe paucis diebus erant decreturi: superabatur navium multitudine; dolo erat pugnandum, quum par non esset armis. Imperavit quam plurimas venenatas serpentes vivas colligi, easque in vasa fictilia concjici. Harum confecisset magnam multitudinem, die ipso, quo facturus erat navale prælium classiarios convocat, hisque præcipit omnes ut in unam Eumenis regis concurrant navem, a ceteris tantum satis habeant se defendere; id facile illos serpentum multitudine consecuturos: rex autem qua nave veheretur, ut sciret, se facturum; quem si aut cepissent, aut interfecissent, magno his pollicetur præmio fore.

CAPUT XI.

Hannibal contra Eumenem pughans serpentes navibus immittit.

TALI cohortatione militum facta, classis ab utrisque in prœlium deducitur. Quarum acie constituta, prius-

quam signum pugnæ daretur, Hannibal, ut palam faceret suis, quo loco Eumenes esset, tabellarium in scapha cum caduceo mittit, qui ubi ad naves adversariorum pervenit, epistolam ostendens, se regem profesSus est quærere. Statim ad Eumenem deductus est, quod nemo dubitabat aliquid de pace esse scriptum. Tabellarius, ducis nave declarata suis, eodem, unde ierat, se recepit. At Eumenes, soluta epistola, nihil in ea reperit nisi quod ad irridendum eum pertineret. Cujus etsi causam mirabatur, neque reperiebatur, tamen prœlium statim committere non dubitavit. Horum in concursu, Bithyni, Hannibalis præcepto, universi navem Eumenis adoriuntur. Quorum vim quum rex sustinere non posset, fuga salutem petiit; quam consecutus non esset, nisi intra sua præsidia se recepisset, quæ in proximo littore erant collocata. Reliquæ Pergamenæ naves, quum adversarios premerent acrius, repente in eas vasa fictilia (de quibus supra mentionem fecimus) conjici cœpta sunt. Quæ jacta initio risum pugnantibus excita-

runt, neque quare id fieret, poterat intelligi. Postquam autem naves completas conspexerunt serpentibus, nova re perterriti, quum quid potissimum vitarent non viderent, puppes averterunt, seque ad sua castra nautica retulerunt. Sic Hannibal consilio arma Pergamenorum superavit: neque tum solum, sed saepe alias, pedestribus copiis pari prudentia pepulit adversarios.

CAPUT XII.

Hannibal repetitus a Romanis, et circumsessus, veneno vitam finit.

Quae dum in Asia geruntur, accidit casu, ut legati Prusiae Romae apud L. Quinctium Flamininum consularem cœnarent; atque ibi de Hannibale mentione facta, ex his unus diceret eum in Prusiae regno esse: id postero die Flamininus senatui detulit. Patres conscripti, qui, Hannibale vivo, numquam se sine insidiis futuros existimabant, legatos in Bithyniam miserunt, in his Flamininum qui a rege peterent ne inimicissimum suum secum ha-

beret, sibique dederet. His Prusias negare ausus non est. Illud recusavit, ne id a se fieri postularent, quod adversus jus hospitii esset: ipsi, si possent, comprehenderent; locum ubi esset facile inventuros. Hannibal enim uno loco se tenebat in castello, quod ei ab rege datum erat muneri; idque sic ædificarat, ut in omnibus partibus ædificii exitus haberet, semper verens ne usu eveniret quod accidit. Huc quum lagati Romanorum venissent, ac multitudine domum ejus circumdedissent; puer, ab janua prospiciens, Hannibali dixit, plures præter consuetudinem armatos apparere. Qui imperavit ei, ut omnes fores aedificii circumiret, ac propere sibi renuntiaret eodem modo undique obsideretur. Puer quum celeriter quid esset renuntiasset, omnesque extus occupatos ostendisset, sensit id non fortuito factum, sed se peti, neque sibi diutius vitam esse retinendam. Quam ne alieno arbitrio dimitteret, memor pristinarum virtutum, venenum, quod semper secum habere consueverat, sumpsit.

CAPUT XIII.

Hannibal, bellis districtus, litteris operam dedit.

Sic vir fortissimus, multis variisque perfunctus laboribus, anno acquievit septuagesimo. Quibus consulibus interierit, non convenit: namque Atticus, M. Claudio Marcello et Q. Fabio Labeone Coss. mortuum in annali suo scriptum reliquit; at Polybius, L. Aemilio Paulo, et Cn. Bæbio Tamphylo; Sulpicius autem, P. Cornelio Cethego, et M. Bæbio Tamphilo. Atque hic tantus vir, tantisque bellis districtus, non nihil temporis tribuit litteris; namque aliquot ejus libri sunt, græco sermone confecti: in his, ad Rhodios de Cn. Manlii Vulsonis in Asia rebus gestis. Hujus bella gesta multi memoriae prodiderunt: sed ex his duo, qui cum eo in castris fuerunt, simulque vixerunt, quamdiu fortuna passa est, Silenus, et Sosilus Lacedaemonius; atque hoc Sosilo Hannibal litterarum græcarum usus est doctore. Sed nunc tempus est hujus libri facere finem, et Romanorum explicare im-

peratores, quo facilius, collatis utrorumque factis, qui viri praeferendi sint, possit judicari.

XXIV. M. PORCIUS CATO.

Ex libro secundo Cornelii Nepotis.

CAPUT I.

Cato adolescens, miles, quæstor, ædilis, praetor, Ennii Romam promotor.

Cato, ortus municipio Tusculo. Adolescentulus, priusquam honoribus operam daret, versatus est in Sabinis, quod ibi haeredium a patre relictum habebat. Hortatu L. Valerii Flacci, quem in consulatu censuraque habuit collegam (ut M. Perpenna Censorinus narrare solitus est), Romam demigravit; in foroque esse coepit. Primum stipendium meruit annorum decem septemque. Q. Fabio Maximo, M. Claudio Marcello Coss., tribunus militum in Sicilia fuit. Inde ut rediit, castra

secutus est C. Claudii Neronis: magnique opera ejus aestimata est in prœlio apud Senam, quo cecidit Asdrubal, frater Hannibalis. Quaestor obtigit P. Cor. Scipioni Africano consuli: cum quo non pro sortis necessitudine vixit, namque ad eo perpetua dissensit vita. Aedilis plebis factus est cum C. Helvio. Praetor, provinciam obtinuit Sardiniam; ex qua quaestor, superiore tempore, ex Africa decedens, Q. Ennium poetam deduxerat: quod non minoris aestimamus, quam quemlibet amplissimum Sardiniensem triumphum.

CAP. II.

Cato consul Hispaniam sortitus est. Censor, inimicitias reipublicæ causa suscepit.

Consultum gessit cum L. Valerio Flacco. Sorte provinciam nactus Hispaniam citeriorem, exque ea triumphum deportavit. Ibi quum diutius moraretur, P. Scipio Africanus consul iterum, cujus in priore consulatu quaestor fuerat, voluit eum de provincia depellere, et ipse

ei succedere. Neque hoc per Senatum efficere potuit, quum quidem Scipio in civitate principatum obtineret, quod tum non potentia, sed jure, respublica administrabatur. Qua ex re iratus, consolata peracto, privatus in urbe mansit. At Cato, censor cum eodem Flacco factus, severe praefuit ei potestati: nam et in complures nobiles animadvertit, et multas res novas in edictum addidit, quare luxuria reprimeretur, quae jam tum incipiebat pullulare. Circiter annos octoginta, usque ad extremam aetatem, ab adolescentia, reipublicae causa, suscipere inimicitias non destitit. A multis tentatus, non modo nullum detrimentum existimationis fecit, sed modo nullum detrimentum existimationis fecit, sed, quoad vixit, virtutum laude crevit.

C A P. III.

Catonis elogium, studia, scripta.

In omnibus rebus singulari fuit prudentia et industria. Nam et agricola solers, et reipublicae peritus, et ju-

risconsultus, et magnus imperator, et probabilis orator, et cupidissimus litterarum fuit. Quarum studium etsi senior arripuerat, tamen tantum in eis progressum fecit, ut non facile reperire possis, neque de Græcis, neque de Italicis rebus, quod ei fuerit incognitum. Ab adolescentia confecit orationes. Senex historias scribere instituit, quarum sunt libri septem. Primus continet res gestas regum populi Romani; secundus et tertius, unde quaeque civitas orta sit Italica: ob quam rem omnes Origines videtur appellasse. In quarto autem bellum Punicum primum, in quinto, secundum. Atque haec omnia capitulatim sunt dicta. Reliqua bella pari modo persecutus est usque ad praeturam Ser. Galbae; qui diripuit Lusitanos. Atque horum bellorum duces non nominavit, sed sine nominibus res notavit. In iisdem exposuit, quae in Italia Hispaniisque viderentur admiranda: in quibus multa industria et diligentia comparet, multa doctrina. Hujus de vita et moribus plura in eo libro persecuti sumus, quem separatim de eo fecimus rogatu T. Pomponii Attici. Quare studiosos

Catonis ad illud volumen delegamus.

XXV. VITA. T. POMPONII ATTICI.

Ex Cornelio Nepote.

CAPUT I.

Atticus, clarus parente, ingenio et studio.

Pomponius Atticus, ab origine ultima stirpis Romanae generatus; perpetuo a majoribus acceptam equestrem obtinuit dignitatem. Patre usus est diligente, indulgente, et, ut tum erant tempora, diti, imprimisque studioso litterarum. Hic, prout ipse amabat litteras, omnibus doctrinis quibus, puerilis aetas impertiri debet, filium erudivit. Erat autem in puero, praeter docilitatem ingenii, summa suavitas oris ac vocis, ut non solum celeriter arriperet, quae tradebantur, sed etiam excellenter pronuntiaret: qua ex re in

pueritia nobilis inter aequales ferebatur, clariusque explendescebat, quam generosi condiscipuli animo aequo ferre possent; itaque incitabat omnes studio suo: quo in numero fuerunt L. Torquatus, C. Marius, C. filius, M. Cicero, quos consuetudine sua sic sibi devinxit, ut nemo iis perpetuo fuerit carior.

CAP. II.

Atticus, Sulpicii causa, et Cinnano tumulto, Athenas delatus, pecunia juvit Marium et Athenienses.

PATER mature decessit. Ipse adolescentulus, propter affinitatem P. Sulplicii, qui tribunus plebis interfectus est, non expers fuit illius periculi; namque Anicia, Pomponii consobrina, nupserat M. Servio, fratri Sulpicii. Itaque, interfecto Sulpicio, posteaquam vidit Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam, neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin alterutram partem offenderet, dissociatis animis civium, quum alii Sullanis, alii

Cinnanis faverent partibus; idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis, Athenas se contulit. Neque eo socius adolescentem Marium, hostem judicatum, juvit, opibus suis; cujus fugam pecunia sublevavit. Ac, ne illa peregrinatio detrimentum aliquod afferret rei familiari, eodem magnam partem fortunarum trajecit suarum. Hic ita vixit, ut universis Atheniensibus merito esset carissimus; nam, praeter gratiam, quæ jam adolescentulo magna erat, saepe suis opibus inopiam eorum publicam levavit: quum enim versuram facere publice necesse esset, neque ejus conditionem aequam haberent, semper se interposuit, atque ita, ut neque usurum unquam ab iis acceperit neque, longius quam dictum esset; eos debere passus sit. Quod utrumque erat iis salutare: nam neque indulgendo inveterascere horum aes alienum patiebatur, neque moltiplicandis usuris crescere. Auxit hoc officium alia quoque liberalitate; nam universos frumento donavit; ita ut singulis sex modii tritici darentur; qui modus mensurae medimnus Athenis appellatur.

CAPUT III.

Atticus Athenis honoratus.

Hic autem sic se gerebat, ut communis infimis, par principibus, videretur. Quo factum est, ut huic omnes honores, quos possent publice haberent; civemque facere studerent. Quo beneficio ille uti noluit, quod nonnulli ita interpretantur amitti civitatem Romanam alia adscita. Quamdiu adfuit, ne qua sibi statua poneretur, restitit; absens prohibere non potuit. Itaque aliquot ipsi et Phidiae, locis sanctissimis posuerunt. Hunc enim in omni procuratione reipublicae actorem, auctoremque habebant. Igitur primum illud munus fortunae, quod in ea potissimum urbe natus est, in qua domicilium orbis terrarum esset imperii, ut eamdem et patriam aberet et dominam. Hoc specimen prudentiae, quod quum in eam civitatem se contulisset, quae antiquitate, humanitate, doctrina praestaret omnes, ei unus ante alios fuerit carissimus.

CAPUT IV.

Atticus, Sullæ carus, Romam remigrat.

Huc ex Asia Sulla decedens quum venisset, quamdiu ibi fuit, secum habuit Pomponium, captus adolescentis humanitate et doctrina. Sic enim græce loquebatur, ut Athenis natus videretur; tanta autem erat suavitas sermonis latini, ut appareret in eo nativum quemdam leporem esse, non adscitum. Idem poemata pronuntiabat et graece et latine sic, ut supra nihil posset. Quibus rebus factum est, ut Sulla nunquam eum a se dimitteret, cuperetque secum deducere. Cui quum persuadere tentaret. *Noli, oro te*, inquit *Pomponius, adversum eos me velle ducere, cum quibus ne contra te arma ferrem Italiam reliqui.* At Sulla, adolescentis officio collaudato, omnia munera ei, quae Athenis acceperat, proficiscens jussit deferri. Hic complures annos moratus, quum et rei familiari tantum operae daret, quantum non indiligens deberet pater familias, et

omnia reliqua tempora aut litteris aut Atheniensium reipublicae tribueret; nihilo minus amicis urbana officia praestitit. Nam et ad comitia eorum ventitavit, et si qua res major acta est, non defuit: sicut Ciceroni, in omnibus ejus periculis, singularem fidem praebuit, cui ex patria fugienti LLS. ducenta et quinquaginta millia donavit. Tranquillatis autem rebus Romanis, remigravit Romam, ut opinior, L. Cotta et L. Torquato Coss.: quem diem sic universa civitas Atheniensium prosecuta est, ut lacrymis desiderii futura dolorem indicaret.

CAP. V.

Atticus asperi Cæcilii hæres Ciceronis et Hortensii copula.

HABEBAT avunculum Q. Caecilium, equitem Romanum familiarem L. Luculli, divitem, difficillima natura. Cujus sic asperitatem veritus est, ut, quem nemo ferre posset, hujus sine offensione ad summam senectutem retinuerit benevolentiam. Quo facto tulit pietatis fructum: Caecilius enim

moriens testamento adoptavit eum, hæredemque fecit ex dodrante; ex qua haereditate accepit circiter centies LLS. Erat nupta soror Attici Q. Tullio Ciceroni; easque nuptias M. Cicero conciliarat, cum quo a condiscipulatu vivebat conjunctissime, multo etiam familiarius, quam cum Quincto, ut judicari possit, plus in amicitia valere similitudinem morum, quam affinitatem. Utebatur autem intime Q. Hortensio, qui iis temporibus principatum eloquentiae tenebat, ut intelligi non posset uter eum plus diligeret, Cicero an Hortensius: et id, quod erat difficillimum, efficiebat, ut, inter quos tantae laudis esset aemulatio, nulla intercederet obtrectatio, essetque talium virorum copula.

CAPUT VI.

Atticus honoribus, litibus, praefecturis, abstinet.

In republica ita est versatus, ut semper optimarum partium et esset, et existimaretur; neque tamen se civilibus fluctibus committeret, quod non ma-

gis eos in sua potestate existimabat esse, qui se iis dedissent, quam qui maritimis jactarentur. Honores non petiit, quum ei paterent propter vel gratiam vel dignitatem; quod neque peti more majorum, neque capi possent conservatis legibus, in tam effusis ambitus largitionibus, neque geri sine periculo, corruptis civitatis moribus. Ad hastam publicam numquam accessit. Nullius rei neque praes neque manceps factus est. Neminem suo nomine, neque subscribens accusavit. In jus de sua re nunquam iit: judicium nullum habuit. Multorum consulum praetorumque praefecturas delatas sic accepit, ut nominem in provinciam sit secutus; honore fuerit contentus; rei familiaris despexerit fructum: qui ne cum Quincto quidem Cicerone voluerit ire in Asiam, quum apud eum legati locum obtinere posset. Non enim decere se arbitrabatur, quum praeturam gerere noluisset, asseclam esse praetoris. Qua in re non solum dignitati serviebat, sed etiam tranquillitati, quum suspiciones quoque vitaret criminum: quo fiebat ut hujus observantia omnibus es-

set carior, quum eam officio, non timori, neque spei, tribui viderent.

CAPUT VII.

Atticus bello Caesarino: neque Pompejum offendit, neque Caesarem.

Incidit Caesarianum civile bellum, quum haberet annos circiter sexaginta. Usus est aetatis vacatione, neque se quoquam movit ex urbe. Quae amicis suis opus fuerant ad Pompejum proficiscendibus, omnia ex sua re familiari dedit. Ipsum Pompejum conjuctum non offendit: nullum enim ab eo habebat ornamentum, ut ceteri, qui per eum aut honores, aut divitias ceperant: quorum partim invitissimi castra sunt secuti, partim summa cum ejus offensione domi remanserunt. Attici autem quies tantopere Caesari fuit grata, ut victor quum privatis pecunias per epistolas imperaret, huic non solum molestus non fuerit, sed etiam sororis filium et Q. Ciceronem ex Pompeii castris concesserit. Sic vetere instituto vitae effugit nova pericula.

CAPUT VIII.

Atticus M. Bruto, occiso Caesare, amicus, etiam abjecto et fugienti.

SECUTUM est illud. Occiso Caesare, quum respublica penes Brutos videretur esse, et Cassium, ac tota civitas se ad eum convertisse videretur; sic M. Bruto usus est, ut nullo ille adolescens aequali familiarius, quam hoc sene; neque solum eum principem consilii haberet, sed etiam in convictu. Excogitatum est a quibusquam, ut privatum aerarium Caesaris interfectoribus ad equitibus Romanis constitueretur. Id facile effici posse arbitrati sunt, si et principes illius ordinis pecunias contulissent. Itaque appellatus est a C. Flavio, Bruti familiari, Atticus, ut ejus rei princeps esse vellet. At ille, qui officia amicis praestanda sine factione existimaret, semperque a talibus se consiliis removisset, respondit, *si quid Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usurum, quantum eae paterentur; se neque cum quoquam de*

ea re collocuturum, usque coiturum. Sic ille consensionis globus hujus unius dissensione disjectus est. Neque multo post superior esse cœpit Antonius; ita ut Brutus et Cassius provinciarum, quae iis dicis causa datae erant a consulibus, desperatis rebus, in exilium proficiscerentur. Atticus, qui pecuniam simul cum ceteris conferre noluerat florenti illi parti, abjecto Bruto Italiaque cedenti LLS. centum millia muneri misit, eidem in Epiro absens trecenta jussit dari. Neque eo magis potenti adulatus est Antonio, neque desperatos reliquit.

CAPUT IX.

Atticus ne quidem Antonio hosti judicato inimicus: Fulviae opitulator.

Secutum est bellum gestum apud Mutinam. In quo si tantum eum prudentem dicam, minus quam debeam prædicem; quum ille potius divinus fuerit, si divinatio appellanda est perpetua naturalis bonitas, quae nullis casibus augetur, neque minuitur. Hostis Anto-

nius judicatus Italia cesserat; spes restituendi nulla erat: non solum ejus inimici, qui tum erant potentissimi et plurimi, sed etiam amici adversariis ejus se dabant, et in eo laedendo se aliquam consecuturos sperabant commoditatem: familiares insequebantur; uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare cupiebant; liberos etiam extinguere parabant. Atticus, quum Ciceronis intima familiaritate uteretur, amicissimus esset Bruto, non modo nihil iis indulsit ad Antonium violandum, sed e contrario familiares ejus ex urbe profugientes, quantum potuit, texit; quibus rebus indiguerunt adjuvit. P. vero Volumnio ea tribuit, ut plura a parente proficisci non potuerint. Ipsi autem Fulviae, quum litibus distineretur, magnisque terroribus vexaretur, tanta diligentia officium suum praestitit ut nullum illa stiterit vadimonium sine Attico, sponsor omnium rerum fuerit. Quin etiam, quum illa fundum secunda fortuna emisset in diem, neque post calamitatem versuram facere potuisset, ille se interposuit, pecuniamque sine foenore, sineque

ulla stipulatione ei credidit; maximum existimans quaestum, memorem gratumque cognosci, simulque aperire se non fortunae, sed hominibus, solere esse amicum: quae quum faciebat, nemo eum temporis causa facere poterat existimare. Nemini enim in opinionem veniebat Antonium rerum potiturum. Sed sensus ejus a nonnullis optimatibus reprehendebatur, quod parum odisse malos cives videretur.

CAPUT X.

Atticus Antonii proscriptionem evasit.

Ille autem sui judicii potius quid se facere par esset intuebatur, quam quid alii laudaturi forent. Conversa subito fortuna est. Ut Antonius rediit in Italiam, nemo non magno in periculo Atticum putarat propter intimam familiaritatem Ciceronis et Bruti. Itaque ad adventum imperatorum de foro decesserat, timens proscriptionem: latebatque apud P. Volumnium, cui, ut ostendimus paulo ante, opem tulerat. Tanta varietas in his temporibus fuit fortunae, ut modo hi, modo

illi in summo essent, aut fastigio, aut periculo. Habebat secum Q. Gellium Canium, aequalem simillimumque sui. Hoc quoque sit Attici bonitatis exemplum, quod cum eo, quem puerum in ludo cognoverat, adeo conjuncte vixit; ut ad extremam aetatem amicitia eorum creverit. Antonius autem etsi tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut non solum ei, sed etiam omnibus ejus amicis, esset inimicus, eosque vellet proscribere; multis hortantibus tamen, Attici memor fuit officii, et ei, quum requisisset ubinam esset, sua manu scripsit, *ne timeret, statimque ad se veniret; se eum et Gellium Canum de proscriptorum numero exemisse.* Ac, ne quod periculum incideret, quod noctu fiebat, praesidium ei misit. Sic Atticus in summo timore, non solum sibi, sed etiam ei, quem carissimum habebat, praesidio fuit. Neque enim suae solum a quoquam auxilium petiit salutis, sed conjunctim; ut appareret nullam sejunctuam sibi ab eo velle fortunam. Quod si gubernator praecipua laude fertur, qui navem ex hieme marique scopuloso servat, cur non singu-

laris ejus existimetur prudentia, qui ex tot tamque gravibus procellis civilibus ad incolumitatem pervenit?

CAPUT XI.

Atticus proscriptis fidelis et utrique fortunae.

Quibus ex malis ut se emersit, nihil aliud egit, quam ut plurimus quibus rebus posset, esset auxilio. Quum proscriptos, praemiis imperatorum, vulgus conquireret, nemo in Epirum venit, cui res ulla defuerit. Nemini non ibi perpetuo manendi potestas facta est: quin etiam, post prœlium Philippense, interitumque C. Cassii, et M. Bruti, L. Julium Mocillam praetorium, et filium ejus, Aulumque Torquatum, ceterosque pari fortuna periculosos, instituerit tueri, atque ex Epiro his omnia Samothraciam supportari jussit. Difficile enim est omnia persequi, et non necessaria. Illud unum intelligi volumus, illius liberalitatem, neque temporariam, neque callidam fuisse. Id ex ipsis rebus ac temporibus judicari potest, quod non florentibus se venditavit, sed afflictis

semper succurrit. Qui quidem Serviliam, Bruti matrem, non minus post mortem ejus, quam florentem, coluerit. Sic liberalitate utens, nullas inimicitias gessit, quod neque laedebat quemquam, neque si quam injuriam acceperat, non oblivisci quam ulcisci malebat. Idem immortali memoria percepta retinebat beneficia; quae autem ipse tribuerat, tamdiu meminerat quoad ille gratus erat, qui acceperat. Itaque hic fecit, ut vere dictum videatur. *Sui cuique mores fingunt fortunam*: Neque tamen prius ille fortunam, quam se ipse finxit, qui cavit, ne qua in re jure plecteretur.

CAPUT XII.

Atticus Vipsanio et Antonio solum usus in deprecandis amicorum periculis.

His igitur rebus effecit, ut M. Vipsanius Agrippa, intima familiaritate conjunctus adolescenti Caesari, quum propter suam gratiam; et Caesaris potentiam; nullius condizionis non ha-

beret potestatem, potissimum ejus diligeret affinitatem, praeoptaretque equitis Romani filiam generosam nuptiis. Atque harum nuptiarum conciator fuit (non enim est celandum) M. Antonius triumvir reipublicae constituendae: cujus gratia quum augere possessiones posset suas, tantum abfuit a cupiditate pecuniae, ut nulla in re usus sit ea, nisi in deprecandis amicorum, aut periculis, aut incommodis. Quod quidem sub ipsa proscriptione perillustre fuit. Namquum L. Saufeii, equitis Romani, aequalis sui, qui complures annos, studio ductus philosophiae, Athenis habitabat, habebatque in Italia pretiosas possessiones, triumviri bona vendidissent, consuetudine ea, qua tum res gerebantur, Attici labore, atque industria factum est, ut eodem nuntio Saufejus fieret certior patrimonium amisisse, et recuperasse. Idem. L. Julium Calidum, quem, post Lucretii Catullique mortem, multo elegantissimum poetam nostram tulisse aetatem vere videor posse contendere, neque minus virum bonum, optimisque artibus eruditum, post pro-

scriptionem equitum, propter magnas ejus Africanas possessiones, in proscriptorum numerum a P. Volumnio, praefecto fabrum Antonii, absentem relatum expedivit. Quod in praesenti utrum ei laboriosius, an gloriosius fuerit, difficile fuit judicare: quod in eorum periculis, non secus absentes, quam praesentes amicos Attico esse curae cognitum est.

CAPUT XIII.

Atticus paterfamilias elegans, non sumptuosus.

Neque vero minus ille vir bonus paterfamilias habitus est, quam civis. Nam quum esset pecuniosus, nemo illo minus fuit emax, minus ædificator. Neque tamen non imprimis bene habitavit, omnibusque optimis rebus usus est; nam domum habuit in colle Quirinali Tamphilanam, ab avunculo hæreditate relictam, cujus amœnitas non ædificio, sed silva constabat: ipsum enim tectum, antiquitus constitutum, plus salis, quam sumptus habebat; in quo nihil commutavit, nisi si quid vetustate coactus est:

Usus est familia, si utilitate judicandum est, optima, si forma, vix mediocri: namque in ea erant pueri litteratissimi, anagnostæ optimi, et plurimi librarii; ut ne pedisequus quidem quisquam esset, qui non utrumque horum pulchre facere posset. Pari modo artifices ceteri, quos cultus domesticus desiderat, apprime boni. Neque tamen horum quemquam, nisi domi natum, domique factum, habuit: quod est signum non solum continentiæ, sed etiam diligentiæ; nam et non intemperanter concupiscere, quod a pluribus videas, continentis debet duci; et potius diligentia, quam pretio parare, non mediocris est industriæ. Elegans, non magnificus; splendidus, non sumptuosus; omni diligentia munditiam non affluentem affectabat. Supellex modica, non multa, ut in neutram partem conspici posset. Nec hoc præteribo (quamquam nonnullis leve visum iri putem). Quum in primis lautus esset eques Romanus, et non parum liberaliter domum suam omnium ordinum homines invitaret, scimus non amplius, quam terna millia æris, peræque in singulos menses, ex ephemeri-

sed eum expensum sumptui ferre solitum. Atque hoc non auditum, sed cognitum prædicamus; sæpe enim, propter familiaritatem, domesticis rebus interfuimus.

CAPUT XIV.

Atticus numquam sine lectione cœnat: pecunia recte utitur.

Nemo in convivio ejus aliud acroama audivit, quam anagnosten, quod nos quidem jucundissimum arbitramur, neque umquam sine aliqua lectione apud eum cœnatum est: ut non minus animo, quam ventre convivæ delectarentur. Namque eos vocabat, quorum mores a suis non abhorrent. Quum tanta pecuniæ facta esset accessio, nihil de quotidiano cultu mutavit, nihil de vitae consuetudine; tantaque usus est moderatione, ut neque in sestertio vicies, quod a patre acceperat, parum se splendide gesserit; neque in sestertio centies affluentius vixerit, quam instituerat, parique fastigio steterit in utraque fortuna. Nullos habuit hortos, nullam suburba-

nam, aut maritimam sumptuosam villam, neque in Italia, præter Ardeatinum et Nomentanum, rusticum praedium, omnisque ejus pecuniae reditus constabat in Epiroticis et urbanis possessionibus. Ex quo cognosci potest, eum usum pecuniae, non magnitudine, sed ratione, metiri solitum.

CAPUT XV.

Atticus verax in verbis; in negotiis laboriosus.

Mendacium neque dicebat, neque pati poterat. Itaque ejus comitas non sine severitate erat, neque gravitas sine facilitate: ut difficile esset intellectu, utrum cum amici magis vererentur, an amarent. Quidquid rogabatur, religiose promittebat; quod non liberalis, sed levis arbitrabatur polliceri, quod praestare non posset: idem innitendo quod semel admisisset, tanta erat cura, ut non mandatam, sed suam rem videretur agere. Numquam suscepti negotii eum pertaesum est: suam enim existimationem in ea re agi pu-

tabat: qua nihil habebat carius; qui, fiebat, ut omnia M. et Q. Ciceronum, Catonis, Marii, Q. Hortensii, Auli Torquati, multorum præterea equitum Romanorum, negotia procuraret. Ex quo judicari poterat, non inertia, sed judicio, fugisse reipublicæ procurationem.

CAPUT XVI.

Atticus humanus, Ciceronis perfamiliaris.

Humanitatis vero nullum afferre majus testimonium possum, quam quod adolescens idem seni Sullæ fuerit jucundissimus, senex adolescenti M. Bruto; cum æqualibus autem suis Q. Hortensio et M. Cicerone sic vixerit, ut judicare difficile sit, cui ætati fuerit aptissimus: quamquam eum præcipue dilexit Cicero, ut ne frater quidem ei Quinctus carior fuerit, aut familiarior. Ei rei sunt indicio, præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, sexdecim volumina epistolarum, ab consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quae;

qui legat, non multum desideret historiam contextam eorum temporum: sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, ac mutationibus reipublicæ perscripta sunt, ut nihil in his non appareat, et facile existimari possit prudentiam quodam modo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum; quæ vivo se acciderunt, futura prædixit; sed etiam, quæ nunc usu veniunt, cecinit ut vates.

CAPUT XVII.

Atticus pius et doctus.

De pietate autem Attici quid plura commemorem? Quum hoc ipsum vere gloriantem audierim in funere matris suæ, quam extulit annorum nonaginta, quum esset septem et sexaginta, se numquam cum matre in gratiam rediisse, numquam cum sorore fuisse in simultate, quam prope æqualem habebat; quod est signum, aut nullam umquam inter eos querimoniam intercessisse, aut hunc ea fuisse in suos indulgentia, ut quos amare deberet, irasci eis nefas duceret. Neque id fecit natura solum, quam-

quam omnes ei paremus, sed etiam doctina. Nam et principum philosophorum ita percepta habuit præcepta, ut iis ad vitam agendam, non ad ostentationem, uteretur.

CAPUT XVIII.

Atticus peritus antiquitatis, genealogiæ poetices.

Moris etiam majorum summus imitator fuit, antiquitatisque amator: quam adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit, quo magistratus ordinavit. Nulla enim lex, nepue pax, neque bellum, neque res illustris est populi Romani, quae non, in eo, suo tempore sit notata; et, quod difficillimum fuit, sicfamiliarum originem subtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines possimus cognoscere. Fecit hoc idem separatim in aliis libris, ut M. Bruti rogatu, Juniam familiam a stirpe ad hanc ætatem ordine enumeraverit, notans qui, a quo ortus; quos honores, quibusque temporibus, cepisset: pari modo Marcelli Claudii,

Marcellorum, Scipionis Cornelii, et Fabii Maximi, Corneliorum, et Fabiorum, te Aemiliorum quoque: quibus libris nihil potest esse dulcius iis, qui aliquam cupiditatem habent notitiæ clarorum virorum. Attigit quoque poeticen, credimus, ne ejus expers esset suavitatis: nampue versibus, qui honore, rerumque gestarum amblitudine, ceteros Romani populi præstiterunt, exposuit; ita ut, sub singulorum imaginibus, facta magistratusque eorum non amblius qnaternis quinisve verriburs descripserit, quod vix credendum sit tantas res tam breviter potuisse declarari. Est etiam unus liber græce confectus de consulatu Ciceronis. Hactenus, Attico vivo, edita a nobis sunt.

CAPUT XIX.

Atticus morum elegantia Octaviani Caesaris affinitatem consecutus.

NUNC, quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit, reliqua persequemur; et quantum poterimus, rerum

exemplis lectores docebimus, sicut supra significavimus *suos cuique mores plurumque conciliare fortunam.* Namque hic, contentus ordine equestri, quo erat ortus, in affinitatem pervenit imperatoris divi Julii filii, quum jam ante familiaritatem ejus esset consecutus, nulla alia re, quam elegantia vitæ, qua ceteros ceperat principes civitatis, dignitate pari, fortuna humiliore. Tanta enim prosperitas Cæsarem est consecuta, ut nihil ei non tribuerit fortuna, quod cuiquam ante detulerit, et conciliarit, quod civis Romanus quivit consequi. Nata est autem Attico neptis ex Agrippa, cui virginem filiam collocarat. Hanc Cœsar vix anniculam Tiberio Claudio Neroni, Drusilla nato, privigno suo, despondit: quae conjunctio necessitudinem eorum sanxit, familiaritatem reddidit frequentiorem.

CAPUT XX.

Attici cum Octaviano Cæsare familiaritas non collisa dissensu illius ab Antonio.

QUAMVIS ante hæc sponsalia non solum, quam ab urbe abesset, numquam ad suorum quemquam litteras misit, quin Attico mittiret quid ageret, inprimis quid legeret, quibusque in locis, et quamdiu esset moraturus, sed et quum esset in urbe, et propter suas infinitas occupationes, minus sæpe quam vellet Attico frueretur, nullus dies temere intercessit, quo non ad eum scriberet, quo non aliquid de antiquitate ab eo requireret, modo aliquam quæstionem poeticam ei proponeret, interdum jocans ejus verbosiores eliceret epistolas. Ex quo accidit, quum ædes Jovis Feretrii, in Capitalio ab Romulo constituta, vetustate atque incuria detecta prolaberetur, ut, Attici admonitu, Cæsar eam reficiendam curaret. Neque vero a M. Antonio minus absens litteris colebatur; adeo ut acurate ille

exul, tum his terris, quid ageret, quid curae sibi haberet, certiorem faceret Atticum. Hoc quale sit facilius existimabit is, qui judicare poterit, quantae sit sapientiae eorum retinere usum benovolentiamque, inter quos maximarum rerum non solum aemulatio, sed obtrectatio tanta intercedebat, quantam fuit incidere necesse inter Caesarem, atque Antonium, quum se uterque principem, non solum urbis Romanae, sed orbis terrarum, esse cuperet.

CAPUT XXI.

Atticus, senex, aegrotus, moriendi consilium aperit.

Tali modo quum VII et LXX annos complesset, atque ad extremam senectutem non minus dignitate, quam gratia fortunaque crevisset (multas enim haereditates nulla alia re, quam bonitate est consecutus), tantaque prosperitate usus esset valetudinis, ut annis triginta medicina non indiguisset: nactus est morbum, quem initio et ipse et medici contempserunt; nam putarunt esse tenesmon cui remedia celeria faciliaque propone-

bantur. In hoc quum tres menses sine ullis doloribus, praeterquam, quos ex curatione capiebat, consumpsisset, subito tanta vis morbi in unum intestinum prorupit, ut extremo tempore per lumbos fistula putris eruperit. Atque hoc priusquam ei accideret, postquam in dies dolores accrescere febresque accessisse sensit, Agrippam generum ad se arcessiri jussit, et eum eo L. Cornelium Balbum, Sextumque Peducaeum. Hos ut venisse vidit, in cubitum innixus: *Quantam*, inquit, *curam diligentiamque in valetudine mea tuenda hoc tempore adhibuerim, quum vos testes habeam, nihil necesse pluribus verbis commemorare; quibus quoniam, ut spero, satisfeci, nihilque reliqui feci, quod ad sanandum me pertineret, reliquum est, ut egomet mihi consulam. Id vos ignorare nolui; nam mihi stat alere morbum desinere. Namque his diebus quidquid cibi sumpsi ita produxi vitam, ut auxerim dolores sine spe salutis. Quare a vobis peto primum, ut consilium probetis meum, deinde ne frustra dehortando conemini.*

CAPUT XXII.

Atticus inedia moritur, et sepelitur.

Hac oratione habita, tanta constantia vocis, atque vultus, ut non ex vita, sed ex domo in domum videretur migrare. Quum quidem Agrippa, eum flens, atque osculans, oraret atque obsecraret, *ne ad id, quod natura cogeret, ipse quoque sibi accelerarct, et, quoniam, tum quoque posset temporibus superesse, se sibi sunisque reservaret*, preces ejus taciturna sua obstinatione compressit. Sic quum biduum cibo se abstinuisset, subito febris decessit, leviorque morbus esse cœpit. Tamen propositum nihilo secius peregit. Itaque, die quinto postquam id consilium inierat, pridie kal. april. Cn. Domitio, C. Sosio Coss. decessit. Elatus est in lecticula, ut ipse præscripserat, sine ulla pompa funeris, comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. Sepultus est juxta viam Appiam ad quintum lapidem, in monumento Q. Caecilii avunculi sui.

VERBA CORNELIAE,

GRACCHORUM MATRIS,

Ex Cornelii Nepotis libro excepta.

Dicis pulchrum esse inimicos ulcisci. Id neque majus neque pulchrius cuiquam, atque esse mihi videtur, sed si liceat republica salva ea persequi. Sed quatenus id fieri non potest, multo tempore multisque partibus inimici nostri non peribunt, neque uti nunc sunt, erunt, potius quam republica profligetur, atque pereat.

EADEM ALIO LOCO.

Verbis conceptis dejerare ausim, præterquam qui Tiberium Cracchum necarunt, neminem inimicum tantum molestiæ, tantumque laboris, quantum te, ob has res mihi tradidisse; quem oportebat omnium eorum, quos antehac habui liberos, partes eorum tolerare, atque curare, ut quam minimum sollicitudinis in senecta haberem, utique quæcumque ageres, ea velles maxime mihi placere, atque uti nefas haberes rerum

majorum adversum meam sententiam quidquam facere: Praesertim mihi, cui parva pars vitae superest, ne in quidem tam breve spatium potest opitulari, quin et mihi adverseris, et rempublicam profliges. Denique quae pausa erit? Et quando desinet familia nostra insanire? Et quando modus ei rei haberi poterit? Et quando desinemus, et habentes, et praesentes molestiis desistere? Et quando perpudescet miscenda atque perturbanba republica? Sed si omnino id fieri non potest, ubi ego mortua ero, petito Tribunatum, post me facito, quod lubebit, quum ego non sentiam. Ubi mortua ero, parentabis mihi, et invocabis deum parentem. In eo tempore non pudet, te eorum deum preces expetere, quos vivos, atque praesentes, relictos, atque desertos habueris? Ne ille sinat Jupiter, te ea perseverare, nec tibi tantam dementiam venire in animum: et si perseveras, vereor, ne in omnem vitam tantum laboris culpa tua recipias, ut in nullo tempore tuae tibi placere possis.

FINIS.

INDEX

EXCELLENTIUM IMPERATORUM.

A S. E.

PRESIDENTE DELLA PUBBLICA ISTRUZIONE.

Veduta la dimanda del Tipografo Massimiliano Avallone, con la quale chiede di ristampare le *Vitae excellentium Imperatorum* di Cornelio Nipote;

Veduto il favorevole rapporto del Regio Revisore P. M. Orefice;

Si permette, che l' indicate vite si ristampino; però non si pubblichino senza un secondo permesso, che non si darà, se prima lo stesso Regio Revisore non avrà attestato di aver riconosciuta nel confronto uniforme la impressione all' Originale approvato.

Il Presidente

M. COLANGELO

Il Segretario Generale e Membro della Giunta

L' aggiunto

Antonio Coppola.